

ЗІМ

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ПЯТНІЦА

5

ЛІПЕНЯ
1991 г.
№ 27 (3593)

ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.

КОШТ—15 кап.
(Па падпісцы —
10 кап.)

СПОВЕДЗЬ ЗНЯВЕРАНАГА

Віктар ПАЎЛІЮЧЭНКА: «Украіна развівалася ў тых самых умовах, што Беларусь, нават не мела тае 400-гадовай дзяржаўнасці мовы. Але ж узровень свядомасці, прага да незалежнасці непараўнальныя з нашымі. І з'яўляецца ў мяне «крамольная» думка, што нацыянальны нігілізм — рыса народнага характару беларуса. Увесь час нацыяналадраджэнцы звалі народ да абуджэння, пакутавалі за гэта, садзіліся ў турмы, ішлі на шыбеніцу. А якія вынікі!»

СТАРОНКА 4.

ШАЛЁНЫ КОНЬ ПРЫВАТЫЗАЦЫ

Артыкул пісьменніка А. ЯКІМОВІЧА з каментарыем навукоўца В. АКУЛАВА.

СТАРОНКІ 5,12.

ПАКУЛЬ ГАРЫЦЬ СВЕЧКА

Міхась Тычына: неюбілейная размова пра серыю «Першая кніга празаіка»

СТАРОНКІ 6—7.

Разам ля экрану:

ПРА ДОЛЮ НАРОДНУЮ

Водгукі на тэлефільм

«Плач перапёлкі».

СТАРОНКА 10.

СВЯТА КІРЫЛЫ І МЯФОДЗІЯ Ў БЕЛАРУСІ

Гістарычны досвед консула Рэспублікі Балгарыя ў Беларусі Пятра Куцарава.

СТАРОНКА 13.

«АБЭЦЭДАРШЧЫНА» І АБЭЦЭДАРСКІ

Валянцін ГРЫЦКЕВІЧ: «Мне здаецца, што засяроджаючы крытычны агонь на Л. Абэцэдарскім, мы робім тую ж самую памылку, якую незнарок робяць крытыкі Сталіна, якія за гэтай шыльдай не бачаць каранёў сталіншчыны, таталітарызму наогул...»

СТАРОНКІ 14—15.

РАСКЛАДАЙЦЕ, ПАЛІЦЕ КУПАЛЛЯ КАСТРЫ...

Раз у год, на Купалле, у лясным гушчары расцвітае папараць-кветка. Той, хто пабачыць яе, будзе шчаслівым. Так гаворыць паданне. Вітаючы цвіценне папараці, людзі паляць вогнішчы, ладзяць карагоды і спевы, пускаюць па вадзе вянкi са свечкамі і пільна глядзяць услед пльвучым агеньчыкам, спрабуючы разгадаць свой лёс. У святую ноч сыходзяцца на беларускай Зямлі пад нашым Небам у добрай

згодзе дзве варагуючыя стыхіі — Агонь і Вада. І гэта падобна на цуд.

Усе шукаюць папараць-кветку — не ўсе знаходзяць, вось і пайшло выслоўе, што няма ў жыцці шчасця. Ды і навука сцвярджае, што папараць увогуле не цвіце. Але толькі той, хто бачыць невідочнае, можа здзейсніць немагчымае — здабыць шчасце насуперак нешчасліваму лёсу.

Кола Дзён

У апошнія дні чэрвеня адшумелі традыцыйныя выпускныя вечары. Цікава, якім запомніцца сёлетнім выпускнікам лета 91-га года? Што будзе ўспамінацца яны гадоў праз дзесяць — толькі добрае, ці толькі благое? А можа, цяперашнія нялёгкае часы будуць успамінацца з гэткай жа настальгіяй, як цяпер гады застою? Ці людзі ў наступным стагоддзі навучацца жыць днём сённяшнім і заўтрашнім?..

Пакуль жа наперадзе ў юнага пакалення, як гэта ні банальна гучыць, — новыя экзамены.

27 ЧЭРВЕНЯ

Вярхоўны Савет Беларусі па прадстаўленні ўрада прыняў рашэнне аб пераходзе ўсіх саюзных прадпрыемстваў, што размешчаны на тэрыторыі рэспублікі, у яе юрысдыкцыю.

У Мінску прайшоў II з'езд Саюза аграрнікаў Беларусі.

28 ЧЭРВЕНЯ

завяршылася IV сесія Вярхоўнага Савета БССР.

29 ЧЭРВЕНЯ

У Мінску адбыўся чарговы пленум ЦК КПБ, які разгледзеў пытанні аб рабоце камуністаў у Саветах і аб арганізацыйных асновах дзейнасці Кампартыі Беларусі ў сучасных умовах. Пленум падтрымаў ідэю склікання ў бліжэйшы час XX Усеагульнага партканферэнцыі.

30 ЧЭРВЕНЯ

У Прагу прыбылі на сваю апошнюю нараду члены Палітычнага кансультацыйнага камітэта краін — удзельніц Варшаўскага дагавора, каб паставіць свае подпісы пад пратаколам аб спыненні дзейнасці гэтай арганізацыі.

1 ЛІПЕНЯ

пачалася афіцыйная рэгістрацыя беспрацоўных адпаведна закону аб занятасці насельніцтва БССР.

Рэзка зменшыліся чэргі турыстаў на заходняй мяжы ССРСР, у прыватнасці, у Беларусь. Аднак ці на доўга гэтае зацішша, выкліканае ўступленнем у сілу новых таможных тарыфаў на ўвоз і вывоз тавараў?

Група вядомых палітычных дзеячаў — А. Вольскі, Г. Папоў, А. Ручкоў, А. Сабчак, С. Шаталін, Э. Шэварднадзе, А. Якаўлеў, І. Сілаеў, М. Петракоў — падпісалі ў Маскве дэкларацыю аб стварэнні «Руху дэмакратычных рэформ».

2 ЛІПЕНЯ

Прэзідэнт ССРСР М. Гарбачоў і прэм'ер-міністр В. Паўлаў сустрэліся ў Крамлі з кіраўнікамі саюзных і рэспубліканскіх органаў. Размова ішла пра крытычны стан савецкай эканомікі.

Дэпутаты Вярхоўнага Савета ССРСР прагаласавалі за захаванне ў крымінальным кодэксе пакарання смерцю ў выключных выпадках.

3 ЛІПЕНЯ

У Дзень вызвалення Беларусі, многія ветэраны Вялікай Айчыннай вайны атрымалі новыя памятныя знакі — «Партызан Беларусі», зацверджаны парламентам рэспублікі.

4 ЛІПЕНЯ

У Мінск прыбыла здымачная група тэлекампаніі ТBS (Японія), у складзе якой знаходзіцца ўдзельніца савецка-японскага намічнага палёту журналіст А. Тохіра. У планах тэлекампаніі — здымаць фільма аб трагедыі Чарнобыля.

Справы не толькі замежныя

Як мы паведамлялі, 27—28 чэрвеня ў Мінску праходзіла 3-е пасяджэнне Савета міністраў замежных спраў ССРСР і саюзных рэспублік. Па выніках яго работы адбылася прэс-канферэнцыя, на якой пабываў наш карэспандэнт.

Гэта было першае выязное пасяджэнне савета (да гэтага яны праводзіліся ў Маскве). У сталіцу Беларусі прыехалі міністры замежных спраў або іх намеснікі з Азербайджана (Г. Садыхаў), Арменіі (А. Навасардзян), Казахстана (А. Арыстанбекава), Кыргызстана (М. Саралінаў), Малдовы (Н. Цыу), РСФСР (А. Козыраў), Таджыкістана (Л. Каюмаў), Туркменіі (А. Куліеў), Узбекістана (С. Азімаў), Украіны (А. Зленка) і міністр замежных спраў Саюза ССР А. Бяссмертных. Ад Латвіі і Эстоніі былі назіральнікі — А. Пуга і У. Ведам. У якасці гаспадары выступалі міністр замежных спраў Беларусі П. Краўчанка.

Удзельнікаў пасяджэння прыняў Старшыня СМ БССР В. Кебіч.

Працавалі яны, трэба сказаць, не толькі за зачыненымі дзвярыма. У праграме работы важ-

нае месца заняло наведанне міністрамі дзіцячага гематалагічнага цэнтру ў Аксакаўшчыне.

На прэс-канферэнцыі з агульнай заявай выступіў старшыня Савета міністраў Аляксандр Бяссмертных. Міністр замежных спраў ССРСР адзначыў, што першым і асноўным пытаннем на пасяджэнні была праблема Чарнобыля, яе знешнепалітычны аспект. Абмяркоўваліся розныя формы ўзаемадзейня рэспублік з мэтай забяспечыць больш эфектыўную, канкрэтную міжнародную дапамогу пацярпеўшым жыхарам Беларусі, Украіны, Расіі. Чарнобыль, па словах Бяссмертных, — гэта праверка чалавецтва, сусветнай супольнасці на яе здольнасць рэагаваць на глабальныя трагічныя сітуацыі, якія могуць здарыцца і ў будучым.

Другое пытанне, што абмяркоўвалася ў Мінску, тычылася консульскай дзейнасці і праблем, якія ўзнікаюць пры раздзяленні саюзных і рэспубліканскіх паўнамоцтваў. У прыватнасці — пытанні аб таможных службах рэспублік, кантрольна-прапускных пунктах на граніцах і г. д.

Як падкрэсліў А. Бяссмертных, Савет міністраў замежных спраў пацвердзіў сваю жыццяздольнасць, магчымасць даяральных адсіні пры абмеркаванні ўсіх праблем у дзелавой канкрэтнай атмасферы.

Міністр замежных спраў Беларусі П. Краўчанка звярнуў увагу журналістаў на важнасць канферэнцыі ААН, якая адбудзецца восенню ў Жэневе па аб'яўленні дэбрахотных унёскаў на міжнароднае супрацоўніцтва ў вышэйшні праблем Чарнобыля. У гэтай сувязі ўдзельнікі пасяджэння ў Мінску прынялі зяву, у якой, у прыватнасці, выказваецца спадзяванне, што канферэнцыя ААН будзе садзейнічаць стварэнню матэрыяльнай фінансавай і інтэлектуальнай асновы для ажыццяўлення чарнобыльскай праграмы міжнароднага супрацоўніцтва.

Адказваючы на пытанне аб ролі МАГАТЭ і высноў яе інспекцыі на Беларусь і Украіну, міністр замежных спраў ССРСР Бяссмертных сказаў, што ацэнка Міжнароднай камісіі па атамнай энергіі не можа задаволіць, паколькі не з'яўляецца поўнай.

Патрэбна больш аб'ектыўнае і паглыбленае вывучэнне сітуацыі, дэдатковыя навуковыя даследаванні пры ўдзеле беларускіх і ўкраінскіх спецыялістаў. (Пра гэта, дарэчы, гаворыцца і ў заяве міністраў).

У той дзень, калі завяршаў сваю работу Савет міністраў у Мінску, у Будапешце быў падпісаны міжнародны пратакол аб ліквідацыі Савета эканамічнай узаемадапамогі на працягу бліжэйшых месяцаў. Таму, натуральна, міністру замежных спраў ССРСР давялося пракаментыраваць гэтую падзею. Скасаванне СЭУ, на яго думку, — натуральны працэс. Размова ідзе аб пераходзе да новых эканамічных адносін паміж краінамі на двухбаковай аснове. Такія адносіны больш трывалыя, чым тыя, што будаваліся на падставе ваеннай прысутнасці Савецкага Саюза ў гэтых краінах.

Ад сябе дадам: шкада, што гэтыя прынцыпы не распаўсюджваюцца пакуль на ўзаемаадносіны Саюза з рэспублікамі Прыбалтыкі, ды й не толькі з імі.

Віталь ТАРАС.

У студзені гэтага года пачаў работу Беларускі гуманітарны культурна-адукацыйны цэнтр. А на мінулым тыдні ў Палацы культуры Мінскага трактарнага завода прайшло ўрачыстае віншаванне першых выпускнікоў беларускага нядзельнага ліцэя, створанага пры цэнтры. У добры шляхі..

Фота А. КАЛЯДЫ.

РЭПЛІКА

«МіВ» — «ВІЖ»: рыбак рыбака...

Сярод чытачоў «ЛіМа» наўрад ці знойдзецца шмат падпісчыкаў «Военно-исторического журнала», органа Міністэрства абароны ССРСР. Аднак адну з публікацый, змешчаных у шостым нумары часопіса за гэты год, наша газета не можа абмінуць увагай...

Ідучы, так бы мовіць, на сустрэчу пажаданням чытачоў — у дадзеным выпадку вейкаму А. В. Пазняку з Бобруйска, — «ВІЖ» перадрукаваў з мінскай «незалежнай левай» газеты «Мы і время» артыкул «Курапаты: фальсіфікацыя веку?» Ацэнку гэтаму, з дазволу сказаць, даследаванню, наша газета ўжо давала. Лёгка дапусціць, што ваенныя гісторыкі не чы-

таюць «ЛіМ», і зусім верагодна, што яны ніколі не чулі пра Зянона Пазняка (дзіўна бываюць супадзенні прозвішчаў, ці не праўда?), пра яго раскопкі на месцы крывава-злачынстваў, яго артыкулы, у выніку якіх было распачата афіцыйнае следства. Але чым растлумачыць, што паважаную супрацоўнікі паваяннага «крутога» выдання не пацікавіліся меркаваннем хоць бы пракуратуры нашай рэспублікі адносна «доказаў», што прыводзіцца ў публікацыі «Мы і время»? Гэта тым больш незразумела, што ў публікацыі цытуецца выснова ўрадавай камісіі БССР: «у 1937—1941 гадах у лясным масіве Курапаты органамі НКУС здзяйсняліся масавыя

расстрэлы савецкіх грамадзян». Чаму б часопісу, перш чым даверыцца «сенсацыі», не атрымаць інфармацыю ў тых, хто праводзіў расследаванне і сабраў безліч фактаў? Відаць, менавіта факты і не задавальняюць тых, хто імкнецца даказаць тое, што даказаць немагчыма — нібыта не было сталінскага генацыду і масавых рэпрэсій. (Дарэчы, у тым жа нумары «ВІЖа» стаўляцца пад сумненне і высновы міжуродавай камісіі адносна Катыйскай трагедыі.)

Пазіцыі «Военно-исторического журнала» і газеты «Мы і время» супалі. Як тут не згадаць расейскую прымаўку: «Рыбак рыбака видит издалика».

ЛІМАВЕЦ.

ДЗЕЙНАСЦЬ ТЫ ў МАГІЛЁВЕ

Магілёўскай гарадской радай ТБМ імя Ф. Скарыны распрацавана палажэнне аб беларускай гімназіі, якая павінна расчыніць свае дзверы ў 1992 годзе, а ў педінстытуце з наступнага навучальнага года адкрываюцца беларускамоўныя плыні на педагогічным факультэце і факультэце дашкольнага выхавання. Рада ТБМ Магілёва звярталася з адкрытым лістом праз абласную газету да ўстаноў, арганізацый і грамадзян горада з заклікам аб адраджэнні беларускай мовы, пацвёрдзілі яе ўжытку.

Дзякуючы намаганням сяброў ТБМ беларуская мова загучала ў гарадскім транспарце, на прыпынках з'явіліся шыльды на роднай мове.

Юрась ПІВУНОУ.

г. Магілёў.

АРХІЎ

«ПЕРСПЕКТИВЫ»

Новую рубрыку адкрыла на сваіх старонках камерцыйная газета «Перспектива», што выдаецца ў Гродне. Называецца рубрыка «Архіў». Тут надрукаваны два матэрыялы — выступленні гродзенскіх пісьменнікаў Аляксандра Карпюка і Васіля Быкава на пятым з'ездзе пісьменнікаў Беларусі (1966 год).

Чытаючы гэтыя вострыя, эмацыянальна насычаныя матэрыялы, перанонваешся з прыемнасцю і гонарам, што і чверць стагоддзя назад у шэрагу беларускіх майстроў слова былі прычыповыя людзі, якія смела адстойвалі свае перананні.

М. МІХАЙЛАУ.

г. Гродна.

ВЯРТАЮЧЫСЯ ДА НАДРУКАВАНАГА

ДАРАГАЯ «ІСЦІНА»

У «ЛіМе» за 12 красавіна г. г., у нататцы «За пакліп — 500 рублёў», мы паведамлялі аб рашэнні Гродзенскага аблсуда па іску пісьменніка-франтавіка А. Карпюка да часопіса «Політычны сабеседнік». Судовая калегія, нагадаем, абавязала выплаціць істцу кампенсацыю за маральны ўрон, нанесены яму публікацыяй артыкула Я. Ледзянкі «Ісціна даражэй за Усё». Інфармацыя ў «ЛіМе» выклікала дзіўную рэакцыю «ПС», які абвінаваціў у пакліпе... нашу газету.

Кропкі над «і» паставіла нядаўна калегія па грамадзянскіх справах Вярхоўнага суда Беларусі: насацыя часопіса «Політычны сабеседнік» адхілена і рашэнне абласнога суда пакінута ў сіле.

З ПОШТЫ ТЫДНЯ

ШУКАЮ СВОЙ ХРАМ

На першай сесіі Вярхоўнага Савета БССР дэпутат Алег Трусаў згадаў, што не ведае выпадкаў, каб вернікі адбудовай псавалі помнікі. Што гэта не зусім так, мяне пераконвае ліст У. Арлова, Р. Барадзіна, М. Купавы, А. Марачкіна («ЛіМ» № 48 за 1990 г.). Ды не толькі ён, але і ўласныя назіранні за адбудовай Свята-Пакроўскай царквы ў Віцебску.

Храм гэты, а дакладней, трынітарскі касцёл, заснаваны ў 1760 годзе (паводле А. Сапунова). Пасля скасавання трынітарскага кляштара касцёл доўгі час быў пад юрысдыкцыяй грамадзянскай управы, і толькі ў 1847 годзе перададзены праваслаўнаму духавенству. У 1858 годзе прыйшоў дазвол «преобразовать» яго ў праваслаўную царкву. Неабходныя па гэтай справе выдаткі ўзялі на сябе віцебскія купцы Валковічы. Сталыя людзі кажуць, што дзейнічала яна і ў часе апошняй вайны.

Вялікімі высілкамі далася ратаванне помніка ў наш час. Асуджаны на разбурэнне кляштар ужо чакаў набоў у прасвідраваных адтулінах. Дзякуй Богу, той час знайшоўся чалавек, што па сваім разуменні і пасадзе ўступіў за яго. Гэта быў Алег Куржалаў, тагачасны сакратар Кастрычніцкага аддзялення таварыства аховы помнікаў. За гэта неўзабаве і паляцеў з пасады. Усё ж помнік адваяваў. Каля трох соцень віцеблян прайшло праз талокі, ладжаныя суполкай аматараў даўніны «Узгор'е». Калі яны да дрыжыкаў у каленях цягалі па сходах друз і смецце, ім яшчэ і ў думках не марылася, што ўлады здатныя адчыніць тут менавіта храм. Урэшце, пачалася рэстаўрацыя. Былі распрацаваны два праекты адраджэння помніка — першапачатковы класіцыстычнага

стылю і другі, псеўдарускі, з «мураўёўскімі» наверхамі. Перавагу, ацаніўшы гістарычнасць і мастацкасць, аддалі першаму. Неўзабаве помнік перадаецца праваслаўнай абшчыне. З гэтага моманту і пачалася «бязлітасная барацьба з каталіцызмам». Трохкутны франтон замяніўся на паўкруглы. Шчыпец над апсідным выгібам так і не з'явіўся, затое вырас купал. Стромкім вальмавым завяршэннем вежаў таксама сказана «не» — замест іх пацягнуліся ў неба цыбуліны. Як выказаўся настаўель храма айцец Мікалай, «кад аўтэнтчнага выгляду надта патыхала уніяцтвам». Вядома ж, нават слова «унія» дзейнічае на сучасных праваслаўных, як белчырвона-белы сцяг на замшэлых суперінтэрнацыяналістаў.

Я не збіраюся хаця праваслаўных альбо якую яшчэ іншую канфесію Беларусі. Кожнай абшчыне, якая бярэ пад сваю апеку помнік, трэба памятаць аб прыналежнасці яго не толькі вернікам, але і ўсяму народу Беларусі, а ў больш шырокім сэнсе — сусветнай цывілізацыі. І ў сваім абшчынным жыцці вернікі павінны ўлічваць гэтую агульначалавечую норму. Тым больш сённяшнія ўлады пасля столькіх гадоў здушэння рэлігійнага жыцця літаральна сцелюцца перад Рускай праваслаўнай царквой, уважаючы яе адзіна правільнай і дасканалай. Нават Міністэрства культуры БССР узаконіла пераробку, якая знішчае гістарычна-мастацкую каштоўнасць помніка. Не ўзнялі голасу ні галоўны мастак Віцебска, ні галоўны архітэктар, хаця запэўнівалі — ніякіх адхіленняў ад праекта не будзе.

Ну і якой вартасці будзе цяпер помнік? Дарэчы, помнік чаму — эклектыцы? Мураўёву? Русіфікацыі? Няўжо цяжка ўця-

міць, што беларуская архітэктура мае сваё, напрацаванае стагоддзямі аблічча, якое ўсмактала і сінтэзавала дасягненні Усходу і Захаду? Чаму не ўзяты за ўзор прыклад рэстаўрацыі касцёла бернардынак у Мінску, што зараз стаўся кафедральным саборам праваслаўных? Дзеля канону купалочак узведзены, але не псеў першапачатковага выгляду храма.

Калі айцец Андрэй агітаваў за перадачу помніка абшчыне, то палымяна запэўніваў: знойдзеца ў ім месца для беларускай культуры, што будзе і мова наша тут гучаць. Неяк я завітаў у храм, каб працягнуць гэтую размову. Ужо айцец Мікалай (нарадзіўся, дарэчы, на Полаччыне) распавёў, што мова ваша беларуская на ноты не кладзецца, яна нераспеўная, на ёй немагчыма думку выказаць, і ўвогуле яна ніколі ў набажэнстве не ўжывалася. У дадатак папракнуў, што маўляў, узгор'ця, вычышчаючы храм ад смецця, планавалі зладзіць тут сабе кабінеты пры рэстаўрацыйных майстэрнях, а як стала царква, дык і носу перасталі казаць. І ўсё ж праз некаторы час на пасяджэнне аматараў даўніны прыйшла цэлая дэлегацыя праваслаўных святароў, дзякавала за колішняе апекаванне храмам, ахвяравала два асобнікі Бібліі ды дзесяткі два расейскамоўных катэхізмаў. Спадзяюся, ад шчырага сэрца.

Продкі будавалі храмы. Яны ўкладалі ў іх працу сваіх рук і душы, сваё бачанне свету і вечнай мудрасці. Зараз над храмам, як і пасля гвалту, чужое покрыва. У ім гучыць не наша мова. Гэты храм не для мяне. Я шукаю свой храм.

Міхась ПАУЛАУ.

г. Віцебск.

ДУМКА ЧЫТАЧА

ДА РЫНКУ — ПРАЗ ДЭМАКРАТЫЮ

Апошнім часам пераход да рынку — на словах — вітаюць амаль усе. Толькі, на жаль, шмат яшчэ людзей, што ані не хочуць прыходу дэмакратыі. Пры гэтым спасылаюцца на вопыт такіх краін, як Чылі, Паўднёвая Карэя, Тайвань і інш. Маўляў, і Савецкаму Саюзу найлепей было б выбраць менавіта такі шлях: рынак без дэмакратыі. Пры гэтым дадаецца, што так званыя дэмакратыі нібыта развалілі ўжо краіну, і далейшая дэмакратызацыя прывядзе да яшчэ горшага вярхалу.

Давайце паспрабуем разабрацца, у каго рэальная палітычная і эканамічная ўлада ў нашай краіне: у дэмакратаў ці ў тых самых сіл, што кіравалі краінай усе папярэднія 73 гады і давалі яе да таго, што нават добры ўраджай — гэта нагода для ўвядзення надзвычайнага становішча, як было летась у некаторых абласцях Саюза? Адказ вядомы: улада ў таго, хто аддае загады і каму падпарадкоўваюцца дзяржаўныя структуры, у тым ліку і ўзброеныя сілы. Дык вось: рэальная палітычная і эканамічная ўлада — не ў дэмакратаў.

Варта таксама падумаць над такім пытаннем: можа, у дэмакратычных краінах болей, чым у нас, парушаюць правілы дарожнага руху, ідуць ці едучы на чырвонае святло святлафора? Ці не выконваюць патрабаванні тэхналогіі на вытворчасці? Адказ таксама вядомы.

Так, многія краіны, раней эканамічна адсталыя, — цяпер «новыя індустрыяльныя дзяржавы», сярод якіх, дарэчы, многія нафтаздабываючыя (і нафтаэкспартуючыя, зразумела. Між іншым, куды падзеліся каля 180 млрд. нафтадолараў, якія СССР атрымаў за прададзеную за мяжу нафту ў 70-х гадах?). І Пакістан, і Турцыя, і Філіпіны, і Тайланд, і Сінгапур, ужо не кажу пра Саудаўскую Аравію і Кувейт да іракскай агрэсіі, — маюць добрыя эканамічныя поспехі. Але яны, гэтыя поспехі, не з неба зваліліся. Тая ж Турцыя перад пяццю гадамі «ўзлёту» прайшла важны этап дэбюракратызацыі.

А цяпер наконт прыкладу Чылі пры Піначэце, які, дарэчы, мае вышэйшую эканамічную адукацыю, атрыманую ў ЗША. Гэты разумны палітык, па атэстацыі пана Эрнана Біхі, былога міністра фінансаў Чылі ва ўрадзе Піначэты, для распрацоўкі мадэлі эканамічнага развіцця запрасіў каманду эканамістаў так званай Чыкагскай школы на чале з лаўрэатам Нобелеўскай прэміі вядомым Мілтанам Фрыдманам, хоць і чылійскія эканамісты мелі добрую рэпутацыю. Разумная рэалізацыя распрацаванай праграмы прынесла свае вынікі.

На выказаную думку пра тое, што крызіс у Савецкім Саюзе можна пераадолець толькі праз дыктатуру, праз навядзенне парадку «жалезнай рукой», як пры генерале Піначэце, пан Эрнан Біхі адрагаваў наступным чынам: «Гэта памылковы погляд, — сказаў ён, — у 1973 годзе ў

Чылі заставалася прыватная ўласнасць, у тым ліку і на зямлю. Існаваў рынак, хоць і разбалансаваны сацыялістычнымі эксперыментамі Альендэ. Як я ведаю, у вас пакуль няма ні таго, ні другога. У гэтым выпадку «ўзнаўленне парадку жалезнай рукой» будзе рэалізоўваць зусім іншыя мэты — аднаўленне незканамічных форм дыктатуры, што стане канчатковай катастрофай. Гэта па-першае. Па-другое, нават у краінах з развітым рынкам — Перу, Уругвай, Аргенціна — ваенныя рэжымы толькі адкідалі эканоміку назад».

Гельмут Шміт, няўменны канцлер ФРГ з 1974 па 1982 год так адрагаваў на мары некаторых савецкіх афіцэраў аб рэжыме ў духу Піначэты: гэта быў бы эканамічны пралік, раўназначны падзенню ў прорву. Пры гэтым узрасла б і пагроза ўзнаўлення палітыкі сілы за межамі СССР, для кампенсацыі страчанага прэстыжу ўнутры краіны (гл. «Известия» за 17 мая 1991 года).

Прывяду яшчэ адну ацэнку. Нядаўна Арганізацыя эканамічнага супрацоўніцтва і развіцця (АЭСР, якая аб'ядноўвае 24 развітыя краіны) разам з Сусветным банкам, Міжнародным валютным фондам і Еўрапейскім банкам рэканструкцыі і развіцця праналізавалі стан савецкай эканомікі. На пытанне, ці з'яўляецца развіццё дэмакратыі абавязковай умовай эканамічнага поспеху, генеральны сакратар АЭСР Жан-Клод Пэй адказаў: «Я лічу, што развіццё дэмакратыі — якраз тая ўмова, без якой немагчыма ўстойлівае развіццё савецкай эканомікі». Ён зазначыў, што і без плюралістычнай дэмакратыі можна мець эканамічныя поспехі, аднак стабільнае эканамічнае развіццё і сацыяльны прагрэс не могуць існаваць без палітычнай дэмакратыі.

Ды і самім нам варта ўспомніць не такі даўні эксперымент з хрушчоўскімі і постхрушчоўскімі эканамічнымі рэформамі, падумаць аб прычынах іх правалу, якія, відаць, галоўным чынам заключваюцца ў тым, што частковыя рэформы ў эканоміцы, без глыбокіх дэмакратычных пераўтварэнняў у палітычным і ўсім грамадскім жыцці, не маглі і не змогуць быць рэалізаванымі на радзіме камандна-адміністрацыйнай сістэмы кіравання. Толькі глыбокія рэформы ў эканамічнай і палітычнай сферах, з адпаведнымі зменамі ў свядомасці людзей і іх дзеяннях, могуць вывесці краіну з крызісу.

Паэт некалі пісаў: «Эх, каб піямен не быў, чытаць кніжкі ўмеў, я б і долю здабыў...» Чытаць цяпер умеюць усе, і разумных кніжак нямала ў нас. Значыць, засталася толькі навучыцца чытаць з розумам — і думаць аб прагматычным, убачаным, нарэшце, даўно добра вядомым, але што чалавек часам не можа ці, найчасцей, баіцца асэнсаваць.

Л. БАРЫСАУ.

г. Мінск.

Кветкі — Купалу

Яшчэ адна гадавіна мінула з дня смерці народнага песняра Янкі Купалы. Аднак чым далей мы адыходзім ад таго дня, які яго не стала, тым больш набліжаемся да яго...

Вяртаюцца з незаслужанага забыцця Купалавы творы — «Тутэйшыя», «На куццю», «Сярод раз'юшаных сатрапаў», «Забраны край» і іншыя, у якіх зусім па-новаму, з пазіцыяй і нашага сённяшняга дня, гучыць тэма Бацькаўшчыны, асэнсаваная шматпакутны шлях, прайдзены роднай Беларуссю і яе народам.

Схіляючы галаву перад памяцю песняра, мы адначасова і распрамляем плечы. Яго запаведь: «— Людзьмі звацца! — успрымаем як крэда нашага кожнага дня, як свайго роду

праграму нацыянальнага Адраджэння.

...Леглі да надмагільнага помніка Я. Купалы кветкі. Ад супрацоўнікаў літаратурных му-

зеяў сталіцы рэспублікі, ад пісьменнікаў, ад удзячных чытачоў. Пакуль жыве Купала — жыве Беларусь!

Фота А. КАЛЯДЫ.

У ЭФІРЫ — «КУПАЛЬСКАЯ НОЧ»

Упершыню ў беларускім эфіры ўноч на Івана-Купалу з 6 на 7 ліпеня радыёстанцыя «Беларуская маладзёжная» ладзіць шасцігадзінны марафон «Купальская ноч». З 19.00 і да гадзіны ночы ў прамым эфіры — вядомыя дзеячы беларускага Адраджэння, мастакі, паэты, музыкі, народныя майстры, людзі, якія, як кажуць, складаюць «залаты фонд» нацыі. Перасоўваючы студыі злучаць радыёдом на вуліцы Чырвонай у Мінску з месцамі правядзення купальскіх святаў у розных кутках Беларусі. Прамыя тэлефоны гарантуюць удзел у

марафоне шматлікім слухачам. Не абдыдзеца, вядома, без прысутнасці ведзьмакоў, русалак ды іншай «д'ябальшчыны».

Згодна з паганскімі ўяўленнямі, Купальскае свята — час найвышэйшага росквіту Зямлі і людзей, еднасці ўсяго жывога. Вось і па задуме арганізатараў радыёмарафона чарадзейнай папараць-кветкай, увасобленай і ўзгадаванай з дапамогай дэбрачынных спонсараў і мецэнатаў, павінен стаць збор сродкаў на стварэнне першага на Беларусі нацыянальнага мастацкага ліцэя ў Мінску. Арганізацыі, прадпрыемствы, кааператывы, асоб-

ныя грамадзяне змогуць паведаміць пра свае ахвяраванні проста ў эфіры. Разліковы рахунак, на які можна пералічыць грошы: 14221 у Маскоўскім аддзяленні Мінскбизнесбанка, з паметкай Цэнтральнае раёна, школа № 26, МФО 400042.

Запрашаем падтрымаць гэту ідэю, стаць нашымі партнёрамі ў высакароднай справе. І да сустрэчы на хвалі «Купальскай ночы»!

В. СЯМАШКА,
супрацоўнік радыёстанцыі
«Беларуская маладзёжная».

НЕ ЗАХАПЛЯЦЦА!

Спведзь зняверанага

З пачаткам нацыянальнага абуджэння я таксама быў апантаным гэтай ідэяй. З цягам часу эйфарыя першых гадоў адышла. Што ж, сапраўды можна прыводзіць шматлікія сведчанні паступовай перамогі другой у гэтым стагоддзі спробы беларусізацыі. Глядзіце: прыняты Закон аб мовах, Дэкларацыя аб суверэнітэце, з высокім трыбун гаворыцца аб нацыянальных праблемах, БНФ мае болей прыхільнікаў, чым КПБ, адчыняюцца беларускія гімназіі, школы, дзіцячыя садкі, пашыраецца колькасць беларускамоўных газет (іх нават ад падаткаў вызвалілі!) і г. д.

І ўсё ж — як выконваецца той закон? Выключна на «грамадскіх пачатках». Ці будзе ў дзяржаўнай установе калінебудзь функцыянаваць беларуская мова, залежыць толькі ад асабістага жадання кіраўніка.

Выкананне закона неабходна кантраляваць на дзяржаўным узроўні. Але адкуль гэты кантроль возьмецца? «Кіруючая і накіроўваючая» партыя ды яе прадстаўнікі ў высэйшым заканадаўчым органе размаўляюць па-руску і зусім не заклапочаны станам дзяржаўнай мовы. Няхай пакажуць мне дэпутата, які не належыць да апазіцыі і які размаўляў бы па-беларуску? Не знойдзецца. Дбае пра мову толькі апазіцыя, ды яна, на жаль, не можа фарміраваць урад і ўплываць на палітыку дзяржавы. Зрэдку пачуеш запэўніванні (па-руску), што жніццё на Беларусі ўсё-такі стане беларускім, ды гэта патрэбна толькі, каб супакоіць апазіцыю.

Варта прыгадаць яшчэ адзін момант, на які чамусьці ў нас не звярнулі ўвагі: «Візитныя карточкі купатэляў» надрукаваны зноў-такі па-руску. Ці гэта таксама — каб было зразумела гасцям рэспублікі?

Увогуле, якой абароны суверэнітэту мы чакаем ад нашага ўрада, калі ён, ледзь паспеючы Прэзідэнт з Кабінетам міністраў СССР прыняць пастанову (пра абмен купюраў, 5% падатак і г. д.), хутчэй, быццам баючыся некуды спазніцца, прымае сваю пастанову «ў развіццё» саюзнае?

А якім бачыцца наш суверэнітэт? На сустрэчы Гарбачова з прадстаўнікамі інтэлігенцыі ў АН БССР адзін з распрацоўшчыкаў беларускага праекта Саюзнага дагавору зазначыў: «За мяжой нас найперш паважана як грамадзян СССР, а ўжо потым — як грамадзян Беларусі». І не разумею ён, што не гонар гэта, а ганьба для нас.

Што тычыцца высокага рэйтынгу БНФ, дык тут усё проста: КПСС ва ўсім Саюзе страчвае папулярнасць (калі яшчэ можна так гаварыць) аб тых гаротных працэнтах, якія яна атрымлівае ў час сацыялагічных даследаванняў, БНФ быў першай і адзінай апазіцыяй на Беларусі. Я лічу, што большасць прыхільнікаў БНФ атрымаў з-за сваіх агульнадэмакратычных ідэй і асабліва з-за пазіцыі па Чарнобылі. Са з'яўленнем партый, якія разыходзяцца з БНФ па пытанні беларусізацыі, пойдзе адток з фронту тых людзей, што супраць беларусізацыі. Падзебраю, што Аб'яднаная дэмакратычная партыя з'яўляецца менавіта такой партыяй, калі верыць «Нашаму слову»: «З прынятых (на з'ездзе 3—4 лістапада 1990 г. — В. П.) документаў вынікае, што новая партыя не

дамагаецца грунтоўных пераменаў у нацыянальным жыцці Беларусі» («Наша слова» № 9 за 1990 г.).

Давайце цяроза паглядзім на працэс беларусізацыі ў галіне адукацыі. Мы радуемся: адчынілася беларуская гімназія! Але паглядзіце, колькі адкрылася за гэты час рускіх гімназій ды ліцэяў у Мінску! Выпускнікі гімназій будуць красамойна распавядаць пра рускую паэзію пачатку XX ст. ці пра сусветнае значэнне творчасці Пушкіна і Талстога, але з цяжкасцю прыгадаюць 1—2 імя беларускіх літаратараў. Баюся, што выпускнікі гэтых гімназій папоўняць шэрагі «патрыётаў» з «Белой Русі». Словам, усё пазнаецца ў параўнанні. Колькасць беларускіх школак (часцей — класаў), беларускіх садкоў (часцей — групаў) у працэнтавым стасунку да агульнае лічбы нават незаўважальна.

Тое ж трэба сказаць аб павелічэнні колькасці беларускамоўных выданняў. З'явіліся 2—3 такія газеты, а колькі новых рускамоўных! А колькі пераведзены на рускую мову! Зазірніце ў любы кіёск «Саюздруку» (прынамсі, у Гомелі) і падлічыце: колькі беларускіх, а колькі рускіх газет там ёсць. Ды дзеля цікаўнасці параўнайце, якіх болей купляюць. Аналагічную працу можна правесці і ў кнігарнях: да паліц з беларускімі кнігамі наведвальнікі амаль не падыходзяць.

Зараз гучыць: нацыя можа знікнуць! Трэба прыкласці ўсе намаганні дзеля яе выратавання! Позна. Нацыя ўжо знікла. І тыя рэшткі «фанатаў»-беларусаў, што, як і я, купляюць беларускія кнігі і вылісваюць беларускія газеты, з'яўляюцца, бадай што, апошнім пакаленнем свядомых беларусаў. Мы ўзняліся на хвалі агульнага радыкалізму. Новае пакаленне не цікавіцца нацыянальным пытаннем, у моладзі няма беларускага духоўнага лідэра, таму спадзяванняў на «племя молодое» вельмі няшмат.

Існаванне нацыі залежыць ад наяўнасці трох прыкмет: агульных гісторыі, мовы, культуры. Прытым яны павінны быць адметнымі, уласцівымі толькі гэтай нацыі.

Такой гісторыі ў народа няма. Ёсць канцэпцыя «расейскага старэйшага брата»: Беларусь ад самага стварэння яе Богам была пад прыгнётам розных дзяржаў, і толькі Расея імкнулася ўвесь час дапамагчы ёй вызваліцца, чаго, нарэшце, яна дамаглася і «кашчаслівіла» беларускі народ. Якая ж нацыя захоча мець гэтую гісторыю — гісторыю пакутніцы, якая ўвесь час толькі і рабіла, што ціхенька плакала ад нечых бізуноў? Прыемней усведамляць сябе «великороссами» — вунь якая Расея вялікая ды магутная!

Гарбачоў на сустрэчы з рабочымі Мінскага трактарнага завода зазначыў: ці хочам мы вяртацца да шматкоўнасці Русі часоў Івана Каліты? Але якое дачыненне мае Беларусь да гэтага? Мы ў той час жылі ў асобнай незалежнай дзяржаве!

Беларусы не ведаюць сваёй гісторыі і таму не хочуць яе бараніць. Адсюль і гэтыя словы Прэзідэнта, абразлівыя для нармальнага народа, але цалкам прымальныя для беларусаў.

Горкай іроніяй гучаць зараз радкі Янкі Купалы: «...Як жа іначай беларусы могуць гаманіці?» На жаль, могуць.

Мова перастала ўжо быць «матчынай», бо не чую яе болей з вуснаў маці, стараецца тая зрабіць са свайго дзіцяці «культурнага» чалавека, каб не размаўляў ён на «дзеравенскім языке». Дзе зараз пачуем мову? У горадзе гучыць руская, на вёсцы старэйшыя трымаюцца роднай мовы, а вось маладзейшыя гавораць «барбарскай расійска-беларускай чайнёй, слухаючы якую гадка робіцца» (В. Ластоўскі), упарта стараючыся пазбавіцца рэшткі беларускіх слоў.

Мова існуе, пакуль жыве ў народзе. Калі спрабуем перавучыцца на беларускую мову з дапамогай падручнікаў, слоўнікаў, дык гэта ўжо не жывая мова. Адметнай рысай жывой мовы з'яўляецца слэнг, жаргон (тут я маю на ўвазе не лаянку, а, напрыклад, маладзёжны слэнг). Канечне, можна гаварыць пра чысціню мовы, але вельмі натуральна гучыць сярод беларускае гаворкі «забойны хліп» ці «тусовка». Яны тут недарэчны.

Мова, зразумела, сама па сабе не адродзіцца, патрэбна прапаганда. І значная роля павінна адводзіцца тэлевізіі і радыё. Але зараз яны не спрыяюць адраджэнню, а хутчэй наадварот. Варта толькі паслухаць гаворку дыктараў ды вядучых перадач, і гэта можа назаўсёды адбіць жаданне авалодаць беларускай мовай: безліч памылак, рускіх слоў, а пра вымаўленне ўжо няма чаго і казаць! Вядучыя не імкнуцца да лепшага авалодання мовай, не звяртаюць увагі на шматлікія артыкулы ў газетах і часопісах, якія датычаць і іхняе прафесіі. Таму і з'яўляюцца гэтакія недарэчнасці, як «вядлікае дзякуй», «мінута», «добрай раніцы» і «да пабачэння». Каму незразумела, у чым тут справа, чытайце А. Клышчу ў «Маладосці».

Шмат гаварылася пра неабходнасць вяртання да «тарашкевіцы» — дарэформаванага правапісу. Тое гучанне надае мове нейкі адмысловы каларыт і мілагучнасць, падкрэслівае галоўную рысу мовы — яе мяккасць, якую некалі захапляўся У. Дубоўка. (Адсюль і «обиліе мягких знаков», як выказаўся адзін са «звышінтэрнацыяналістаў» у «Свабодзе»). Слушнай падаецца мне думка аб мажлівасці вяртання да таго правапісу, пакуль вельмі малая частка беларусаў валодае сваёй мовай.

Для авалодання мовай неабходныя слоўнікі. Але ў кнігарні ляжаць толькі недасканалы руска-беларускі Грэхчыкава і надта ідэалагізаваны арфаграфічны Лобана і Судніка (няўжо такія цяжкасці пры напісанні выклікаюць словы «праграма-мінімум» і «праграма-максимум», што іх абязкова трэба ўключыць у слоўнік?) А дзе ж дапаможнікі і падручнікі?

Увесь час перабудовы нашы адраджэнцы толькі плачуць пра занябаную мову, але ж менавіта яны могуць рабіць канкрэтныя крокі дзеля яе выратавання. Ды чамусьці і дагэтуль няма добрага слоўніка па навуковай тэрміналогіі. А чаму б не перавыдаць В. Іваноўскага, В. Ластоўскага ды іншых? Няўжо настолькі нябачнаю з'яўляецца праблема рэформы правапісу, што канферэнцыю па гэтым пытанні выршана склікаць толькі напрыканцы 1991 года?

І апошняе — нацыянальная культура. З прычыны таго, што народ пазбаўлены ўласнае гісторыі і мовы, ён не ўсведамляе здабыткі беларускай культуры сваімі. Дзе зараз наша нацыянальная культура? Кінематограф: ледзь паспеўшы выпусціць у свет адзіны беларускі фільм «Маці ўрагану», «Беларусьфільм» стварае стужку па творы В. Бялова «Всё впереди», ці, напрыклад, «Прости нас, мачеха-Россия!», дзе ўжо ў назову зразумела, што фільм стаіць далёка ад беларускай нацыянальнай культуры.

Тыя, хто малюе, ужо падзяліліся на «мастакоў» і «художніков», прычым апошніх аказалася пераважна большасць. Відаць, пра архітэктару і скульптуру сказаць можна тое самае.

Такім чынам, тры стаўпы, на якіх трымаецца існаванне нацыі, — дзе яны!

Навоста я пра гэта гавару? Хачу, каб зразумелі, што рана захапляцца мізэрнымі поспехамі: тое, чаго дастаткова ў Летуве, мала на Беларусі. У першым выпадку — існаванне нацыі і высокі ўзровень самасядомасці, у другім — адваротнае. Калі ў Летуве на першы перыяд дастаткова адкрыцца некалькіх беларускіх школак ды дзіцячых садкоў, дык на Беларусі гэтакія марудныя тэмпы згубныя. Але атрымліваецца наадварот: дзе добра з мовай — прыкладаюць намаганні дзеля яе захавання і развіцця, дзе ж мова знікае — ставяць вялізныя тэрміны на яе адраджэнне, «бо народ нас не зразумее».

Ды што Летува! Украіна развіталася ў тых самых умовах, што і Беларусь, нават не мела тае 400-гадовай дзяржаўнасці мовы. Але ж узровень свядомасці, прага да незалежнасці непараўнальныя з нашымі. І з'яўляецца ў мяне «кромольная» думка, што нацыянальны нігілізм — рыса народнага характару беларуса. Увесь час нацыянал-адраджэнцы звалі народ да абуджэння, пакутавалі за гэта, садзіліся ў турмы, ішлі на шыбеніцу. А якія вынікі?

Але, пачуўшы вынікі рэфэрэндуму, мне ўспомнілася трапае выслоўе: «Народ мае той урад, якога варты». Не крыўдуйце на Гарбачова і Дзям'яна, на Палазкова і Камая — вы самі іх падтрымалі і выказалі давер. Гомельцы з магільбучамі Няўжо вам мала аднаго Чарнобыля? Паміраюць вашы дзеці, а вы зноў паверылі, што без Саюза нам не выкараскацца? Мы ж перамагам свой Чарнобыль ужо 5 гадоў, а ад Саюза за гэты час — толькі ўказанне Рыжкова: схаваць ад людзей інфармацыю. На гэтым рэфэрэндуме вы падтрымалі павышэнне цэн і бязглузду кампенсацыю, рабавнічы 5-працэнтны падатак з продажу, бэссэнсоўны абмен грошай, так што позна зараз страйкаваць ды дамагацца адстаўкі Прэзідэнта і Вярхоўнага Савета — у вас была мажлівасць адмовіць ім, але вы гэтага не зрабілі.

Вы падтрымалі нацыянальны нігілізм як афіцыйную дзяржаўную пазіцыю ўрада, сказалі «так» духоўнаму і фізічнаму Чарнобылю.

Вы адмовіліся самі ад права называцца нацыяй, ад права на самавызначэнне, ад права заняць свой «пачэсны пасада між народамі».

Ганьба, беларусы!

Калі вас яшчэ можна так назваць...

Віктар ПАУЛЕНКА,
студэнт эканамічнага
факультэта Гомельскага
дзяржуніверсітэта.

«ГРУНВАЛЬД» — ГОЛАС БЕЛАРУСАЎ ЭСТОНІІ

Выйшаў у свет чарговы нумар незалежнага беларускага часопіса «Грунвальд», выданне аднайменнага Беларускага культурнага таварыства ў Эстоніі. Нумар падрыхтаваны з матэрыялаў Беларускай эміграцыі. У ім змешчаны ўспаміны Яўхіма Кіпеля «Смаленск у 1919 годзе», нататкі пра беларускую геральдыку «Хамутыў ня знаючы коні продкаў» Юркі Віцьбіча, матэрыялы да ўгоднаў акту 25 сакавіка 1918 і 150-й гадавіны нараджэння Францішка Багушэвіча, агляд публікацый па пытанні гістарычнай Літвы і этнічнай Летувы, «Нашы папярэднікі» — нарыс гісторыі беларускай эміграцыі з XV да пачатку XX стагоддзя, нататкі пра трагічны лёс беларускіх архіваў, успаміны аб вядомай (на жаль, не на Бацькаўшчыне) дзеячцы беларускага нацыянальнага руху княгіні Магдалены Радзівіл, вера Аляся Змагара і Янкі Золы развагі аб гісторыі і сённяшнім дні адной з жамчужын Беларусі — Нясвіжы.

На першай вокладцы часопіса фотаздымак: беларускія сялянскія дзеці пачатку стагоддзя і надпіс «Другая Беларусь». Якая годнасць у постацях і тварах! Як яны не падобны на сатурнальных дзетак на сённяшніх групавых фотаздымаках. Сапраўды — другая Беларусь. Нас прымусілі забыць, што яна была.

Для тых, хто хацеў бы падпісацца на часопіс ці даслаць у рэдакцыю свае нарэспандэнцыі, называем адрас: «Грунвальд», 220090, Эстонія, Талін, Аб/скр. 3290.

ЗАГЛЯДАЛА СОНЦА...

Дата не скажаць каб надта «гругляя», але ўсё ж не прыгадаць яе не выпадае. У маі споўнілася 85 гадоў з дня заснавання ў Пецярбурзе суполкі «Загляне сонца і ў наша аконца» (пачала да 1914 года), якая па сутнасці стала першым беларускім легальным выдавецтвам. Суполка, што ўзнікла па ініцыятыве Браніслава Зімаха-Шыпілы, ставіла на мэце «друнаваць і шырыць паміж людзямі сённяшні Беларусь і ўсё, што датычы Беларусі».

З пастаўленай задачай суполка справілася няблага. Дзякуючы ёй, адраджэнцае сонца, сонца асветы, культуры, літаратуры пачало заглядаць у ў беларускія хаты. Кнігі, якія друкаваліся ў друкарні К. Пятлюкіна (Нірыліцай і лацінкай, а некаторыя адрэзаны шрыфтам), рэгулярна адраджаліся на Беларусь, нуды трапляла пераважна большасць тыражу.

Пачало таварыства з выпуску «Беларускага лемантара, або Першай навукі чытання» К. Каганца. Усяго ж выдадзена было 38 кніг агульным тыражом больш за 100 тысяч экзэмпляраў. Сярод іх — першы зборнік Я. Нупалы, З. Бядулі, Ц. Гартнага.

Асобна трэба адзначыць паважнае стаўленне выдаўцоў да літаратурнага спадчыны. Падпісаная серыя з шасці кніг «Беларускія песняры» выйшла тыражом не такім малым і на сённяшні дзень — кожная па 4 тысячы 300 экзэмпляраў. Выдаваліся таксама паштоўкі, навукова-папулярныя і публіцыстычныя брашуры, драматычныя творы (у тым ліку «Паўлінка» Янкі Купалы). Дзеля згуртавання творчай моладзі нямала зрабіў альяманс «Маладал Беларусь».

Шалёны конь приватызацыі

СЕННЯ паўсюдна чуецца: «Рынак... Рыначная эканоміка...» А за гэтымі словамі пакуль не ўголас, а на паўшэптам паўзе: «Пры-ва-ты-за-цы-я-я...» Гэтае нязвяданае — «прыватызацыя» — вісіць над намі, як бязлітасны дамоклаў меч, наганяючы страх, пазбаўляючы розуму.

Паразважаем аб тым, што дасць усім нам прыватызацыя, якая няўмольна, як цяжкая наваліная хмара, насоўваецца на нас. Напісаў «насоўваецца» — і прыпыніўся, задумаўся. Яна ж фактычна пачалася ўжо. Не сёння і нават не ўчора, а значна раней. Першымі яе астраўкамі-зародкамі ў краіне сталі кааператывы, арэндныя калектывы, якія пасля выраслі, як грыбы пасля дажджу, і, як ні дзіўна на першы погляд, тая эканамічная самастойнасць, што была дадзена прамысловым прадпрыемствам. Мы бачым, да чаго прывяло ўсё гэта, не памацаванае эканамічнымі законамі-рэгулятарамі. Савецкія работнікі, занятыя думкамі, як уседзець ва ўтульным крэсле, бяздзейнічаюць ці вядуць вайну з нефармаламі, партыя таксама вядзе ўпартую барацьбу за ўласнае выжыванне, выкідаючы сабранныя па калейках грошы на правядзенне бясконцага канферэнцый, з'ездў. А цэны імкліва шуганулі ўгору, эканоміка разбалансавана, як па загадзе нейкага злога чараўніка-ведзьмака зніклі тавары (ад мыла да шыла), ценявая эканоміка, як пішуць эканамісты, нажывае ўжо не мільёны, а мільярдны. Хто ж яны, няўлоўныя, нябачныя, нейкія міфічныя прадстаўнікі гэтай самай ценявой эканомікі? Не думаю, што да іх можна аднесці рабочых, калгаснікаў, нашу заняўдбаную інтэлігенцыю. Яны не могуць варочаць мільёнамі, мільярдамі. Яны не маюць улады, яны, па сутнасці, у становішчы, блізкім да рабскага. Ці не з'яўляюцца прадстаўнікамі ценявой эканомікі тыя, хто даўно страціў (калі яна ў іх была) нацыянальную самасвядомасць, хто, выдаючы нам шматлікія лозунгі-заклікі, падманвае народ? Ім жылося някрасна раней, а цяпер, як мне здаецца, жывецца яшчэ лепш, бо ў гэты неспакойны час, час хаосу, у мутнай вадзе няцяжка зловіць рыбку. Праўда, апошнім часам яны не злоўжываюць лозунгамі-заклікамі, разумеючы, што ў іх цяпер ніхто не паверыць. Яны сталі на ўсё горла крычаць, што ім трэба зарабляць валюту, каб абнавіць абсталяванне, па-новаму наладзіць вытворчасць і г. д. і да т. п. Мы глядзелі на іх і слухалі, развіўшы раты. І паплылі за мяжу бясконцаю ракою і лес круглякамі, і каляровыя металы, і каўняры ад нашых паліто... А мы ўсё чакалі, што вось-вось і да нас разам

з новым, сучасным абсталяваннем прыплыве тое, што з'яўляецца, як кажучы, нашай першай неабходнасцю: яда і пітва. Але не дачакаліся мы ні новага абсталявання (многія кіраўнікі змарнавалі і тое, што раней было пазычана), ні замежнай валюты (дзяржаве за тытуны няма чым расплаціцца). За ўсё сваё жыццё асабіста я тую замежную валюту нават у вочы не бачыў. Дзе ж яна? Няўжо яе чэрці рагаты ў балотную твань зацягнулі? Нейкі адказ на гэта, па-мойму, можа даць артыкул уласнага карэспандэнта «Комсомольской правды» М. Даўгаполава пад шматзначнай назвай «Крычалі жанчыны «ўра». Вось што піша карэспандэнт, які не адзін год працуе ў Францыі і ўважліва сочыць за яе жыццём: «У Францыі, да прыкладу, часцей і часцей чуюцца асцярожныя заклікі: пачакаем, паглядзім, з кім у СССР заключыць пагадненні і каму даваць крэдыты. Сапраўды, прэтэндэнтаў нярада — Цэнтр, рэспублікі, сярэднія і малыя прадпрыемствы, не кажучы аб вялікіх. Можна заблытацца. Яны збіваюць цену, заключаюць кантракты ніжэй узроўню не толькі сусветнага кошту, але і агульнапрынятага, разумнага. Схапіць бы нешта, выраць нейкія франкі, долары, піястры...».

Як бачна, нашы наваўленыя нуворышы не грэбуюць нічым, абы прадаць і прыгарнуць да сябе. Нават «капіталістычныя акулкі» Захаду шакіраваны іхняй бессаромнасцю. Вядома, гэтых шарлатанаў нічым не пераканаеш. Яны не будуць асабліва бедаваць, калі краіна ці рэспубліка ператворыцца ў пажарышча, як не бядуць яны з-за таго, што нашу Беларусь шчодрэ ўгноі радыеактыўныя попелі. Каб бедаваць і клапаціцца, трэба адчуваць сябе частцінкай свайго народа, трэба мець моцную нацыянальную самасвядомасць. Не думаю я, што, напрыклад, кіраўніцтва Польшчы ці Чэхаславакіі, дзе ў людзей здаўна моцна праўляецца нацыянальная самасвядомасць, дазволіла б распрадаваць усё, што мажліва. Я, вядома, не збіраюся аналізаваць ці крытыкаваць метады іхняй эканамічнай палітыкі, але хацелася б звярнуць увагу на такі факт. Многія польскія грамадзяне, якія прызджаюць да нас, на Беларусь, імкнуцца прадаць тавары, выпушчаныя ў іншых краінах, а ў сваю вывозяць нашы тавары, наша золата (хоць крычым, што мяжа на трывалым замку), замежную валюту. Адным словам, яны ўсё робяць дзеля росквіту сваёй краіны. І не хочацца ганіць іх за гэта. Зусім жа адвартнае назіраецца ў нас. Вось да чаго давялі нас пасаджаныя нядбайнаю рукою першыя парасткі прыватызацыі.

А што ж нас чакае далей? Без аптымізму гляджу ў будучае. Я не супраць прыватызацыі, але ж вельмі хутка мы кідаемся з адной крайнасці ў другую. Непакоіць і тое, што камуністы, не задумваючыся, пераходзяць у капіталісты (не сакрэт, што менавіта камуністы — кіраўнікі розных узроўняў — стануць першымі нашымі прыватнікамі). А яшчэ ўчора дый сёння многія з іх білі і б'юць

сябе ў грудзі, заўяляючы аб вернасці ідэалам камунізму. Не разумею, як адно стасуецца з другім, калі нават зыходзіць з напісанага ў іхніх чырвоных партыйных кніжках.

Калі не зацугляны конь прыватызацыі паскача галолам, то шмат бяды ён наробиць. Няцяжка ўявіць, што нас чакае. Краіна падпадзе пад капіталізацыю ў самым горшым, і самым прымітыўным сэнсе гэтага слова (між іншым, не трэба забывацца аб тым, што сваіх сацыяльных правоў народ капіталістычных краін дамагаўся дзесяцігоддзямі жорсткай барацьбы, гэтыя правы не зваліліся з неба). Не думаю, што нашы наваўленыя, нацыянальна абязлічаныя нуворышы закідаюць Беларусь таварамі. Дзе ля таго, каб атрымаць як мага больш прыбытку, яны пастараюцца адправіць самае каштоўнае — тавары, сыравіну — у тыя рэспублікі, дзе ім добра заплацяць. Калі не памыляюся, ужо перайшоў у прыватную ўласнасць адзін славуці расійскі аўтамабільны завод. А ці пабольшала ў Саюзе аўтамабіляў, ці ўпала на іх ценя?

І яшчэ адна, не апошняя пагроза, што нясе з сабою прыватызацыя, якая здзяйсняецца, калі мы памятаем, людзьмі без роду, без племені. Да многіх нашых беларускіх прадпрыемстваў — прадпрыемстваў звышрэнтабельных — цягнуць свае рукі дзялкі з Прыбалтыкі, з Закаўказзя. Можна адбыцца так, што з цягам часу яны прыбярэць да рук лівіную долю нашых матэрыяльных каштоўнасцей. Ці не стане наша рэс-

публика калоніяй у іхніх руках, а мы, беларусы, іхнімі батракамі? Здаўна вядома і вядзецца: улада ў таго, у каго грошы, у каго рычагі эканомікі. Прыватызацыя ў яе сённяшнім выглядзе прывядзе да яшчэ большага сацыяльнага раслаення. У народзе ўжо падмецілі: «Хто добра жыў, той і будзе добра жыць». Але ж ці пацярпіць абароны і нападгалодны народ, калі будзе бачыць, як невялікая каста багацей купецца ў раскошы? Некалі ж лопне ягонае цярдзенне, што можа прывесці да сацыяльнага выбуху.

Цяпер хочацца прывесці канкрэтны прыклад. Адзін мой знаёмы з даволі-такі буйнога прадпрыемства вельмі прагне стаць капіталістам, маўляў, яму трэба забяспечыць будучае сваіх дзяцей (прызнаўся, што ягонае прадпрыемства збіраецца пераходзіць на арэндны падрад, а пасля і зусім яго хоча выкупіць працоўны калектыв).

Які працоўны калектыв? Чаму ён мае такое права? Давайце крыху паразважаем.

Па-першае, адміністрацыя таго прадпрыемства, як я зразумеў, хоча звольніць не адну сотню рабочых, членаў свайго пастаяннага калектыву. Іх, проста кажучы, выкідаюць на вуліцу.

Па-другое, тое прадпрыемства не сёння з'явілася на свет. Шмат гадоў назад нашы продкі, слонімы, будавалі яго, развівалі. Цяпер гэтае магутнае прадпрыемства, якое стварала дзесяцігоддзямі, хочучы прыбраць да сваіх рук тыя, хто перайшоў сюды параўнальна нядаўна.

Па-трэцяе, названае прадпрыемства працуе не ў вакууме, не ў намічнай прасторы. На яго працуе ўся рэспубліка: і навукоўцы, якія рыхтуюць кадры, і будаўнікі, якія за мізэрную аплату ўзводзілі і ўзводзяць ім дамы, і земляробы, якія даюць ім прадукты харчавання. Дык чаму ж яны не маюць права на нейкую долю?

Сённяшняга шалёнага коня прыватызацыі, каб не разбіў ваз, у якім сядзім, трэба зацугляць разумнымі законамі. А

такіх разумных, канкрэтных, прадуманых эканамічна абгрунтаваных законаў я пакуль не бачу. Прыватызацыя, як вядома, ідзе ў краінах Усходняй Еўропы. Ці ёсць там законы, якія абараняюць і абароняць народ, ягоную нацыянальную і чалавечую годнасць? На маю думку, ёсць. Гэта і закон аб грамадзянстве. Лічу яго ці не самым галоўным і проста не ўцяплю, як без яго распачынаць прыватызацыю. Між іншым, гэты закон у некаторых усходнееўрапейскіх краінах дае права на бясплатнае валоданне акцыямі, якія будуць мець усе грамадзяне. Калі ласка, укладвай іх у любое прадпрыемства, выбіраючы па густу, а пасля атрымавай прыбытак, сваю долю, што ў далейшым, безумоўна, абароніць ад беднасці, ад галечы. Яшчэ пра адзін закон хочацца сказаць. Прадпрыемствы, якія аддаюцца на выкуп, павінны ацэньвацца незалежнымі замежнымі экспертамі. А ў нас ацэнка на вока, як прыйдзецца. Дый там, за мяжою, выкуп прадпрыемства праводзіцца не ў цішы кабінета, а на аўкцыёнах. Ва ўсходнееўрапейскіх краінах ёсць і магутныя прафсаюзы, якія могуць пастаяць за правы рабочых. У Польшчы гэта, напрыклад, «Салідарнасць», якую мы так упарт ганілі.

Дзіўна і тое, што, як указвалася мною вышэй, у нас імкунца выкупіць звышрэнтабельныя прадпрыемствы. Але ж яны і так прыносяць добры прыбытак. Няхай нашы прадпрыемальнікі спярша выкупяць нерэнтабельныя прадпрыемствы. Але ж — не жадаюць.

Хто ж прыме гэтыя ці падобныя ім іншыя законы? Хто ж, проста кажучы, зробіць палюдску? Дзе вы, нацыянальна свядомыя дзеячы?

Аляксей ЯКІМОВІЧ,
член Саюза пісьменнікаў
СССР.

г. Слонім.

Фота А. КЛЕШЧУКА.

Ці з'ядуць нас «акулкі імперыялізму»

АРТЫКУЛ А. Якімовіча ўяўляе несумненную цікакасць. Кажучы так, я маю на ўвазе не эканамічны або сацыялагічны паліталогічны яго тэкст. У гэтых адносінах ён, нааддот, можа выклікаць усмешку. Ды і дзіўна быў, калі б гэта было іначай. Усё-такі кожны павінен займацца сваёй справай: шавец — боты шыць, пірожнік — пірагі пачы. А. Якімовіч — не эканаміст, не сацыёлаг, не палітолаг. Ён — пісьменнік. І, як пісьменнік, сваю частку работы зрабіў прафесійна: выказаў той стан дыскамфортнасці гомад-

скай свядомасці, які народжаны локмай складзеным устояў жыццём. Менавіта з гэтага боку, г. зн. як з'ява грамадскай псіхалогіі, артыкул А. Якімовіча заслужоўвае ўвагі.

А. Якімовіч палюхае рынак, палюхае прыватызацыя, якая «вісіць над намі, як бязлітасны дамоклаў меч». Чытач, схільны да хуткіх абгульненняў, тут жа залічыць аўтара ў катэгорыю людзей, добра нам вядомых сваім бясконцым хныканнем і прычытанямі з нагоды апаганення «прыныцпаў» і «ідэалаў». Залічыць і... памыліцца. На самай справе аўтар ведае цену

той сістэмы, у якой рабочыя, сяляне, інтэлігенцыя знаходзіліся і прадаўжаюць знаходзіцца «па сутнасці ў становішчы, блізкім да рабскага». Мне толькі застаецца перакласці гэта агульнае палажэнне аўтара на мову эканамічнай канкрэтыкі. Напрыклад, адна гадзіна працы ў ФРГ каштуе 28 долараў, у Аўстрыі — 26 долараў, у Францыі — 15 долараў, у нас — усяго толькі некалькі цэнтаў. Наш работнік атрымлівае ад створагана ім кошту менш за 20 працэнтаў, у капіталістычных краінах — у межах 70—80 працэнтаў. Вось і мяркуйце, дзе на

самай справе існуе эксплуатацыя — у іх, «за бугром», ці ў нас, у дзяржаве «сацыялістычнага выбару і камуністычнай перспектывы»?

У чым жа прычына? Пытанне прыныцповае. Бо той альбо іншы адказ на яго дыктуе і стратэгія выхаду са стану рабства. Для аўтара ўвесь карань зла — у страце нацыянальнай самасвядомасці. Менавіта яна нарадзіла, на яго думку, ценявую эканоміку, якая ў сваю чаргу прывяла да развалу гаспадаркі, усеагульнага дэфіцыту і беднасці. Не змяняючы ні ў якой меры значэння нацыянальнай самасвядомасці для вырашэння лямбых, у тым ліку і чыста эканамічных праблем, я ўсё ж вымушаны канстатаваць: тут аўтар не мае рацыі.

Чытач, думаю, пагодзіцца са мной, ва ўскім разе, у адным:

нават самы нячысты на руку чалавек можа рэалізаваць свае заганныя схільнасці толькі ў тым выпадку, калі для гэтага ёсць адпаведныя ўмовы. Украціні можна толькі тое, што дрэнна ляжыць. А калі гэта так, то ці не відавочна, што і крыніцу ценявой эканомікі, карупцыі трэба шукаць не ў галаве, не ў «сферы духу», а перш за ўсё ў рэальна існуючай сістэме эканамічных адносін, якая часам нават прыстойнага чалавека вымушае парушаць і закон, і нормы маральнасці. Вось аўтар абурэацца — і, трэба сказаць, справядліва, — што прадастаўленае прадпрыемствам эканамічнай самастойнасці прывяло толькі да ўзвінчвання ценяў і падзення аб'ёмаў вытворчасці. А ці ж магло быць іначай? І ці прычына тут у са- (Працяг на стар. 12).

У ІНШЫЯ ЧАСЫ размова была б юбілейнай: як-нітак, серыі «Першая кніга прэзіка» спяўняецца 15 гадоў. Аднак сёлета не да юбілеяў. Беларуская літаратура стаіць перад цяжкімі выпрабаваннямі. Яна, пры ўсіх агаворках, з годнасцю выстаяла ва ўмовах падцензурнага існавання і захавала жывую душу. Але ці не стане яна ахвярай у жалезных абдымаках рынку? Шчодрыя фундатары шматлікіх пашлава-та-аляпаватых выданняў ужо вучацца кіраваць бягучай літаратурай з дапамогай грошай. Хто плаціць, той і заказвае музыку. Ды можа стацца так, што і плаціць не будзе каму. У выдаўца без грошай не будзе жадання друкаваць літаратуру вышэйшага гатунку, а ў чытача без грошай увага сама па сабе пераклучыцца на хлеб надзейны, і, каб не развучыцца чытаць і неяк забавіць сябе, ён будзе купляць танныя трылеры. Пры ўсім гэтым выбар літаратуры зроблены на карысць творчай свабоды.

У цывілізаваным свеце існуе служба апякунства над маладымі талентамі. Грашавіты і практычны, але адначасова і цікавы да праяў творчага духу апякун, мецэнат, ён жа першы цаніцель і шчодры выдавец, несумненна, рызыкуе, траціць грошы на выпуск першай кнігі маладога, нікому не вядомага аўтара. Але ахвяра яго дабравольная і свядомая; як услава дабрачынная акцыя, яна мае свой сэнс: не ўсё на гэтым свеце прадаецца і не ўсё купляецца! Ёсць белетрыстыка, лёгкі кіч, які абядае хуткі прыбытак, і ёсць высокае мастацтва, літаратурны творы для душы, якія па-сапраўднаму можа ацаніць толькі гісторыя. Заадно гісторыя ацэніць і бескарысліва дзейнасць мецэната, як гэта адбываецца ў наш час з імем Аляксандра Уласава, рэдактара выдаўца «Нашай Нівы». Трэба спадзявацца, што час і людзі належным чынам ацэняць і дзейнасць паўзабытых выдаўцоў «Жалейкі» Янкі Купалы, «Песень-жалейкаў» Якуба Коласа, «Вянка» М. Багдановіча. Рэдкім талентам выдаўца абдарила прырода і незабыўнага Міхала Дубянецкага: прынамсі, у гады яго дырэктарства ў «Мастацкай літаратуры» названая серыя першых прэзічных кніг набыла статус перспектыўнага выдання.

Не кожная першая кніжка стала падзеяй у літаратуры. Больш таго, не за кожнай першай, як чкалася, ішла другая. Наўрад ці помніць чытач усе 50 імёнаў прэзікаў, якім пашчасціла — каму з прадмовы масціць, а каму і самастойна — выдаць кніжку ў гэтай серыі. Ёсць надзея, што ўсё ж некалькі імёнаў застануцца ў гісторыі літаратуры, а асобныя, магчыма, упрыгожаць яе скрыжалі. Тым больш, што за апошнія два гады ў серыі выходзяць кніжкі, якія вызначаюцца сваёй творчай арыгінальнасцю і дазваляюць гаварыць пра «новую хвалю» ў нашай прозе.

Пры ўсёй шматлікасці імёнаў і твораў, разнастайнасці жыццёвага матэрыялу і мастацкага стылю заўважалася, што ў іх шмат агульнага. Пераважна гэта былі кнігі пра вядомае жыццё, напісаныя ў традыцыйнай манеры бытапісальніцтва. Аўтары гэтых кніг як бы дагаворвалі тое, што яшчэ не было вымаўлена папярэднікамі, пісьменнікамі — шасцідзясятнікамі. Прынамсі, такі быў прынцып адбору да друку — досыць жорсткі і патрабавальны. Механізм яго ўздзеяння, з аднаго боку, аднаў літаратуру, дапамагаючы сумесна супрацьстаяць афіцыйнаму ў дазволенай формах, а з другога — выходзіць сваёсасблівы групавы эгаізм, калі міжволі адбываўся падзел на «свайх» і «чужых» і панавала чорна-белае мысленне. Адыход ад паказу «жыцця ў форме самога жыцця», ад «жыццёпадабенства» нярэдка ўспрымаўся як здрада нацыянальнай літаратурнай традыцыі, і «парушальніка» дружна вярталі на пратэрныя папярэд-

нікамі шлях, які сяму-таму ўяўляўся адзіным сапраўды беларускім шляхам. Да ўсяго літаратурнае начальства і легіён абслугі, на якіх так ці інакш азіраўся ў нядаўнія часы кожны з пішучых, палохай самы малы адыход ад «стрыжнявой лініі» развіцця літаратуры сацыялістычнага рэалізму, у аснову якой была пакладзена пераважна эпічная традыцыя.

«Крамолы» здавалася тады яркае метафарычнае мысленне В. Гігевіча, аўтара кніжкі «Спелыя яблыкі», які занадта хутка прыняў «правілы гульні»: яго наступныя рэчы, апісальныя і адналінейныя, успрымаліся ўжо спакойна. Насцярожана аднеслася афіцыйная крытыка і да А. Дударова, які ў кніжцы «Святая птушка» ўзнаўляў беларускае трагедыі з яго блазнамі і дзівакамі, абаяваючыся

Як чытаюцца, напрыклад, апавяданні С. Крывалы «Пагарэльцы», «Латарэйны білет», «Сеньке-інвалід», «Памагаты», «Бяздзетуха», заснаваныя на анекдатычных выпадках з пасляваеннага побыту заходнебеларускай вёскі. Да ўсяго тут мы сустракаем каларытныя тыпы вясцоўцаў, псіхіка якіх моцна дэфармавана за часы існавання ў татальнай сістэме прыгнёту і знявагі чалавечай асобы. Падобнае бачым і ў апавяданнях В. Лапціка «Знахарка», «Дзіцявады», «Шукае душа слагады», А. Макоўскага «Старое котлішча», «Вечар на прыродзе», у апавесці П. Рабянка «Дарога ў пяць гадоў». Хіба толькі з агаворкай, што ў гэтых прэзікаў большая схільнасць да лірызму (П. Савоска імкнецца да псіхалагічнага распрацоўкі характараў людзей, якія каранямі

«Былы кулямётчык Даніла Лукіч Дубок наліўся гневамі».

Так, адносіны бацькоў і дзяцей — праблема сямейная. Але вырашэнне яе выходзіць за межы звыкллага: пасварыліся — паміраеца. Яна звязана з іншымі праблемамі, такімі, як сувязь вёскі і горада, мінулага і сучаснасці, так звананага класавога грамадства і цывілізаванага чалавецтва і г. д. Той жа Л. Неўдаха ў апавесці «Мяжа магчымага» спрабуе паставіць «малыя ўчынкi» герояў у залежнасць ад «вялікіх прычын». Сапраўды, хто вінаваты ў тым, што на нафтаперапрацоўчым заводзе адбылася аварыя: брыгадзір Карнілаў, сумлены, але занадта паблаглівы да свайго начальства, якое дбае адно пра план і заробак, ці сістэма, якая змушае чалавека да згоднасці, паказухі, падману? Іншая спра-

домасці: «ружовы», «чорны» і «праўдзівы». Апавесць Д. Падбярэскага датуецца 1977—1986 гадамі — адрэзак часу, за які наша літаратура прайшла шлях ад ідэалізаванага паказу жыцця да праўдзівага. За які, урэшце, можна правесці і свае пачуцці, і свае погляды.

Некаторыя фармальныя прыёмы, у прыватнасці, вершы-застаўкі ў пачатку і ў канцы твора, якія ўжывае Д. Падбярэзскі, выклікаюць у памяці паралелі з прозай М. Стральцова. А М. Стральцоў ведаў цану традыцыйных і сучасных сродкаў узнаўлення рэчаіснасці ў літаратуры, умеў спалучыць іх у адно жывое цэлае і данесці да чытача водар і колеры беларускай рэальнасці. Д. Падбярэзскі таксама, як і М. Стральцоў, лірык, і яго творы з кнігі «Уверцюра» (паказальная на-

Міхась Тычына

ПАКУЛЬ ГАРЫЦЬ СВЕЧКА

Па старонках маладой прозы

пры гэтым на вопыт В. Шукшына. А ў выніку, набыўшы таленавітага драматурга, мы страцілі таленавітага прэзіка. Не ўстаяў перад націскам бытапісальніцтва і У. Рубанаў, які ў кніжцы «Вокны без фіранак» адкрыта следаваў лірыка-філасофскай манеры свайго земляка М. Стральцова і ўразіў уменнем ствараць тонкі псіхалагічны малюнак таго, што адбываецца ў душы маладога сучасніка. Вельмі цяжка быць у авангардзе літаратуры, калі навокал бушуе стыхія эпаса, і вось мы ўжо страчваем (беларуская проза страчвае) такога арыгінальнага прэзіка, як А. Навары, які пад сваім сапраўдным прозвішчам Л. Трушко цяпер піша па-паляшчуку, ствараючы ў сваім рэгіёне традыцыйна-метафарычнага мыслення, дзе вялікае месца займаюць гратэск і іронія.

На фоне агульнага руху да новай эстэтычнай якасці кнігі С. Крывалы «Адночы лета» і «Ранішня дарога», дзе публікуюцца апавяданні Л. Анціпенкі, В. Лапціка, А. Макоўскага, П. Савоскі і апавесці П. Рабянка, што выйшлі ў серыі летася, успрымаюцца як далёкае рэха 60—70-х гадоў, калі панавалі вясковая проза створаны раманы І. Мележа, В. Адамчыка, І. Пташнікава, І. Чыгрынава, А. Кудраўца, В. Казько, апавесці В. Быкава, В. Карамазова, А. Жука, апавяданні Я. Брыля, А. Масарэнкі, Г. Далідовіча, Я. Сіпакова, дзе выяўлена спроба перавесці нацыянальны змест на мову сусветнай літаратуры. А без гэтых твораў беларускую прозу цяжка ўявіць, як, скажам, рускую без С. Залыгіна, Ф. Абрамава, В. Бялова, В. Распуціна, украінскую без А. Ганчара, Г. Цюцюніна, маладзкую без І. Друцэ. Аднак эстэтычны прынцып, як і метал, калі ім доўга ды інтэнсіўна карыстацца, «стамляецца». Барані мяне, Божа, сцярджаецца, што часы «старой прозы» незваротна мінулі! Любы з нас можа нагадаць: а «Аблава» В. Быкава? А раман В. Адамчыка «Голас крыві брата твайго»? Аднак менавіта пераймальнікі, даводзячы з-за адсутнасці эстэтычнага слыху творчы прынцып да абсурду, вымушаюць думаць пра тупіковасць сітуацыі, пра вычарпанасць сродкаў і падыходаў нашай слаўнай «вясковай прозы».

Аўтары названых першых кніг (і ці не апошніх?), здаецца, свядома ставяць перад сабой прасценую мэту — дапоўніць створаную папярэднікамі карціну пра кошт новых эпізодаў і падрабязнасцей вясковага жыцця. Тады, калі гэтыя прэзікі ідуць ад эмпірычнага факта, а не паўтараюць літаратурныя шаблоны, іх творы чытаюцца.

трымаюцца за вёску, але жыцьцём ужо іншымі інтарэсамі).

Папярэднікі — вядома, кожны па-свойму — ішлі ўсё ж ад жыцця. А іх аднагодкі, якія прыпазіліліся з дэбютам, змушаны ўжо, падобна, шукаць прыдатную літаратурную рамачку, каб устаіць у яе яшчэ адну копію вядомых сюжэтаў і тыпажу (як гэта робяць сёння «вулічныя мастакі», што прадаюць свае вырабы каля мастацкага салона). У выніку пазітыўная ідэя аб самабытнасці беларускай душы утрымуецца да лававога супрацьстаўлення вёскі гораду (у апавяданнях С. Крывалы «Адночы лета», у «гарадскіх» апавяданнях іншых аўтараў). Лірычны герой названага апавядання, пісьменнік, які «агучвае» падзеі ў роднай вёсцы, разважае глыбакадумна: «Ён паспрабаваў падпаліць свой факел ад агню сусветнай думкі, вярнуўся сюды, каб асвятліць тут і сабе і другім усе куткі і шчыліны жыцця. Ён прачытаў...» І далей ідзе пералік — ад старажытных грэкаў да І. Буніна. Словы засталіся словамі, а вось учынкi выявілі зусім нерамантычную натуру Рамана: з любоўнага рандэву са сваёй каханай ён збег, «родны кут», які збіраўся асвятліць факелам, падпаленым «ад вялікага агню сусветнага мастацтва», заняўся, як толькі зразумеў, што той вяжа яму крылы творчасці. Так у гэтым і іншых творах нашых «маладых прэзікаў» зноў узнікае антытэза маральнай чысціні, уласцівай нібыта толькі вясцоўцам, і гарадскога дабрабыту, якая, на мой погляд, моцна затуманьвае наш зрок і перакошвае рэальную карціну рэчаіснасці.

СТЭРАТЫПЫ сацыяла-гізізаванага мыслення, замешанага на абагаўленні калектыву, вясковай грамады як найвышэйшай інстанцыі ў вырашэнні ўсіх — ад эканамічных да духоўных — праблем, прысутнічаюць і ў апавяданні «Рэнтген» Л. Неўдаха, аўтара кнігі «Формула дабрыні». Вось як разважае яго герой: «А было б добра, думаў ён, калі б не адпусціў дачку ў горад: працавала б яна ў вёсцы, жыла б пры боку ў маці з бацькам, замуж выйшла б тут, і было б на душы ў яго, Адама Пятровіча, цяпер спакойна». Умоўны лад якраз і выдае беспрадметную летуценнасць і адарванасць ад рэальнага жыцця і героя, і аўтара: працавала б, жыла б, выйшла б, было б... Наогул стыль нярэдка падводзіць прэзіка. Вось іншы выпадак, калі рэакцыя героя ўжо не цікамірная разважлівасць, а перабольшаная экспрэсіўнасць у адносінах да тых жа дзяцей (апавяданне «Машына»): «У Данілы Лукіча пякуча разбалелася нага, якую пакалечыла яму пад Варшавай»,

ва, што размова ў апавесці абмяжоўваецца толькі гнеўнымі філіпікамі героя ў адрас прагнілай сістэмы: пасля Чарнобыля, калі ступень грамадскай самасвядомасці прыкметна ўзрастае, патрэбна канкрэтная размова, пастаўленая на гістарычны грунт. Асабліва ж патрэбна ў мастацкім творы.

У маладых добра відаць, як трацяць сваю свежасць і навізны жыццёвыя назіранні аўтара і як бярэ верх літаратурная традыцыя, апрабаваная папярэднікамі форма. Лёгка пазнаюцца знаёмыя сюжэтныя хвалы — быкаўскага «Знаку бяды» ў «Знаку памяці» С. Крывалы, «Дарогі ў два канцы» Я. Леці ў «Дарозе ў пяць гадоў» П. Рабянка. Звыклія ўяўленні аб жыцці ўплываюць на творчы працэс мацней, чым нядабрый памяці цензура. Аўтары твораў пра беларускую вёску і беларускую рэчаіснасць не спраўляюцца нават са сваёй непасрэднай задачай бытапісання народнага жыцця. У поглядзе на сапраўдную рэальнасць яны часта выглядаюць папярэднікамі, скажам, Янкі Купалы, які пісаў: «У вёсцы, так кажуць, жыве люд шчасліва, Зжываецца з горам, і з працай, і з нівай; У вёсцы у цяжай люд, кажуць, менш грэшныць, Пакусаў менш мае, малым сябе цешыць, І сцэнаў крывавых менш нойдзеш у вёсцы. Ну, праўда ж, як грушы растуць на бярозцы!»

Каму як не пісьменніку ведаць, што сапраўды адбываецца ў жыцці Ведае ён і тое, як нялёгка данесці гэту праўду да чытача: занадта шмат пасрэднага і зацікаўленага, «мыслячых по-государственному» асоб стаіць паміж аўтарам і чытачом! Асабліва іх шмат у тэатры, кіно, тэлебачанні. Д. Падбярэзскі, вядомы музычны аглядальнік Беларускага тэлебачання, з добрым веданнем справы і дасціпна апавадае пра тое, як адбываецца гэты «творчы працэс» увасаблення жыцця ў літаратуру. А адбываецца тое самае, што і ў афіцыйнай стацыстыцы, калі план выкананы і перавыкананы, але на паліцах Пуста. Малады герой апавесці «Праўкі да сцэнарый на бытавыя тэмы», кінасцэнарыст Сяргей, які пастаўляў рэжысёрам на студыі тэксты і жывіць без пакутаў сумленна, урэшце засвоіў горкі ўрок: «Пісаў не жыццё, а яго ізаляванне. Пісаў па падказцы, дзе словы чужыя...» І ён вырашыў «пратэставаць супраць задаценасці сітуацыі», пачаўшы з вяртання да сябе ранейшага, якім быў у гады юнацтва, — закаханага маладога чалавека, які пісаў наіўна, але шчырыя вершы і з годнасцю стаяў перад сваім векам. Тры розныя сцэнарыі яго сустрачы з каханай дзяўчынай нараджаюцца ў яго «кіношнай» свя-

вал) будуюцца па музычных законах, з той, аднак, розніцай, што Д. Падбярэзскі — вялікі фантазёр і адносіцца да жыццёвага матэрыялу, як дойдзі да гліны, з якой можна ляпіць і рэальныя фігуркі, і рамантычныя сімвалы, і дагератыпныя маскі пачвары. Можна ўсё ж зразумець, што жанр фізіялагічнага нарыса, з яго схільнасцю да паказу «чарнухі» і «гаредскага дна», літаратурнай багемі і сацыяльных «адкідаў», чужы гэтаму арыгінальнаму прэзіка. Яго захапляе ў літаратуры не здольнасць адлюстроўваць рэальнасць, а магчымасць вынаходзіць новую, фантастычную рэальнасць, у якой нашы надзённыя праблемы выяўляюцца ў алегарычнай форме. Ён не прэтэндуе на псіхалагічна адпаведнасць вобразаў жыццю і стварае сваю мадэль гэтага жыцця, у якой спалучаюцца, з аднаго боку, фантастыка, а з другога — дэтэктыв (апавяданні «НЛА з Пуцькава», «Апошняя квадра», «Я цябе ведаю!»). Не, Д. Падбярэзскі не пераносіць змяняныя праблемы на іншыя планеты — у абстрагаваных вобразах Яго і Яе або Майлза і Гарнэра ўгадваюцца рэальныя феномены нашчага духу, які пактуе ў пошуках сэнсу існавання. Так малады прэзік імкнецца ўзняць «нізкія» жанры да «высокіх», а «масавая» мастацтва спалучыць з «элітарным». Што ж, магчыма, гэта адзін з перспектыўных шляхоў нашай прозы, перад якой стаіць складаная задача не толькі завабываць вяршыні духу, але і прыцягваць увагу шырокага чытача.

З ВЫЧАЙНА, першая кніга яскрава выяўляе вектар творчага пошуку маладога аўтара. У Д. Падбярэскага і ў А. Асташонка, аўтара кнігі «Фарбы душы», напрыклад, заўважаецца момант павароту ад прозы «традыцыйнай» да «новай прозы», што рэцэнзентамі можа ўспрымацца як прыкмета шырыні творчага дыяпазону прэзікаў. Дарэчы, апошнія публікацыі А. Асташонка паказваюць, што ён усё больш надзейна намацаваў сваю сцяжыну ў прозе і выпрацоўвае ўласны стыль. Сляды творчай вучобы ў папярэднікаў вельмі прыкметны ў яго апавесці «Малюнкi на попеле» і апавяданні «Вяртанне» — стральцоўская проза і тут выявіла сваю прыцягальную сілу і творчае ўздзеянне. Ужо сама гэтая арыентацыя на мастацкасць і інтэлектуальную змястоўнасць вярта ўсялякай падтрымкі, калі помніць пры гэтым, як шмат у нас кан'юнктуры і прафесіяналізму ў літаратуры.

У. РУБАНАУ. Пахі адталай зямлі. Апавесці, апавяданні. На рускай мове. М., «Советский писатель», 1990.

«Пахі адталай зямлі» — першая кніга Уладзіслава Рубанава, выдадзеная на рускай мове (аўтарызаваны пераклад з беларускай У. Бжазоўскага). Яна дае доволі поўнае ўяўленне аб творчасці пісьменніка, паколькі змест зборніка сілалі апавесці і апавяданні, што сведчаць аб самабытнасці аўтара, яго схільнасці да псіхалагічнай заглябленасці ў характары герояў.

М. МЯТЛІЦКІ. Няправільныя санкі. Вершы. Мн., «Юнацтва», 1990.

Мікола Мятліцкі на гэты раз выступае ў крыху нязвычайнай для яго ролі — дзіцячага пісьменніка. Хаця чаму ў нязвычайнай? Вершы паэта, што змяшчаліся на старонках часопіса «Вясёлка» і ў іншых выданнях, доказваюць, што ён добра ведае для псіхалогію маленькіх, умеюць для іх пісаць гэтаксама таленавіта, як і для дарослых. Дзе з развагай, дзе з досціпам, а то і з усмешкай. У гэтым можна пераканацца, калі пазнаёміцца з яго першай дзіцячай кніжкай «Няправільныя санкі».

Э. АГНЯЦВЕТ. Я слухаю лета. Вершы. На рускай мове. М., «Малыш», 1990.

У перакладах Юрыя Кушана і Ігара Мазіна прыйшлі да юных чытачоў краіны новыя вершы Эдзі Агняцвета. Беларусія дзеткі з імі ўжо добра знаёмы. Паэтэса шчыра, лірычна-прынкінае расказвае пра тое, чым жыўць хлопчыкі і дзяўчынкі, знаёміць іх з наваколлем светам, адкрывае ім хараство прыроды.

Я. МАЎР. У краіне райскай птушкі. Амок. Мн., «Юнацтва», 1990.

«Бібліятэку прыгод і фантастыкі», якую выпускае выдавецтва «Юнацтва», папоўнілі два найбольш значныя творы Янкі Маўра. Пераклад на рускую мову У. Жыжэнкі і А. Міронава.

ючы перавагу аб'ектывізаваў прозе, дзе аўтар выконвае функцыю хіба толькі экскурсавода ў музей-паноптыкуме сучаснай звыродлай рэчаіснасці. Аднак менавіта сацыяльнасць гэтай прозы і яе востры крытыцызм у дачыненні да аджыльных грамадскіх структур і выклікалі негатыўную рэакцыю літаратурнага начальства, якая зводзілася спачатку да спробы забараніць гэту прозу, замаўчаць, навесіць на яе ярлык экстрэмісцкай. Цяжка ішло ў друк апавяданне А. Асташонка «Супер», дзе выведзены тып сучаснага «звышчалавека», не адразу знайшлі сваю прэсу і творы, выдадзеныя ў зборніках А. Глобуса «Адзінота на стадыёне», У. Сцяпана «Вежа», А. Федарэнкі «Гісторыя хваробы». Праўда, цяпер адбываецца адваротны працэс, калі адны і тыя ж творы друкуюцца амаль адначасова ў раўнацэнных выданнях, перадрукоўваюцца ледзь не цалкам кнігі («Гісторыя хваробы» А. Федарэнкі, дарэчы, як і «Вежа» У. Сцяпана, толькі пад другой назвай, выйшаўшы ў «Першай кнізе прэзіда», амаль уся паўтараецца ў «Бібліятэцы часопіса «Маладосць»). Вядома, і наклады, і ганяры малыя, але ж...

У ПРАЗАІКАУ «другой хвалі» шмат агульнага. Яны скептычна адносяцца да так званых «грамадскіх ідэалаў», «сацыялістычнага выбару», «камуністычнай перспектывы», з якімі, скажам, маё пакаленне, мусіць, і памрэ. Гэты скепсіс часам нагадвае гульні і своеасаблівы спектакль для недасведчаных. І ўсё ж размова ідзе аб сур'ёзных рэчах. Герой гэтых аўтараў асацыяльна ўжо па сваім статусе, па прафесіі. Яны, што называецца, існуюць на «абочыне» грамадства, па-за «сацыялістычным калектывам». Гэта мастакі ў майстэрнях дзе-небудзь на гарышчы ці ў падвале з іх спецыфічна багемнымі ладам бытвання, будзёны-бомжы без пэўнага занятку, дзівакі, якія паўхваюць абывацеля сваімі алагічнымі ўчынкамі, мікрапраёнскія жлабы, што з усё сілы стараюцца падладзіцца пад сістэму, у якой пануе двайная мараль, нейкія змрочныя, сексуальна заклапочаныя істоты на двох нагах, што сцярджаюць сябе ў сферы, дзе працаваў чалавечым культура пры пэўных умовах лёгка саступае месца голай фізіялогіі.

Герой апавядання А. Глобуса «Слон» штовечара старанна выбудоўвае ў сваім двары з рознага ламача і жалеза нешта падобнае на слана ці маманта і пільна назірае за тым, як дворнік раніцай, злучыўшы і клянучы хуліганне, руйнуе яго збудаванне. Выхаванае ў ім грамадствам лёгка саступае месца ірацыянальнаму, невытлумачальнаму, «цёмнаму»: «Чаму робіш «слана»? Чаму чалавек вядзе прудзікам па шыкетніку? Чаму падбівае нагой парожню бляшанку?» Перад намі «голы чалавек», неандэрталец: «Пад чэрапам варушацца думкі. Дзе глупства, а дзе разумнае, адрозніць немагчыма». Істота з абліччам чалавека, пазбаўленая ўсякай духоўнасці ў маралі, — вось ён, злавесны плод 70-гадовай прапаведзі аб выхаванні «новага чалавека». Вы не хочаце ведаць і чуць пра яго? З жахам уяўляецца, што ваша дачка можа сустрацца з такім? Не заплішчвайце вочы! Ён ёсць! І не толькі ў хваравітым уяўленні «новых прэзідаў». Спадзявайцеся на тое, што ў ім яшчэ тлее нешта чалавечае: «Не хваляй адзіноты гойдаецца папяровым кераблікам душы».

Так, героі А. Глобуса, А. Асташонка, У. Сцяпана, А. Федарэнкі не ўпісваюцца ў грамадства, у якім мы жывём. Усе іх амбіцыі скраваны выключна на сваю унікальную асобу. Свет, у іх уяўленні, гэта сцены з чатырох бакоў: «І туды сцяна, і сюды сцяна-а-а...» Горш таго —

глухая сцяна, «бясконца, шэрая, атынкаваная, шурпатая, халодная, няўжываная», у самой душы. Большасць «традыцыйных» герояў у гэтых умовах, азіраючыся адно на аднаго, прыстаўваліся і нежкі існавалі, плодзячы сабе падобных. Героі «новых прэзідаў» робяць усё «наадварот»: ход іх думак цяжка ўгадаць, а ўчынкі парадасальныя. Паралелі з астатнім светам абражаюць іх: «Калі ўважліва сачу за іншымі, чамусьці забываю сябе. І зусім нечакана ўсведмяюся, што нешта непатрэбнае раблю. Вось і цяпер гэты ліст з вярбы ем». Адзінота і адчужэнне гэтых герояў такія, што страшна робіцца за жыццё, якое ідзе сабе паводле адвечных законаў: «Рукі робяць абы-што. Яны ломяць адна адну, каб праз фізічную пакуту зварухнуць духоўную моц. А душа застаецца нерухомай...»

Немагчымасць устанавіць кантакт са знешнім светам, гарманізаваць свае адносіны з іншымі людзьмі, знайсці душэўны водгук у родным чалавечку даводзіць студэнта Вяргейчыка з апавесці А. Федарэнкі «Гісторыя хваробы» да самазабойства. Так, Вяргейчык асуджаны на неразумнае. Але ж ён і сам сябе не здольны зразумець. Захоплены ідэяй нацыянальна-духоўнага адраджэння, шчыры і сумленны юнак, здольны на тэхніку сваёй мэтанакіраванасці іншых, спатыкаецца, здаецца, на самым элементарным — на праблеме полавых узаемаадносін з каханай. Фрэйдысцкі «комплекс непаўнацэннасці» («Чаму яму можна, а мне — не?», калі істотна засяроджваецца на адным «пункціку» і не бацьчы шляху да вырашэння дилемы, імкліва руйнуе асобу, даводзіць да дэградацыі ўсе пачуцці, ахутвае свядомасць непрынятнай цемрай і глухатой. Спачуванне сямброў, імкненне каханай зразумець яго душэўны стан, бясспына перад нечым такім, што не мае назвы. Так, гэта хвароба. Хвароба духу, загнаннага ў тупік. Гэта як кара за першародных грэх продкаў — герой здольны акупіць яго толькі цаной уласнага жыцця. На жаль, гэта кара, як сведчыць бясстрасная статыстыка, сёння спасцігае не толькі дарослых людзей, якія здольны свядома рабіць свой выбар, але і падлеткаў, якія ў цяжкі міг не знаходзяць патрэбнага разумення і душэўнага водгукі.

Ці закралася наша літаратура гэтыя бакі жыцця? Ці былі ў ёй калі-небудзь падобныя героі? Ці, можа, гэта унікальны стан цяперашняга пакалення? У 20-я гады і М. Гарэцкі, і М. Зарэцкі, і К. Чорны адважна звярталіся да мастацкага асэнсавання «цёмных» сфераў паслярэвалюцыйнай рэчаіснасці. Рэвалюцыя, якую нездарма нашы паэты так часта параўноўвалі з бурай, узварушыла ўсе пласты жыцця, зруйнавала існуючую сацыяльную іерархію, змясціла ўсё «ўзроўні» духоўнага быцця, адмяніла хрысціянскія маральныя прынцыпы, усе тыя дзесяць заповедзяў, на якіх трымаўся сотні гадоў свет. Гэты пісьменнік папракалі ў «натуралізм», «бялагізм», «фрэйдызм» і г. д. А мы сёння здзіўляемся той адвазе, з якой маладая беларуская літаратура кінулася ў небяспечнае плаванне па бурным моры чалавечага жыцця. Сённяшнія маладыя шмат у чым арыентуюцца на забытыя нашай літаратурай нацыянальныя традыцыі ў даследаванні чалавека, якія бяруць пачатак часткова ў «нашаніўскай» прозе, больш у «псіхалагічнай» прэзе сярэдзіны 20-х гадоў, а таксама ў літаратуры сусветнага авангарду. Не буду праводзіць небяспечныя паралелі паміж класікай і тымі, хто толькі пачынае свой шлях у літаратурнай творчасці, але адзначу, што тут адкрываецца яшчэ адзін магчымы напрамак развіцця нашай прозы.

Прызнаюся, што і мяне шмат што насцяржвае ў прэзідаўных

творах «новой хвалі» пісьменнікаў, многае проста палюхае і здаецца мала зразумелым. І мне хацелася б, каб узятая ў іх творах на паверхню «натура» нашага жыцця была асветлена не толькі іроніяй і сарказмам, якія вельмі прыкметныя ў апавяданнях названых аўтараў, але і святлом таго самага «грамадскага ідэала», да якога яны ўсе так крытычна адносяцца. К. Маркс праў: «Падвэржай усё сумненню». Развітайся смеючыся з жалівым мінулым. Выкрывай хлуслівае прапагандысцкіх лозунгаў. Іранізуй над «высокімі» словамі, якія абясцэнлілі «дрэнныя камуністы». Не «гавары прыгожа». І ўсё ж пакінь месца для Надзеі, Веры, Любові — паняццяў, вядома ж, устарэлых, несучасных, але бескарыслівых, бяскрыўдных, занята абстрактных, каб зважаць усур'ёз на іх: а раптам яны выведуць нас на светлы шлях духоўнага адраджэння нацыі? Выказваю гэта пажаданне, бо і ў творах маладых прэзідаў адчуваю прысутнасць паэтычных адносін да свету, хоць і глыбока схаваных за тэатральным дзействам герояў-блэзнаў, хітруноў, пярэваратняў, насмешнікаў.

Інтанацыі лірычнай прозы, пазначанай імёнамі М. Стральцова, В. Адамчыка, І. Чыгрынава, І. Пташнікава, Б. Сачанкі, А. Кудраўца, Я. Сіпакова (калі мець на ўвазе апавяданні гэтых пісьменнікаў), чуюцца ў апавяданні А. Глобуса «Койданава»: «Мне сніцца Койданава... Вось ідзе па вуліцы цётка Пэля. Гэта менавіта тая Пэля...» Асабліва моцныя яны ў кнізе «Вежа» У. Сцяпана, апавяданні якога, па сутнасці, і трымаюцца на паэтычнай настраёнасці фрагментаў рэчаіснасці, накіданых рэзкімі, працымі, плакатнымі штрыхамі. А самае галоўнае — у яго сціслых, нешматслоўных эцюдах заўсёды знаходзіцца месца для шчырага жалю да адзіночкі, няшчасных, убогіх, прыгаломшаных бедамі герояў, што не па сваёй волі выламаліся з прывычнага асяроддзя і не могуць адшукаць свайго месца ў свеце. Нездарма ў свядомасці аднаго з іх узнікае вобраз міфічнага Сізіфа, асуджанага на ўсё жыццё ўскокваць на высокую гару вялізны камень. Чым ён пранявіў Бога? За што пакараны? За што мы пакараны? Гэта аб'ектыўная рэальнасць, і трэба яе ўспрымаць як ёсць. І каціць, каціць свой камень угору.

ТАК, МАЛАДЫЯ ПРАЗАІКАІ скептычна адносяцца да ўсялякага роду «ідэй». Аднак адна з многіх сённяшніх ідэй, што захапіла ў кола свайго ўздзеяння людскую масу, успрымаецца імі ўсур'ёз, выклікаючы патаемнае спадзяванне на змены. Найбольш адкрыта выказваецца яна ў апавесці А. Федарэнкі «Гісторыя хваробы». Гэта думка пра нацыянальнае адраджэнне Беларусі, роднай мовы, культуры, літаратуры. Яна ў розных варыянтах і з рознай сілай гучыць на старонках апавесці, усюсна тлумачыць псіхалагічны стан галоўнага героя і ў гэтым сэнсе выклікаючы асацыяцыі з «Меланхоліяй» М. Гарэцкага. Нездарма Вяргейчык, шукаючы выхад з тупіковай сітуацыі, у якой апынуўся, раптам агаворваецца: «Як добра было б жыць у дваццатай гады...» Так, менавіта ў 20-я, калі духоўнае развіццё нацыі ішло крута па экспаненце ўверх і калі ў душах беларусаў жыла Надзея.

Мы, аднак, жывём у 90-я гады, у зусім іншых умовах, якім няма аналагаў у гісторыі. Нацыянальнае адраджэнне сёння робіць свой трэці віток. Ці зможам мы пазбегнуць памылак, вольных і міжвольных, сваіх папярэднікаў? Наробіўшы пры гэтым сваіх — спадзяёмся, што не такіх трагічных. Пакуль ёсць надзея, датуль будзем трымаць.

Некалі шляхціц Завальня ў завею заўсёды ставіў на падаконніку свечку, каб той, хто блукае, збіўшыся з дарогі, мог выйсці да людзей...

Напісаная ў звычайнай жыццёва-апавесці манеры апавесць А. Асташонка «Малюнкі на попеле» ўсё ж выяўляе змену пункту погляду на знаёмы жыццёвы матэрыял. Гэта ўжо мастацкае апавяданне пра дзяцей і ўнукаў стральцоўскага дзеда Міхала з іх праблемамі, народжанымі дзесяцігоддзямі духоўнага застою, з іншым гістарычным вопытам. З аднаго боку, герой твора, кінакрытык Слава, цвяроза разумее, што яго бацька прахны жыццё, але так і не стаў асобай, а з другога — шкадуе яго як чалавека, у якім дачасна згасла моцартаўскае. Ён спрабуе асэнсавачь бацькава і ўласнае жыццё і такім чынам уздымаецца над падаемі, над самім сабой. Патрэбны былі моцны штуршок звонку, каб ён нарэшце ачунуўся ад духоўнай спячкі: смерць бацькі вымусіла яго перагледзець уласныя прынцыпы. Лірычны роздум героя, пакуты яго духу прыкметна паглыбляюць адналінейнае рэчышча хрысціянскага сюжэта, узмацняюць настраёнасць гэтай мастацкай рэчы А. Асташонка. Дарэчы, лірычны мініяцюры «Фарбы душы» і «Роспач», у якіх відаць усё прыкметы эсэ і элемент прыпавесці, вылучаюцца ў менем стварыць паэтычны настрой і вывесці чытача на глыбіні філасофічнага роздуму праз сітуацыю, у якой мы знаходзімся. Гэты распаўсюджаны ў апошні час жанр (А. Разанаў, У. Арлоў, І. Бабкоў) таксама сведчыць не толькі аб імкненні новага пакалення літаратараў да змястоўнай сцісласці і вобразнай пераканаўчасці, але і аб абнаўленні нашай прозы. Рафіраванае мысленне прываблівае інтэлектуальнага чытача, які колькасна складае не адзінкі — культурнае асяроддзе ў гады таго ж застою ўмацоўвалася і пашыралася. Так нараджаецца новы від прыгожага пісьменства.

Заслугаю А. Асташонка, А. Глобуса, У. Сцяпана, А. Федарэнкі (у іх таксама выйшлі кнігі ў дадзенай серыі) з'яўляецца тое, што яны адкрываюць перад чытачом дзверы ў раней зачыненыя пакой нашай рэчаіснасці. Адно бацька ў гэтым літаратурным накірунку «чорны гумар», «кухонны рэалізм», «фізіялагічны партрэт сучасных нараваў» і ў пэўным сэнсе маюць рацыю: маладыя прэзідаі, адкідаючы ўсякае маралізатарства, проста прапануюць нам фрагменты жыцця, якія папярэднікі не заўважалі або лічылі не вартымі пісьменніцкага паяна, і даюць магчымасць убачыць свет у яго сапраўдным выглядзе. Тут яны часам трацяць пачуццё меры і награвашчаюць жахі, дэтэлізуюць без патрэбы розныя фізіялагічныя спражненні, якія прыгожае пісьменства цнатліва не заўважае і абыходзіць зводдаль, натура ў іх творах, бывае, адцяняе домисел і выводзіць чытача за межы эстэтыкі. Але як адшукаць меру ў гэтым свеце парадоксаў і абсурду? Можа, толькі шок ад убачанага і пачутага і здольны ўзрушыць сонную свядомасць сучасніка, які, прагнуўшыся, убачыў, як далёка адстаў ён ад чалавечай цывілізацыі і ў якім духоўным тупіку знаходзіцца? Сусветнае зло перарасло ўсе магчымыя межы і вась-вось пазбавіць усіх нас разам сэнсу існавання, а літаратуру, адабраўшы ў яе паэтычны і гуманны стрыжань, прынізіць да кіча, коміксаў і танных трылераў. Як супрацьстаяць гэтай навале?

Другія ўспрымаюць прозу названых аўтараў (таксама і іншых) як беларускі авангард, што ўзнік на фоне «традыцыйнай» літаратуры і з'яўляецца рэакцыяй на афіцыйна дазволенаю мастацкую вытворчасць. Але ж супрацьлегласці ўзаемазвязаны не толькі ў матэматыцы, фізіцы і філасофіі! Нашы авангардысты адмаўляюць палітызацыю літаратуры і такую яе якасць, як публіцыстычнасць, адкрытую ангажаванасць, адда-

Мой выток і мой апошні вырай,
прыпяцкія неруш-бєрагі,
дайце сілы быць да донца шчырым
у краіне восеньскай тугі;
дайце крылы, каб світанкам стылым
надзвіцца барвамі зямлі.
Вєраю жыццє не абдзяліла —
вєрнасьцю сяброўскай надзялі;
самым чыстым і галоўным словам
адгукніся ў стомленай душы,
у бядзе нязнанай, страшнай, новай

мне перамагчы дапамажы,—
каб глядзець сумленнымі вачыма
ў дзень наступны.

У імя Айца...
Дай, Айчына, мне адну магчымасьць —
быць з табою побач.
Да канца.

«Я хацеў бы спаткацца з Вамі...»
Максім БАГДАНОВІЧ.

Як чакаў Ты гэтак сустрэчы!..

Цокат капытоў расколе вечар,
з Вострай Брамы — на радзінны сход —
збройны вершнік свой гукне народ.
І прачнуцца хаты і палаты,
каб, нарэшце, змог сабой назвацца
гэты занядбаны лёсам край...

Дзе ты, воля! — выйдзі, пагукай...
Анямелі без званой званіцы,
спарахнелі цэрквы без крыжоў,—
ні пакаяцца, ні памаліцца
і ні прычасціцца больш ужо.
Абяцанкамі па горла сыты,
пакарміўшы лагерных вашэй,
твой народ дапяўся да карыта,—

зорак не пабачыць з-за вушэй.
З моваю сярэдне-афігеннай,
з марай — уварваць пабольшы куш,
назапашвае бязвер'е ў генях
і бяспамяцтва — у торбах душ.
Туца назірае за сынамі,
што нібыта ў вір — у белы свет...

Ці захочацца спаткацца з намі!
Ці пазнаеш свой народ, Паэт!

Б'емся, як рыба аб лёд,
Бязмоўны натоўп харошым...—
Раскручвае калаўрот
Змяінае слова — грошы.

І нельга далей трываць
Ад навалачы і хамства.
Куляецца трын-трава
Нашым бязмежным ханствам.

Сябры мае, што казаць —
Прыхілімся да Айчыны
З чыстымі, як сляза,
Душамі і вачыма.

Далоні дзядзінных стрэх
Крылата ўзмахнуць над стромай,
Адзіны на свеце грэх —
Здрадзіць сабе самому.

Нікому не патрэбен — ну, нарэшце...
Нікому не патрэбен! — горкі сон!
Знямелі недапісаныя вершы,
Маўчыць яшчэ гарачы тэлефон.

Дыміцца ў кубку сонная гарбата.
Адчай слязою на вачах даспеў...
А памяць падрахае зльднйавата:
— Чаго раскіс! — ты ж гэтага хацеў!

Ты прагнуў цішыні — адно дажджынкі
Запознена і золка ў шыбы б'юць.
Такія, браце, сумныя дажынкі —
Гняздо самоты ў поцемках снуюць.

Быў гулкім шлях — сышоў на
бездарожжа,
І голас твой зняверыўся і змоўк...

А хто яшчэ Радзіме дапаможа,
Калі ты сам дапамагчы не змог!

Бухман ніколі не думаў, што будзе гэтак хвалявацца. Ён спыніў «Жыгулі», затым вылез з машыны перад будынкам райкома партыі, адзеленым ад вуліцы прысадамі старых акацыяў. Побач з райкомам стаіць доўгі, пафарбаваны ў зялёны колер, магазін, вельмі падобны да таго, які стаяў на гэтым жа месцы да вайны: два ганкі, дзве зусім самастойныя гандлёвыя ўстановы. З правага боку — харчовыя, з левага — прамысловыя тавары.

У тых гады, калі хворы на сухоты, дэмабілізаваны з арміі Бухман працаваў у райкоме, магазіна не было: згарэў у вайну. І вось нібы выплыў з казкі кавалачак Бухманавага дзяцінства і няспелага, з першым пушком на губах юнацтва. На вялікім перапынку яны, шкаляры, шасталі ў гэты магазін. Булачка, якіх п'яклі штук па дваццаць на адной патэльні і якія трэба было адну ад другой адлаваць, каштавала трыццаць шэсць капеек. Выдатныя былі тэя булачкі дзяцінства: мяккія, пульхныя, ледзь-ледзь саладкаватыя. Але не заўсёды меліся ў кішэні адпаведныя капіталы. Таму часцей Бухман абыходзіўся проста хлебам. Купляў дзвесце грамаў рублёвага хлеба — наздраватага, смачнага, добра выпечанага, і яшчэ — цукерку. Асалода была не меншая, чым ад булачкі, а па цане — танней.

Бухман з хваляваннем аглядаецца. Драўляны, раскіданы, падобны на вёску гарадок бадай што не змяніўся. Ва ўсякім выпадку з таго не такога ўжо далёкага часу, калі Бухман сюды прыязджаў. Раён ліквідавалі, кіраўнічых устаноў няма. Хто размяшчаецца ў будынку райкома партыі, Бухман не ведае. А вось у памяшканні райкома камсамола ўваход цяпер з другога боку і шыльда другая: «Гасцініца».

Здаецца, прыбавілася магазінаў, крамак. Разросся як лес тапаліны парк, які яны, школьнікі, за год ці два да вайны насадзілі на гаку былога базара — голага як бубен і засыпанага — ногі правальваліся — жоўта-шэрым пяском.

Цяпер восень, канец верасня, тапалінае лісце апалае, шасціць пад нагамі. Праз парадзелую, залаціста-жаўтаватую навісь дрэў праглядае іхняя двухпавярховая школа, некалі самы відны ў гарадку будынак. Паглядзі і як бы асела школа. У гарадку ёсць другая, трохпавярховая, а ў гэтай нібыта нейкі інтэрнат.

Галоўная вуліца замощана каменем. Але яна была замощана і некалькі гадоў назад, калі Бухман прыязджаў на пахаванне жончынай маці. А цяпер і жонка памерла. Сорак гадоў назад, калі Бухман ажаніўся з Жэняй, гарадок з'едліва часаў язькі: такая здаровая, прыгожая дзядучына выскачыла замуж за дахадзязгу. Бухман тады страшна выглядаў: запалыя шчокі, увогуле змізарнелы твар і толькі з-пад навіслага лба ліхаманкава блішчэлі вялікія чорныя вочы.

Так, усё пазнае Бухман у гарадку, не пазнае толькі людзей. Ён пенсіянер і яго даўнія знаёмыя таксама,

Пенсіянеры мясцовага значэння

Іван Набучэнка

відаць, даўно на пенсіі. Таму па вуліцах не брындаюць. Корпаюцца на агародах ці грэюцца на лавачках. Тым болей, што гарадок побач з адселенай чарнобыльскай зонай.

Бухман садзіцца ў «Жыгулі». Ён яшчэ заедзе на пляц былой аўташколы і, можа, зойдзе ў аптэку. Бо гэта істотныя вехі ягонага жыцця. Аптэка ўяўляла сабой чатырохкантовы дамок з высокім ганкам і пафарбаванымі ў белы колер аканіцамі. У адгараджанай для сямі аптэкара палавіне дамка Бухман жыў да семнаццаці гадоў, пакуль не паступіў у аўтамеханічны тэхнікум. Вацькі яго памерлі рана, і добрая душа, жонка аптэкара, родная сястра маці прыгрэла яго каля сябе. Аптэкар Фах таксама быў добры чалавек. Кругленькі, добразчлівы, гаваркі, ён ніколі не абразіў Геню Бухмана ні словам, ні ўчынкам. Елі за адным сталом, не сварыліся, не тузаліся. Вядома, Геня жыў трохі горш за стрыечнага брата і сястру. Не насіў новых кашуль, портак. Іх яму звычайна пераніцоўвалі з панашаных. І па гаспадарцы Геня больш завіхаўся, чым яго стрыечны брат Ізя, які толькі чытаў кнігі ды перапісаў у альбом вершы.

Аптэка атаплівалася казённымі дрывамі, іх звычайна прывозіў камунгасаўскі грузавік, звальваў пасярэдзіне аптэчнага двара. Астатняе было справаў рук Гені. Ён пераносіў плашкі ў хляўчук, пілаваў пілой-аднарукчай, калоў і складваў дровы ў стусы. Ён і грубі паліў — ва ўсіх васьмі пакоях. У штатах аптэкі лічыліся прыбіральшчыца і вартаўнік. Але прыбіральшчыца больш завіхалася на кухні, а вартаўнік, стары, глухаваты дзед, адхrophшы ноч на разасланым кажуху ў прыёмным пакоі, з раніцы шыбаваў дадому.

Гарадок хутчэй за ўсё вырас з вялікага, раскіданага сяла, відаць, дзякуючы таму, што праз яго прайшла чыгунка. І станцыя была пабудавана, нават у нейкай меры вузлавая, бо менавіта тут ад асноўнай магістралі адгаліноўвалася ветка ў паўднёва-прыпяцкія раёны. Было дэпо, паваротны круг, машыністы, іх памочнікі, кандуктары, якія вадзілі цягнікі.

Аптэка размяшчалася блізна ад станцыі і ў яе сценах былі выразна чуваць гудкі паравозаў, ляскат буфераў, нават пранізлівыя свісткі кандуктараў, счэпчыкаў. Бухману падабаўся ўвесь гэты гул і гармідар. Ён нібы адчуваў сябе побач з цывілізацыяй, бо ўвогуле любіў жалеза, машыны, тэхніку.

Але не паравозы кранулі сэрца задумлівага, засяроджанага, з пышнымі завіткамі рудаватых валасоў падлетка. У блізкай адлегласці ад аптэкі размяшчалася не толькі чыгуначная станцыя, але і засаджаны маладымі таполямі пляц аўташколы. У той час, калі Геня Бухман дасягнуў чатырнаццаці-пятнаццаці гадоў, аўташкола рыхтавала шафэраў для лясной прамысловасці. Адначасна яна выпрабавала аўтамабілі-газагенератары, вялізныя прымацаваныя побач з кузавам бакі якіх запаўняліся дубовай чуркай. У баках гарэла чурка, скапляўся газ, і газ гэты рухаў матары.

Быў спецыяльны цэх, дзе з дубовых плашак піла-цыркулярка рэзала чуркі, і Геня напачатку дапамагаў пільшчыкам. Пазней пачаў падсаджвацца ў кабіны да шафэраў. Вучылі шафэраў вадзіць грувацкія газагенератары не ў гарадку, дзе на пыльнай вуліцы можна было лёгка задавіць курыцу, парасё, а то і наехаць на глухаватую бабулю, а вёрст за шэсць ад гарадка, дзе сярод маладых сасновых пасадак была спецыяльна адведзена вялікая, заросшая сіўцом, наздраватым шызым мохам палына, на якой будучыя шафэры рабілі кругі і віхлястыя петлі.

У пятнаццаці гадоў Геня стаў вадзіць газагенератар. Гэта быў бадай што лёс. Бо пасля аўтагэхнікума быў аўтабатарён, якім, пачынаючы з другой, пераможнай палавіны вайны, капітан Бухман стаў камандаваць.

Таму, намячаючы прыезд у гарадок, Бухман вельмі хацеў пабачыць пляц аўташколы і тую сасновую палыну, дзе ён фактычна стаў шафэрам. Пляц аўташколы не ўразіў. Акрамя таполяў. Таполі паднялі свае за-

лацістыя шаты ледзь не пад самымі аблોકі. Шасціць пад нагамі апалае лісце, тоўстыя пласты якога ляжаць на ўсіх сцэжках і дарожках разлеглага аўташкольнага двара. Доўгія, як адрыны, драўляныя карпусы як бы прыселі, сталі, відаць, звычайным камунальным жытлом. Сушыцца на вярхоўках бялізна, валяюцца на дарожках дзіцячыя веласпеды, мячы, вядзерцы.

Аптэка на тым жа месцы. Парокам збуцвела, страціла свой ранейшы-фацэтны выгляд. Аптэкар Фах пасля вайны ў гарадок не вярнуўся. Асеў аж у Магнітагорску, куды ягоную сям'ю загнала вайна.

Стоячы на тратуары насупраць аптэкі, Бухман упершыню бачыць знаёмы твар. З памяшкання аптэкі выходзяць двое мужчын у форменнай вопратцы лясной аховы — старэйшы і маладзейшы, і ў першым, зусім сівым, з няголеным, зарослым сівой шчацінай тварам, Бухман пазнае Сяргея Задарожнага, свайго аднакласніка, найлепшага ў школе матэматыка і шахматыста.

— Сяргей, — няголасна аклікае ён былога таварыша. — Падыдзі да мяне.

— Бухман, — Сяргей нібыта зусім не здзіўляецца і ніяк не выказвае сваіх пачуццяў. — Змяніўся ты здорава, але пазнаць можна. Быў рыжы, а стаў, як я, сівы...

— Старасць мяняе шатэнаў, бландзінаў, брунетаў на сівых дзядоў. Ты, здаецца, быў шатэн?

— Бландзін. Нават альбінос. Альбіносы мала мяняюцца. Я пра цябе ведаю, — дадае Сяргей. — Ты ў Дубне. Атамшчык.

— Цяпер пенсіянер. Збіраюся перабрацца бліжэй да вас. У горад на Прыпяці...

— Іван, — тым часам звяртаецца Задарожны да маладзейшага спадарожніка. — Дастань...

І кладзе яму ў далонь чырвоную грашовую паперку.

Іван увішны. Сяргей з Бухманам не паспелі як след разгаварыцца, як ён ужо з'явіўся з загорнутаю і газету бутэлькай.

Размова са жніўнем

«Якой чысцінёй бруціца
Рака з назовай Дзяцінства...»
— Стронцый у той вадзе.
«Дажды — такім не прысніцца,
Пара прарасці грыбніцам...»
— Лесу няма майго.

«Вакол ураджай багаты,
Зажыткі, дажыткі...»
— Нітраты
у хлебе надзённым маім.

«Чаму ж тады так узнёсла
Песня гуляе вёскай!...»
— Гарэлкай ад песні тэне.

«О Божа, дык гэта ж людзі,
Чаму ты іх так не любіш!...»
— Гэта не людзі — натоўп.
А людзі даўно паснулі...
І я праз усе гады,
Багаслаўлены матуляй,
Шукаю жывой вады.

Усемагутны Божа!
Я так доўга

У сэрцы спелі зерне гэтых слоў,
Такой забытанай была дарога,
Што і цяпер няпэўны: ці прыйшоў!

Старым гасцінцам, зарунелым полем —
З-пад ручніка на стомленым крыжы...
Я жыў між іншым і грашыў міжволі,
Не каюся: як ведаў, так і жыў.

Нябесны Ойча!
Ты адкрыў мне Слова...
Зайшоў я ў храмы светлыя Твае,
Але чужая ў іх гучала мова.
Душа маўчала. Я не чуў яе.

А свет смяяўся п'яна і бязбожна,
А вочы еў нявер'я горкі дым...
Не адварнуўся Ты — на раздарожжы
Пакінуў продкаў цьмяняны сляды.

Прыйшоў.
І той жа край знямелы,
І на плячах адчаю цяжкі груз.
Яшчэ не вернік, я шапчу няўмела
Малітву да Цябе.
За Беларусь.

— Пайшлі б да мяне, ды жонка
хворая, — гаворыць Задарожны. —
Даўно хворая...

— Пакажы мне лес, — просіць
Бухман. — Той, дзе шафэры да вай-
ны вучыліся вадзіць машыны. Шы-
рокая такая палына. З аднаго боку
шлях, з другога — сасновыя пасад-
кі. Ведаеш тое месца?

— Не жартуй. Я трыццаць гадоў
быў тут ляснічым. Пасля таго, як
ты з райкома паехаў. Я і цяпер у
лясгасе. Дзяжуру ў выхадныя дні,
раблю сёе-тое. Саветнік дырэктара...

— Давай паедзем на палыну. Зра-
бі ласку...

— Ніякай палыны няма. Не забы-
вай: мінула паўвека. Зарасла лесам
твая палына. Дый праехаць туды не-
магчыма.

— Чаму немагчыма? Ёсць жа
шлях.

— Пабачыш які шлях. Твае «Жы-
гулі» засядуць у першай лужыне.

— Не засядуць. Не забывай: я аў-
татэхнікум канчаў. Праеду не толькі
праз лужы. Праз моры, горы і пусты-
ні...

Каля зялёнага магазіна, дзе Бух-
ман спыняўся, толькі прыехаўшы ў
горад, яны зноў астанавіліся: прыку-
піць сёе-тое да бутэлькі. Лепш бы
Бухман не заглядаў у гэты магазін.
Уздоўж прылаўка, дзе адпускаяць
хлеб, стаіць адносна невялікая чар-
га. Некалькі старых, сівельных лю-
дзеў лепіцца збоку. Тым часам у
магазінне тлум і лямант. Прарэзліва
крычыць апрануты ў добры шэры
касцюм, высокі, з худым абветраным
тварам дзяціна.

— Не даваць Залкінду хлеба! Хай
становіцца ў чаргу. Хто ён такі, каб
без чаргі палучаць хлеб? Лепшых ся-
лян раскулачыў, згнаў у Сібіры, да-
веў да ручкі калгас. Яму не хлеб трэ-
ба даваць, а ў тую самую Сібір са-
слаць. У Цюменскую вобласць, дзе я
ўкаляваю...

У сівельным, сухенькім, ссутуленым
дзядку, які абавіраецца на кіёк,
Бухман пазнае старшыню мясцовага
калгаса Хаіма Залкінда, якога добра
ведаў, калі працаваў у райкоме. На-
ват не павітаўшыся з Залкіндам, Бух-
ман выбіраецца з магазіна. За ім вы-
ходзіць ляснікі. У маладога пад па-
хай пакунак, у які штосьці загорнута.

— Я быў на мітынг у Маскве, —
гаворыць Бухман. — Але каб так
зневажаць старога чалавека — не чуў.

— Не звяртай увагі, — супакойвае
Задарожны. — У нас ўсё-такі ці-
шэй, чым у Маскве. Бузацёрчыць
адзін гэты Сілякоўскі, якога ты ба-
чыў. Ды і то крычыць, як нап'ецца.
Ён нафтавік. Працуе пад Цюменню.
Вахтавым метадам. Ляціць на сама-
лёце ў Цюмень, два тыдні там, по-
тым сюды прылятае. Паглядзеў бы
ты, якую ён выбудаваў хароміну. Два
паверхі, пад домам гараж. Ён купіў
дом, у якім яшчэ можна было жыць,
але разбурыў, каб пабудаваць на тым
месцы новы. Недалёка ад аптэкі, на
Вакзальнай вуліцы. Дзеля месца купіў
дом...

Яны садзяцца ў машыну. Бухману
непрыемна, што нават не павітаўся
з Залкіндам. Нібы ўцёк ад яго. Тым
часам ён яго добра памятае. Быў
малады Залкінд рухавы, шустры, як
верабей, бадай, кожнага дня прыбя-
гаў у райком. Выслухваў парадны пер-
шага сакратара, другога, загадчыка
сельскагаспадарчага аддзела. Мясцо-
вы калгас, якім ён кіраваў, грывеў
на ўсю рэспубліку. Валам валілі сю-
ды карэспандэнты, пісалі нарысы, да
неба ўзносячы дасягненні калгаса.
Хоць, калі шчыра прызнавацца, вя-
лікіх поспехаў не было: калгас быў
сярэдняй рукі. Але заслугі Залкінд
меў. З калгасам, размешчаным у га-
радскім пасёлку, спарборнічалі шмат-
лікія арганізацыі, установы, асабліва
чыгуначная станцыя, дзе людзі ат-
рымлівалі жывую капейку. Залкінд
у лепшым выпадку даваў на пра-
цадзень па кілаграму-два збожжа,
трохі бульбы, сена. Галоўнае — ён
умеў ладзіць з людзьмі. Не абразаў
прыядзібных участкаў, закрываў во-
чы, калі бачыў, што які-небудзь кал-
гаснік косіць па межах ці па кустах
сена.

Карэспандэнтам, між тым, Залкінд
бязлітасна хлусіў. Каб дагадзіць рай-
кому партыі, райвыканкому. Усё-такі
абласное і нават вышэйшае начальст-
ва глядзела на раённых кіраўнікоў
больш паблажлівым вокам, калі чы-
тала ў газетах пра поспехі калгаса.

Ад сваёй хлусні, мітусні Залкінд
мала што выгадваў. Жыў у нізенькай,
на дзве палавіны хатцы, бегаў у ад-
ным і тым жа шэрым, панашаным
лапсердаку. Ніхто ніколі пра яго не
сказаў, што цягне з калгаса...

Пераехаўшы пераезд, звярнулі на
грунтовую дарогу. На полі, па пра-
вым баку дарогі стаяць нібы птушкі
з апущаным крыллем нафтачарпалкі.
Нафта больш не цячэ з прабураных
тут свідравін і махалкамі-чарпалкамі
больш ніхто не цікавіцца.

Перад самым лесам па суседзтву
з нафтачарпалкамі чубок рослага
бярэзніку.

— Брацкая магіла, — тлумачыць
Задарожны. — Немцы тут падполь-
шчыкаў расстрэльвалі. Памятаеш
Віктара Шацілу? Ён на два гады вы-
шэй нас ішоў. Скончыў ваеннае вучы-
лішча. Трапіў у палон, прыбрыў у
мястэчка. Склаўшы рукі не сядзеў:
падпаліў цюкі з сенам, якое немцы
нарыхтоўвалі для фронту. Яго тут
расстрэлялі...

У Бухмана на імгненне нарадзіла-
ся непрыемнае адчуванне: нафтачар-
палкі побач з брацкай магілай. Нібы
кроў з зямлі вычэрпалі.

Задарожны не хлусіў: у лесе ніякай
дарогі няма. Лужа на лужыне. Калі
ехаць прама, утопіш машыну і сам
утопішся. Бухман пяляе і віхляе між
дрэў, пнёў, кустоў, бязлітасна кі-
даючы то ў адзін, то ў другі бок ма-
шыну. І такой дарогі — верст пяць.
А калісьці ж была няхай грунтовая,

але прыстойная, дагледжаная дарога.
Нарэшце выбіліся на сухі з глыбо-
ка выбітымі каляінамі шлях. Зада-
рожны просіць спыніць машыну, і з
яе выскаквае рухавы памочнік лясні-
чага.

— Вазьмі яды, — гаворыць Зада-
рожны, падаючы памочніку пакунак.
Сёння я не прыеду. Дзейнічай сам...

Хлапчына похапкам штосьці вы-
мае з пакунка і адразу аддае яго
ляснічому. Машына кранаецца.

— Плошчы падбіраем, — тлума-
чыць Задарожны. — Для пасадкі дуб-
коў. Па той бок чыгункі. Гэты хло-
пец — майстар. Па-ранейшаму аб'езд-
чык. Інстытут скончыў, а вот пайшоў
на такую работу. Хоча вывучыць дзе-
ла... А ты чэмпіён, — дадае, хваля-
чы Бухмана яго шафэра. — Думаў: з
такой калатушы не вылезем...

Бухман пачынае як бы штосьці па-
знаваць. Чарналесце скончылася, пай-
шлі саснякі. Ён цьмяня штосьці ўгад-
вае і чамусьці вельмі хвалюецца.

— Зварочвай у лес і станавіся, —
гаворыць раптам Задарожны. — Тут
твая палына...

Ніякай палыны няма. Ёсць мала-
ды, дагледжаны бор, з верасковым,
засыпаным ігліцай долам. Што ні са-
сна, то прыгажуня. Адна ў адну. Дрэ-
вы купчастыя, з тоўстымі гладкімі
стваламі, якія адліваюць меддзю.
Вось такія сосны выраслі на палыне,
на якой калісьці курсанты аўташко-
лы вучыліся вадзіць газагенератары.
Бухман успамінае: у той далёкі да-
ваенны час палына таксама не была
зусім голая: між петлямі, кругамі,
якіх нарабілі на пясчаным доле колы
машын, раслі невысокія, прысадзіс-
тыя, падобныя на кусты сасонкі.

Задарожны бярэ з машыны паку-
нак.

— У цябе шклянкі няма?

— Ёсць, — Бухман з гатоўнасцю
кідаецца да машыны, вымае з багаж-
ніка шклянку, тэрмас. — У мяне і
бутэрброды ёсць...

— Нясі бутэрброды...

Яны прымошчваюцца пад маладой
бязроўкай, якая шчодро наўкруг сябе
засыпала дол апальным жоўтым ліс-
цем. Задарожны разгортвае пакунак,
рэжа каўбасу, чысціць сядзёдку. За-
тым налівае гарэлку ў накрывку тэр-
маса і ў шклянку.

— Давай вып'ем, Бухман. Бяры
шклянку. Ты госьць. Мы з табой не-
калі сябравалі. І ні разу за жыццё не
выпілі. Памятаеш, якая ў нас была
кампанія?..

Бухман успамінае: сын аптэкара
Ізя Фах, ён, Бухман, і яшчэ Рува
Зайчык, бацька якога стаў за пры-
лаўкам доўгага, як стадола, лес-
прамгасаўскага магазіна, шчыра сяб-
раваў з некалькімі хлопцамі, хадзі-
лі адзін да аднаго і толькі аптэкар
не пускаў гаманлівую талаку ў даве-

раную яму ўстанову.
Бухман з Задарожным выпіваюць,
з хвіліну моўчкі закусваюць.

— Загінулі нашы хлопцы, — гаво-
рыць Задарожны. — Амаль усе. Я
ведаю: ты быў на фронце. Рува Зай-
чык быў. Ізя Фах на фронт не трапіў.
У санітарны поезд уладкаваўся. Ні-
быта меў хворае сэрца. А ў школе,
памятаеш, які быў прапагандыст і
агітатар. Памятаеш, як дэкламаваў:
«Гренада, Гренада, Гренада мая...»

— У яго сапраўды хворае сэрца.
Гадоў дваццаць назад я ездзіў у
Магнітагорск. Там Ізя жыў. Бацька
яго здзіцінеў, маці памерла, а Тама-
ра, памятаеш, была ў Ізі шустрая, вя-
сёлая, са светлымі кудзёркамі сястра,
замужам за Рувам Зайчыкам. Ён ін-
жынер на металургічным камбінаце.
Там, у Магнітагорску...

Бухман нечакана змаўкае. Зноў
наліваючы гарэлку ў шклянку і ў на-
крывку тэрмаса, просіць:

— Дагаварвай. Ты сказаў не ўсё...
Выпіваюць зноў, закусваюць.

Бухман прыкметна хмялее.

— Ведаеш, сорамна гаварыць. Ру-
ва не захацеў са мной пабачыцца.
Ён думае, што я быў закаханы ў Та-
мару. Да гэтага часу раўнуе жонку
да мяне. А яна мне стрыечная сяс-
тра...

— Глуства, — адказвае Зада-
рожны. — Дурны твой Рува. Ты ле-
пей скажы: куды мы коцімся? Успом-
ні, як жылі да вайны, у вайну, пасля
вайны. Хіба была такая калатня? Ні-
хто ні ў што не верыць, і ўсе дама-
гаюцца праваю. Ты чуў, як крычаў
нафтавік на Залкінда? Ён на ўсіх
мясцовых пенсіянераў так крычыць...

Бухман смешна моршчыць нос, хус-
цінкай выцірае слязу.

— Ты пенсіянер і я пенсіянер.
Шкада, што пад нашу старасць та-
кія петлі пайшлі. Я нават думкі не
дапускаў...

— Як твая Жэня? — нечакана мя-
няе напрамак размовы Задарожны.
— Прыгожая яна была дзяўчына: бе-
ленькая, светлая. За ёй многія хло-
пцы ўлягалі. І паміж іншым таксама.
А яна за цябе раптам выскачыла...
Не крыўдуй, ты быў тады дахадзяга.
Усе дзівіліся, што за цябе Жэня за-
муж пайшла.

Бухман з хвіліну маўчыць.

— Памерла Жэня, — нарэшце з
сумам прамаўляе ён. — А дахадзяга,
як бачыш, жыве. З-за Жэні сюды
прыехаў. Я ж атамшчык, і Чарнобыль
адсюль блізка. Буду рабіць у Інсты-
туце. У надпрыпяцкім горадзе. Са-
ветнікам, як ты ў лясгасе...

Яшчэ гарачае вераснёўскае сонца
ідзе на схіл. Прыгожым зала-
тым бляскам адліваюць ствалы сосен,
асабліва на версе, каля самых вяр-
шалін. Маўчыць лес. Плывуць па сі-
нім небе аблачынкі, і здаецца, што
ва ўсім свеце пануе такая, як тут,
згода, зладжанасць і цішыня.

ПРА ДОЛЮ НАРОДНУЮ

Адбыўся паказ тэлесерыяла «Плач перапёлкі»

Не бяруся сцвярджаць, што ўсе, хто паглядзеў першы серыял цыкла «Плач перапёлкі», спяшаўся да экрану і наступнымі вечарамі: расповяд не кідкі, не шокавы. Як папярэдзвалі аўтар сцэнарыя І. Чыгрынаў і рэжысёр І. Дабралюбаў перад праглядам фільмаў на студыі, — «стары добры рэалізм»...

Ён вызначыў і падзеі, і характар абмалёўкі герояў, і рэжысуру, і выяўленчае вырашэнне (аператар А. Рудзь, мастак А. Матвейчук). На экране — вёска Верамейкі сярод лясоў у годзе сорок першым. Устрывожаныя вайной верамейкаўцы прыслухоўваюцца да наваколля. Шмат дзе ўладарач немцы. У лясных гущарах збіраюцца мясцовыя партыйцы...

У тэлесерыяле «Плач перапёлкі» вайна пададзена без звыклых баталій і дэманстравання гераізму. Усе адпавядае павольнаму разгортванню падзей, адлюстраваных у літаратурнай першааснове. Тое, што вызначыць лёс народа, — яшчэ наперадзе, па-за кадрамі адлюстравана. Кінакамера сочыць за жыхарамі Верамейкі і падзеямі ў Верамейках... Да нас набліжаецца мноства персанажаў. І з якімі б гус-

тамі і крытэрыямі ні падыходзіць да твораў мастацтва, галоўным, што вызначае цікавасць да іх, з'яўляюцца героі, іх характары, лёс.

У цыкле «Плач перапёлкі» найбольш падрабязна абмалюваны Зазыба і Чубар. Выканаўцы роляў — Эдуард Гарачы і Валянцін Белахвосцік. Яны стрыманыя ў эмоцыях; кантрастнасць характараў не дэманструецца, іхнюю сутнасць выяўляе пlynь дзеяння.

Зазыба — чалавек добры і памяркоўны, гатовы дапамагчы ўсім, хто мае ў тым патрэбу. Чубар усё яшчэ кіруецца інструкцыямі «зверху». Па сутнасці, галоўныя героі — антыподы. Першы жыве сэрцам і сумленнем, другі — фігура трагічная, адчужаная ад людзей «сістэмай». На такое ўспрымання Зазыбы і Чубара скіроўваюць глядачоў першыя ж сцэны серыяла.

Грунтоўнасць апісання людзей і падзей (пры замаруджаным дзеянні) вызначалася літаратурнай трылогіяй, што абумовіла і вартасць, і недасканаласць тэлецыкла. Праўдзіваму, з адметнымі характарамі тэлераману не стае ўнутранай дынамікі, паглыблення ў самімі ж аўтарамі вызначаныя канфлікты. Як толькі рэжысёр падпарадкоўваў сцэны і эпізоды

глыбінным працэсам жыцця, дзеянне напauнялася драматызмам (нагадаю плач жанчын па наканаванай вайной долі, пакуты Ганны, згвалтаванай паліцаем, выратаванне Чубарам лясняці, сустрэчу з сябрам (паэтам) сына Зазыбы — Масея, які напярэдадні вайны быў асуджаны за «контррэвалюцыйную прапаганду», пахаванне Зазыбам дзяўчыны-разведчыцы, якую ён сам адвозіў у мястэчка — як аказалася, на смерць).

Не губляючы лініі Зазыбы і Чубара, уважліва сочыць за імі, рэжысёр і аператар шмат метражу серыяла адводзяць верамейкаўцам, іх драмам, эпізодам пра тое, як з невялікіх груп вайскоўцаў, мясцовых жыхароў утвараліся партызанскія атрады. Аўтары не пазбеглі дэкларацыйнасці ўжо зведаных у мастацтве прыёмаў. Праўду жыцця яны не паршылі, але і не пашырылі яе абсягі.

Яшчэ не закончылася дэманстрацыя цыкла па тэлебачанні, а ўжо давялося пачуць ад калег: стылістыка серыяла не сучасная... Але якая яна, стылістыка сучаснага кінематографа? Нервова, жорстка, ненатуральная, прэтэнцыёзная? Стваральнікі цыкла свядома кі-

нулі ёй свой выклік. Гэта іх права, хоць іхнія стылістыцы якраз не стае мастацкай пераканаўчасці. Выкажу яшчэ адно меркаванне: калі б аўтары фільма зрабілі больш энергічным рытм расповяду, скараціўшы некаторыя статычныя, расцягнутыя сцэны, твор іх набыў бы новыя прывабныя якасці. Выпалі б некаторыя дарагія пісьменніку падрабязнасці? Верагодна. Але іх у трох рамахах столькі, што і дзесяць серый не хопіць для экраннага ўвасаблення. Адекватнасць зместу пры экранізацыі не заўсёды на карысць творчым вынікам!

Вярнуся да таго, што мне вельмі імпануе ў кінараманае «Плач перапёлкі». Ці не ўпершыню на «Беларусь-фільме» твор з мноствам разнастайных па характарах і лёсах персанажаў зроблены цалкам, калі можна так мовіць, сваімі ўласнымі акцёрскімі сіламі.

Усе ролі — першага, другога і трэцяга планаў — даручаны артыстам тэатраў Мінска, Віцебска, Брэста, Гомеля... Іграюць яны не горш за кіназорак і з адчуваннем нацыянальных рыс — ад знешніх да ўнутраных, не гаворачы ўжо аб маўленні.

А чаму, уласна кажучы, і не пагаварыць пра мову? Яна ж першапачатак характарыстыкі герояў, своеасабліваасці твораў. Гэтая адметнасць больш адчуваецца ў беларускім варыянце тэлецыкла, які глядачам пакуль не вядомы.

Ефрасіння БОНДАРАВА.

ПРА ШТО СПРЭЧКА?

Вельмі здзівіў мяне артыкул сп. В. Ракіцкага «С прэмерой Вас, товарищи Столяров...» (14 чэрвеня 1991 г.).

Не разумею, пра што спрэчка? Я паглядзеў фільм «Плач перапёлкі» і прышоў да высновы: навошта ў наш час ствараць такіх, з даволу сназаць, «шэдэўры»? Як можна назваць гэты серыял эпапеяй? Уважліва цікавыя гэтыя разнаклівыя старшыні калгасаў, гэтыя партыйкі, гэтыя партызаны-падпольшчыкі, гэтыя акупанты ды паліцаі? Навошта патрэбны гэтыя шматзначныя дыялогі герояў? Навошта ражысёру спатрэбілася расцягваць эпізоды, гэта што — аўтарская знаходка? А можа, усё значна прасцей — трэба ж «нацягнуць» ажно на 9 серый?..

Пра б ужо разумець, што тэма вайны сёння не актуальная. Народ зараз хвалюе іншае — рэальнае жыццё. Калі ж спрабаваць брацца за ваенную тэматыку, дык трэба кавацца пра ўдз, а не казачку.

Нашы «беларускія» кінематографісты не паважаюць глядача, робячы такія фільмы, якія варты толькі для паказу па «краўчаннаўскаму» тэлебачанню ці па БТ. Разумею, хто казачны, той і плаціць (Дзяржтэлеграфіі ССРСР), але ж трэба быць разборлівай, трэба зрабіць грошы на тым, што сёння патрэбна людзям. Хочацца запытаць у мастацкіх кінематографістаў з «Беларусь-фільма» — ці здольныя вы стварыць што-небудзь цікавае — не пра мінулыя вайны?

Наконт мовы фільма. Няма тут ніякай трагедыі, нават вельмі добра, што ў серыяле ўсе героі размаўляюць на рускай мове, — так яшчэ больш бачна ненатуральнасць.

Увогуле, мне сорамна, што на Беларусі ствараюць такія фільмы ды яшчэ дэманструюць на ўвесь Саюз (мала, што пасля рэфэрэндуму з беларусаў усё сміюцца).

Прашу гэты ліст апублікаваць.

І. КРУЧОНАК, архітэктар.

Ці патрэбны бойкі пеўняў?

Штотыднёвіку «ЛіМ» — замест абвяржэння

Паважаныя калегі! Не збіраюся ўступаць у дыскусію наконт паказу па праграме нацыянальнага тэлебачання дубляванага на беларускую мову варыянта фільма «Плач перапёлкі» паралельна з паказам яго рускамоўнага арыгінала па першай праграме ЦТ. Да публікацыі інсінуацыі Вячаслава Ракіцкага па гэтым пытанню ў Вашай газеце за 14 чэрвеня такія размовы з удзелам усіх зацікаўленых бакоў магла б адбыцца і быць карыснай, аб'ектыўнай, павучальнай, наблізіць і паглыбіць узаемаразуменне. Перакананы і сёння, што ў час дэманстрацыі фільма на рускай мове па першай праграме ЦТ тры разы ў дзень — у 9 гадзін, у 19 і пасля поўначы — паралельна трансляцыя беларускага варыянта па БТ паставіла б яго ў зусім нязручнае становішча.

Лічым, што самастойны, незалежны ад праграм ЦТ паказ фільма па нацыянальнаму тэлебачанню больш прывабіць да яго беларуска- і рускамоўнага глядача. Жыццё фільма прэм'ерай не вызначаецца і не канчаецца.

Такая наша думка, якая грунтуецца на вопыце, рэзультатах аўдыторнай глядачоў, рэальнасці і канкрэтных праграмных магчымасцяў БТ, звязаных з асвятленнем сесіі Вярхоўнага Савета БССР. Гэта значыць, была і застаецца праблема, былі і застаюцца розныя думкі, якія варта было б разам і абмеркаваць. Але размовы, паўтараем, не адбылося, аўтар не палічыў патрэбным правесці папярэдняе журналісцкае расследаванне, сустрэцца, выслухаць, паспрачацца, пераканацца, а палічыў за лепшае абушыцца, прабачыць, кан'юктурнай балбатнёй.

Есць у гэтым пытанні яшчэ і юрыдычныя, і арганізацыйныя аспекты. Яны вельмі важныя і дапамагаюць зразумець некаторыя вельмі важныя, далёка не другарадныя дэталі. Пра іх аў-

тар прамаўчаў. Фільм «Плач перапёлкі» здымаўся студыяй «Дыялог» па заказе Дзяржтэлеграфіі кампаніі ССРСР і з'яўляецца яе ўласнасцю. Неабходны быў афіцыйны дазвол на дэманстрацыю серыяла па праграме БТ. 24 мая, гэта значыць у той дзень, калі ад рэжысёра нам стала вядома пра ідэю адначасовага паказу фільма па праграмах ЦТ і БТ (а ім было сказана: «Зананчаваю дубліраванне на беларускую мову»), у Маскву накіроўваецца тэлеграм. Яго тэкст: «Беларускае тэлебачанне просіць дазволіць прэм'ерны паказ шматсерыйнага тэлевізійнага фільма «Плач перапёлкі» з 10 чэрвеня. Для дэманстрацыі падрыхтаваны копіі, дубліраваныя на беларускую мову».

Складанне, верстка, зацвярджэнне тэлепраграм, паводле існуючага палажэння, праводзіцца за два тыдні да эфіру. Гэта добра ведае аўтар публікацыі, які нейкі час працаваў на тэлебачанні. Але сказаць пра гэта значыць прызнаць, што БТ паставіла ў вельмі цяжкія становішча. А мэта ж у аўтара іншая. У нас была, праўда, вельмі слабая надзея, што мы паспеем атрымаць афіцыйны дазвол, паспеем «паламаць» праграму. Надзея, што дубліраванне серыяла будзе зроблена своечасова, гэта значыць, паўтараем, за два тыдні да эфіру. Надзеі не апраўдаліся. Згода з Масквы наступіла толькі 13 чэрвеня. Цытуем адказ: «З Масквы. Тэлебачанне. 13.06.91. Мінск. Тэлеграфіі. Тав. Чанін В. Д. Кіраўніцтва Дзяржтэлеграфіі кампаніі дазваляе прэм'ерны паказ шматсерыйнага тэлефільма «Плач перапёлкі» па Беларускіму тэлебачанню. Дэманстрацыя па Цэнтральнаму тэлебачанню плануецца на 10 чэрвеня».

Не збіраюся прыдумваць версіі аб прычынах затрымкі афіцыйнага адказу. Але ён нам быў патрэбны, бо такія пытанні не вырашаюцца сяброўскім палляваннем па плячы: «Давайце ў эфір. Няма пытанняў...».

І яшчэ пра адно, пра што не сказаў аўтар публікацыі або, як ён прадставіўся, нашататны сябар сцэнарна-рэдакцыйнай калегіі і студыі «Дыялог» Вячаслаў Ракіцкі, — аб тэрмінах выпуску эфірных копіяў серыяла. Нам, які высвятляецца, прапунуецца ставіць у праграму серыял, дубліраванне якога на беларускую мову не завершана.

У афіцыйным адказе з кінастудыі «Беларусь-фільм» нам паведамілі, што «...эфірныя копіі 9 серый на беларускую мову будуць прадстаўлены 20 чэрвеня

1991 года».

Каментарый, як кажучы, не патрэбны.

І ўсё ж, як атрымалася, што сапраўдныя заступнікі і прыхільнікі нацыянальнай культуры, нацыянальнай мовы, пачынаючы работу над дубліраваннем фільма, разлічваючы паказаць яго па каналах БТ адначасова з ЦТ, не палічылі магчымым папярэдне пазнаёміць са сваімі планамі работнікаў нацыянальнага тэлебачання? Разуем, была спешка, былі гарачыя дні і ночы ў перыяд дубліравання. І ўсё ж. Элементарная прыстойнасць, прафесійнае і чалавечае сумленне дыктуюць неабходнасць узяць хаця б частку віны на сябе, прызнаць і сваю адказнасць за тое, што адбылося. Куды там! Ні ў якім выпадку! Дзяржтэлеграфіі БССР, яго старшыня — вось хто ва ўсім вінаваты. Яму кідаюць розныя папрокі, навешваюць ярлык «самы рускамоўны старшыня». І на гэтай падставе вывад, абавязнае: «Вось чаму я з распачку гляджу на перспектыву развіцця нацыянальнай культуры. Вось чаму не працуе Закон аб мовах». Дзяржтэлеграфіі — вось корань зла! Вось дзе працуюць чыноўнікі. Вось дзе няма сваіх уласных фільмаў беларускай праблематыкі, вось дзе не ствараюцца шэдэўры.

Так па прынцыпах «дарэчы, аб птушках», «для дасягнення мэты ўсе сродкі добрыя», «чым горш, тым лепш» — аўтар, былы работнік тэлебачання, зняважліва ставіць і сам адказвае на пытанні, дзе ацэнкі былым калегам, рэспубліканскаму тэлебачанню ўвогуле.

Почыркі аўтарскай паспешлівасці і адсюль непрадуманасць, двухсэнсавасць, нетактоўнасць відаць у многім. Падкрэслены зварот да старшыні Дзяржтэлеграфіі на рускай мове, неасцярожнае, мякка кажучы, пасвячэнне яго ў сан «рускамоўны старшыня» ўспрымаецца як перавод кіраўніка (і ці ж толькі Дзяржтэлеграфіі), мяркуючы па тоне, у нейкі іншы разрад. Які?

Вышэйшы, першы, ці трэці? Папярэдняе знаёмства аўтара з гэтай тэмай, упэўнены, зняло б неабходнасць публічна вясці размову, ці ва ўсялякім выпадку змяніла б танальнасць.

Такое несур'ёзнае і вольнае абыходжанне з тэмай двухмоўя можа прывесці да проціпаставлення моў, якімі карыстаюцца, згодна з законам, народы і нацыі, што насяляюць нашу рэспубліку.

Не ведаем, ці ўласціва пачуццё тэнты і культуры аўтара, але ў дадзеным выпадку яно здра-дзіла яму. І грош чана падобнаму разуменню палітыкі адраджэння нацыянальнай культуры, беларускай мовы, тэлебачання, кінамастацтва, калі яна вырашаецца аўраламі, паспешліва, калі шукаюць праціўнікаў там, дзе іх няма. Не крыўдуйце, В. Ракіцкі, але ці не пара перастаць кунарацца, слепа, як пень, кідацца ў бойку, ды яшчэ па такіх важных праблемах.

Стваральнікі фільма ўклалі ў вусны аднаго з герояў пранікнёныя словы аб праўдзе, аб зярнятку, якое дало людзям пшанічнае поле, аб пошуку ва ўсім сэнсу. Якую ж праўду нясе публікацыя В. Ракіцкага, якую праўду яна дае грамадству, які сэнс утрымлівае? Гэта пра маральны бок справы.

Ні аўтар публікацыі, ні рэдакцыя, што прадаставіла яму старонкі газеты, не знайшлі часу сустрэцца ці хоць бы пазваніць па тэлефоне «кіраўніцтву» тэлебачання. А з падваротні, з-за вугла. Гэта не метады прафесіянальных журналістаў — шальманванне, дыскрэдытацыя.

Мы адваргаем вывады і абвінавачванні, якія ўтрымліваюцца ў публікацыі В. Ракіцкага як неабгрунтаваныя, надуманыя, памылковыя і шкодныя. Мы не прымаем метады і спосабы падобнага роду падрыхтоўкі матэрыялаў для прэсы, бесцырымоннасць, амбіцызнасць, няўважлівасць, варожасць тону. Грамадскасць магла б і падтрымаць Ваш пункт гледжання,

Ад рэдакцыі. З нагоды прэм'еры тэлесерыяла «Плач перапёлкі» сёння мы змясцілі рэзюмэ кінакрытыка, думку чытача, а таксама ліст за подпісам членаў калегіі Дзяржтэлеграфіі БССР, у якім сярод іншага тлумачыцца, чаму на экраны ў свой час не з'явіўся беларускамоўны варыянт стужкі.

Што можна дадаць да надрукаванага? Хіба паўтарыць услед за чытачом: «Пра што спрэчка? Альбо згадаць класіка — у кітаі жыўці кітайцы, і імператар у іх таксама кітаец. Пагадзіцеся, усё — ці многае — не як само па сабе стала б на свае месцы, калі б на Беларусі і кінафільмы здымаліся б па-беларуску».

Асобна хочацца спыніцца на тоне ліста кіраўнікоў Дзяржтэлеграфіі, у прыватнасці, тых яго мясцін, дзе аўтары спрабуюць абвергнуць рэпліку В. Ракіцкага. Перачытаўшы яшчэ раз нашу ранейшую публікацыю, мы крыху сумеліся: а што ў ёй выклікала такую неадзватную рэакцыю — выразы кіштальту «інсінуацыя», «кан'юктурная балбатня», «дыскрэдытацыя», «шальманванне» і г. д.? Не можам мы пагадзіцца і з «парадамі», як той ці іншы матэрыял павінен трапляць на газетныя старонкі. Увогуле, не кіраючы далікатных этычных матэрыял, пра які так ілаполюцца аўтары ліста, заўважым паміж намі, прафесіяналамі, што цывілізаваная палеміка і так званы «адлуп» — розныя жанры...

В. Ракіцкі, але грамадскасць ніколі не падтрымае заліхацкі тон, палітычныя клікунства і ігрышчы вакол няпростай праблемы развіцця нацыянальнай культуры, мовы, кінамастацтва, тэлебачання. Гэта дорага абыходзіцца грамадству і народу. Урэшце, нам ад Вас не трэба, як кажучы, ні вайны, ні міру. Вельмі шкада толькі, што практычна ў самым пачатку вялікага этапа адраджэння беларускай нацыянальнай культуры і мовы сёй-той з нядаўняга часу настойліва спрабуе сфарміраваць прэдураты адносіны паміж нашымі журналісцкімі творчымі калектывамі, якія павінны будавацца і развівацца на сумленнай, адрытай, прынцыповай, аб'ектыўнай аснове. На аснове журналісцкай этыкі, павягі і разумення асаблівасцей творчага працэсу.

Мы не прыхільнікі арганізацыі дыскусіі па гэтым пытанню, тым больш не збіраліся апраўдвацца. Пастараліся растлумачыць больш падрабязна дэталі «справы», якія гавораць, на наш погляд, аб неправамернасці, паспешлівасці выступлення В. Ракіцкага.

І апошняе. З трэцяга ліпеня, якраз у дзень вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў, шматсерыйны тэлевізійны фільм «Плач перапёлкі» выйшаў у беларускім варыянце на экраны рэспубліканскага тэлебачання.

Члены калегіі Дзяржтэлеграфіі БССР:

- У. П. КУПРЫЕНКА,
- Л. Л. СІДАРОВІЧ,
- А. Р. СТАЛЯРОУ,
- Б. І. СУШКЕВІЧ,
- В. Д. ЧАНІН,
- У. І. ЯНАЧКІН.

ПРАФЕСІЯ - РЭПЕТЫТАР

Прафесія педагога-рэпетытара належыць да някідніх, нябачных для гледача, але неабходных прафесій, без якіх немагчыма паўнацэннае існаванне творчага калектыву. Гэта прафесія высакародная і ў пэўным сэнсе драматычная. Бо калі крытык аналізуе новы харэаграфічны твор, у цэнтры яго ўвагі зусім справядліва аказваецца рэжысёрская інтэрпрэтацыя музычнага твора, агульная пастаноўчая канцэпцыя, сцэнаграфія, майстэрства салістаў і г. д. Плён працы педагога-рэпетытара, асістэнта балетмайстра, які дапамагае і пастаноўшчыку, і салістам, — ён прысутнічае ва ўсім і канкрэтна нібыта ні ў чым. Калі гавораць пра адметную творчую індывідуальнасць саліста, ну, як тут выявіць, падзяліць: што знойдзена ім самім, што тактоўна падказана педагогам. Вынік дасягаецца агульнымі намаганнямі — кветкі і авяцы прымае артыст...

Ды толькі, мне здаецца, гэтая акалічнасць не надта турбуе майго героя, бо думкі пра ўласную славу зусім не займаюць яго. Вы здагадаліся! Гэтыя радкі — пра заслужанага артыста БССР, педагога-рэпетытара Дзяржаўнага тэатра оперы і балета БССР Аляксандра Аляксандравіча СМАЛЯНСКАГА.

— Жыццё маё склалася шчасліва, бо я меў магчымасць працаваць з многімі буйнымі саветкімі харэаграфамі — Р. Захаравым, А. Месэрэрам, І. Бельскім, С. Дрэчым, А. Вінаградным. А хіба не шчасце — сумесная, на працягу больш як пятнаццаці гадоў, праца з Валянцінам Мікалаевічам Елізар'евым, калі на тваіх вачах нараджаліся спектаклі, якім гэтым апладыскавалі ў многіх краінах свету?

Я меў магчымасць не толькі назіраць, але і ўдзельнічаць у працэсе стварэння многіх нацыянальных твораў — «Выбранніцы» Я. Глебава (а потым ягонага ж «Курган»), спектакля «Пасля балю» Г. Вагнера, дзвюх рэдакцый балета Я. Глебава «Ціль Уленшпігеля».

Давялося пабачыць у Мінску многіх выдатных артыстаў — тут танцавалі Марыс Лепа, маладыя Міхаіл Барышнікаў і Наталія Макарава. Памятаю, як на прэм'еру «Спартака» ў 1964 годзе прыязджаў Арам Хачатурян. Ён дырыжыраваў адной з карцін балета.

У 60-ыя гады на сцэне тэатра выступалі такія цудоўныя артысты, як В. Давыдаў, Н. Давыдзенка, В. Міонаў, А. Каржанова, І. Савельева, Л. Ражанова, В. Крыкава, Р. і М. Красоўскія. Мне даводзілася займацца з імі і адначасова самому ў іх вучыцца.

— Ад многіх салістаў нашага балета мне даводзілася ў розны час чуць словы сапраўднага захаплення тым, як вы праводзілі ранішнія «уроки»...

— Калі ў 1964 годзе я пачаў працаваць у Мінску як педагог-рэпетытар, мне даводзілася спачатку весці мужчынскі «клас», потым жаночы. Здаралася, артысты, якія займаліся на першым уроку, прыходзілі потым на другі. І я, зразумела, баяўся паўтараў. Загэда дэталёва прадумваў пабудову ранішняга «ўрока», чарговасць пэўных камбінацый.

У той час маімі настольнымі былі кнігі А. Месэрэра, А. Ваганавай, М. Тарасава. Я іх старанна вывучаў. У Месэрэра пазычыў прынцып пабудовы «ўрока» праз пэўны стрыжнявы рух — вялікае жэтэ альбо, напрыклад, кабрыэль. Тады «ўрок» ператвараецца ў своеасаблівую сімфонію са сваімі скразнымі пластычнымі тэмамі.

— Якімі якасцямі, на ваш погляд, павінен абавязкова валодаць педагог-рэпетытар?

— На пытанне адкажу пытаннем. Як вы лічыце, рэпетытар — гэта прафесія?

— Зразумела!

— Але ж ёй нідзе ніхто не вучыць. Рыхтуюць педагогаў, балетмайстраў, а не рэпетытараў. Парадокс нашай прафесіі — яна быццам ёсць, а быццам яе і няма...

Наогул справа, якой я займаюся, вельмі складаная. Тут трэба быць і педагогам, і псіхолагам. Калі ты рэпетытуеш з салістам, трэба адчуваць яго настрой, яго індывідуальныя магчымасці, а не навязваць сваё разуменне парты і вобраза, тыя пластычныя нюансы, якія былі ўласцівы табе. Рэпетытар павінен быць перш за ўсё мудрым. Першым шукаць кантакт, у нечым саступіць, дапамагаць. Тады прыходзіць узаемаразуменне. Іншым разам праходзяць дзве-тры рэпетыцыі, а ты не можаш знайсці «ключык» да пэўнай індывідуальнасці. Для педагога-рэпетытара сапраўдная асацола — працаваць з артыстам, які ўважліва слухае і творча выконвае твае патрабаванні. Таленавітаму чалавеку, здараецца, трэба толькі адно слова сказаць, намякнуць...

— Вы выбіраеце самі, з кім і што вам рэпетыраваць, ці гэта ад вас не залежыць?

— Раней, калі я быў адзін, рэпетыраваў усё сам. Цяпер, калі аб'ём працы большы і колькасць рэпетытараў большая, я рэпеты-

рую толькі з кардэбалетам. Але ўсе спектаклі. Акрамя балетаў, рэпетырую таксама танцавальныя сцэны ў операх — «Вальпургіева ноч», «Палавецкія скокі».

Наогул з кардэбалетам працаваць вельмі складана. Бо менавіта па яго пластычнай культуры, выразнасці, а не толькі зладжанасці, сінхроннасці — гэта элементарныя рэчы — мяркуюць аб майстэрстве трупы, узроўні выканання харэаграфічных твораў. Вельмі важна пад час рэпетыцый дасягнуць максімальнай выразнасці, каб спектакль захаваў уласны характар, адметны стыль. Памятаю, калі ў Мінску праходзіў Усесаюзны фестываль музычных тэатраў краіны, дык на абмеркаванні беларускага спектакля «Балеро» нехта з крытыкаў адзначаў, што кардэбалет танцуе, як ансамбль салістаў. Гэтыя словы прагучалі як вышэйшая адзнака маёй працы. А наогул уласную звышзадачу я бачу ў тым, каб слава беларускага балета, яго высокі прафесійны прэстыж пацвярджаўся кожным выступленнем...

— Што, на вашу думку, прадухілае заўчаснае стварэнне пастаноўкі?

— Тут шмат залежыць ад сумленнасці рэпетытара. Асабіста мне дапамагае тое, што я прысутнічаю пры стварэнні спектакля, назіраю ўвесь рэпетыцыйны перыяд. Ведаю патрабаванні балетмайстра, яго трактоўку вобразаў, разуменне драматургічнага канфлікту, адметнасць яго стылю. Памятаю, некалькі гадоў назад у тэатры павінен быў адбыцца сацыял-паканаз «Альпійскай балады» Я. Глебава. Дарэчы, гэта здараецца не так ужо і часта, каб сучасны балет прайшоў столькі разоў. На юбілейны спектакль быў запрошаны яго пастаноўшчык — А. Дадзішкіліяні. Ён потым шчыра прызнаўся, што баяўся ехаць і глядзець, бо думаў, што ад той, ранейшай «Альпійскай балады» нічога не засталося, адна толькі мёртвая форма. І быў

вельмі ўзрадаваны, што яго даўні спектакль — жывы...

Дадатковымі штрыхамі да партрэта героя, мяркую, будучы думкі людзей, якія шмат працавалі разам з Сан Саным — так клічуць у тэатры Смалянскага.

Людміла БРЖАЗОУСКАЯ, народная артыстка БССР:

— Са Смалянскім я рыхтавала ў тэатры свае першыя партыі... Асабліваць Аляксандра Аляксандравіча ў тым, што ён умее стварыць творчы, працоўны настрой. І таму ў час рэпетыцый артыст танцуе на мяккіх магчымаасцей, нібыта на спектаклі... Нездарма, калі Смалянскі раніцоў уваходзіў у рэпетыцыйную залу, артысты часта сустракалі яго апладысмантамі...

Валянцін ЕЛІЗАР'ЕУ, народны артыст СССР, галоўны балетмайстар тэатра:

— Аляксандр Аляксандравіч Смалянскі — сапраўдны прафесіянал. Яго вызначаюць патрабавальнасць да артыстаў, вялікі вопыт, майстэрства. Ён дасканала ведае тэсты балетаў, пастаўленых не толькі мной, але і іншымі харэаграфамі.

Педагог-рэпетытар, асістэнт балетмайстра — гэта ў нечым нават унікальная прафесія. У нашым мастацтве, на жаль, дагэтуль адсутнічае сістэма запісу асобных танцаў ці ўсяго спектакля наогул. І рэпетытар павінен ведаць, трымаць у памяці тэксты велізарнай колькасці балетаў. А галоўная яго задача заключаецца ў тым, каб спектакль ужо пасля прэм'еры, у працэсе яго сцэнічнага жыцця не «распадаўся», каб выканаўцае майстэрства салістаў і кардэбалета трымалася на дастаткова высокім узроўні. Быць педагогам-рэпетытарам — для гэтага трэба мець прызвание. Смалянскі — чалавек на сваім месцы, ён працуе менавіта па прызвание...

Асаф МЕСЭРЭР, народны артыст СССР, лаўрэат Дзяржаўных прэмій СССР, педагог класа Удасканалення артыстаў балета Вялікага тэатра:

— Мне давялося няшмат працаваць разам са Смалянскім — пад час маёй пастаноўкі ў Мінску «Лебядзінага возера». Ён не проста назіраў за рэпетыцыямі, каб потым усё старанна развучыць з артыстамі, але шмат прапаноўваў, удакладняў. Я выкарыстоўваў яго парады. Ведаю, што пазней ён узнавіў маю рэдакцыю «Лебядзінага возера» ў тэатры оперы і балета ў Ніжнім Ноўгарадзе.

У Мінску мне даводзілася прысутнічаць на яго ўроках, рэпетыцыях. Гэта таленавіты чалавек, цудоўны рэпетытар, выдатны педагог. Ён працуе не проста добрасумленна, але і захоплены, эмацыянальна, творча. І яшчэ, з ім, чалавек абсалютна прыемна размаўляць, знаходзіцца побач. Інтэлігентнасць — гэта такая рэдкая сёння з'ява...

Таццяна МУШЫНСКАЯ.

А. Смалянскі рэпетыруе...

ЯК ДАКОР НАМ...

...Некалі прыгожы палац Сапегаў зараз ляжыць у руінах. На месцы капліцы пабудавалі кароўнік, і транспарцёр раз-пораз выкідае адтуль бруд. І як здэклівая ўсмішка, на фоне гэтага — шылда каля зруйнаванага палаца: «Ахоўваецца дзяржавай».

Тэк называецца і новы дакументальны фільм кінарэжысёра Юрыя Марухіна. Пабудова гэтай кінастужкі простая — у ёй паказаны сучасны стан тых помнікаў беларускага дойлідства, якія афіцыйна знаходзяцца пад аховай дзяржавы. Невялічкі фільм (ўсяго дзве часткі) нельга нават назваць крыкам душы — гэта стог... Некаторыя помнікі архітэктуры зруйнаваны, знішчаны настолькі, што глядзець на іх спакойна немагчыма. Яны не толькі не рэстаўруюцца — гэта нават і не плануецца.

На экране — рэшткі Крэўскага замка, адзінага на Беларусі, які пабудаваны на дрыгве, замка ў Любчы... І як дакор мінулых пакаленняў нам сённяшнім — гравюры, зробленыя ўсяго 100 гадоў назад, якія захаваў былі характава гэтых збудаванняў.

Фільм здымаўся ў лістапад-снежні 1990 года. З гутаркі з Юрыем Марухіным я даведаўся, што першапачатковай задумкай яго было зрабіць стужку аб помніках Беларусі, якімі рэспубліка магла б ганарыцца. Але ў час работы планы змяніліся. Бо сучасны стан помнікаў ніяк не адпавядаў задуме. І тады знялі фільм пра тое, што ўбачылі...

Прыгажосцю царквы ў Сын-кавічах захаплялася сама шведская каралева і прасіла, каб ёй прыслалі царквы будынка. Дзе ж было ведаць каралева, што ў тую царкву будзе заяджаць на кані калгасны брыгадзір і выганяць на працу бабулек, якія ў святочны дзень прыйшлі памаліцца? Наваградскі замак быў самым непрыступным збудаваннем на Беларусі, а зараз ад яго засталіся толькі рэшткі замкавай вежы. Пра ўсё гэта ў фільме гаворыць прафесар Міхась Ткачоў, старшыня БСДГ, вядомы таксама сваёй кнігай «Замкі Беларусі». Ягоныя разважанні і замяняюць дыктарскі тэкст. З кнігі нарысаў Уладзіміра Караткевіча «Зямля пад белымі крыламі» Ткачоў цытуе легенду пра тое, што Бог даў беларусам усё, акрамя разумнага кіраўніцтва. Гэтыя словы — як падсветка таго, што мы бачым на экране.

І ўзнікаюць пытанні. Сапраўды, чаму нашы суседзі, летувісы і палякі, здолелі аднавіць і адрэстаўраваць свае лепшыя помнікі дойлідства, а мы не можам? І хто канкрэтна павінен несці адказнасць за жахлівы стан занябдванасці, які мы ўбачылі? І ці ёсць у нас надзея на лепшае?

Удача фільма ў тым, што ён не мае адбітку безнадзейнасці. Пра гэта сведчаць кадры са Свята-Ефрасіннеўскай царквы і Сафіі Полацкай, Наваградскага і Нясвіжскага касцёлаў. Пра гэта жа ў фінале і Міхась Ткачоў. Надзея на тое, што ўрад рэспублікі зменіць свае адносіны да справы рэстаўрацыі помнікаў, надзея на тое, што наша пакаленне пабачыць адноўленае іх характава, — ёсць. Пачынаць адраджэнне Бацькаўшчыны трэба якраз з адраджэння яе гісторыі.

Ягор КОНЕУ, студэнт факультэта журналістыкі БДУ імя У. І. Леніна.

«РАДЗІЎСЯ ПАД ХМУРЫМ СОНЦАМ...»

У гісторыі беларускага Адраджэння значнае месца належыць выдатнаму савецкаму лінгвісту Пятру Бузуку, які нарадзіўся 19 чэрвеня 1891 года ў вёсцы Шэргены Першай акругі Бендэрскага павета (Бесарабія). П. Бузук быў прафесарам Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У. І. Леніна і Вышэйшага педагагічнага інстытута, дырэктарам Інстытута мовазнаўства АН БССР, членам літаратурнага аб'яднання «Маладняк», падпісваў свае вершы псеўданімам П. Росіч.

Да 1909 года вучыўся ў Ціраспальскай гімназіі, у 1911-16 гг. — студэнт Адэскага гістарычна-філалагічнага інстытута. У 1920 годзе паспяхова здаў магістарскія экзамены і стаў выкладчыкам філалагічных навук у Адэскім універсітэце. У 1924 годзе абараніў доктарскую дысертацыю на тэму «Да пытання аб месцы напісання Марыінскага евангелля».

У 1925 годзе па запрашэнню ўрада Беларусі пераехаў у горад Мінск чытаў у БДУ некалькі фі-

лалагічных курсаў. Пазней загадаў кафедрай мовазнаўства ў Вышэйшым педагагічным інстытуте (цяпер Мінскі інстытут імя М. Горькага).

П. Бузук — аўтар больш 60-ці навуковых прац па мовазнаўстве. Яго навуковая праца «Спробы лінгвістычнай географіі Беларусі» — гэта, па сутнасці, першы дыялектычны атлас у славянскім мовазнаўстве.

Вучоны актыўна ўдзельнічаў у стварэнні правапісу і графікі беларускай мовы. Яму належыць шэраг прац, прысвечаных пытанням культуры беларускай літаратурнай мовы, яе становішчу сярод славянскіх моў.

Па сцвярджэнню жонкі П. Бузук Ганны Рыгораўны і дачкі Кацярыны Пятроўны ў гутарцы са мной 27 мая г.г. муж і бацька першы раз быў арыштаваны ў 1931 годзе, але праз месяц быў вызвалены, у другі раз Пятра Апанасавіча арыштавалі ў 1934 годзе і выслалі на тры гады на пасяленне ў Волагду, дзе вучоны працаваў спачатку бібліятэкарам, а затым выкладчыкам нямецкай мовы ў Валгагодскім педагагічным інстытуте. Увосень 1937 года быў зноў арыштаваны, 17 снежня 1938 года расстрэляны.

Рэабілітаваны ў 1956 годзе.

Прапануючы чытачам «ЛіМа» чатыры вершы П. Бузук — П. Росіча. Захаваны аўтарскі правапіс.

Яфім ГАВАРУШКА.

П. РОСИЧ

Зіма ў Беларусі

Радзіўся я пад хмурым сонцам. Пачаўшы свой кругаварот, Яно зямельку там бясконца Пячэ амаль што цэлы год.

І нават ўжо, як з дрэў гальцістых Вятры астаткі шат зьясылі, У мора шляхам серабрыстым Уяжджае сонца — бог зямлі.

А тут ўжо ў хмурым лістападзе Пушыстым інеем цвітуць Кусты і дрэвы ў нашым садзе, Над галавой дроты гудуць.

У вяршынках елак цэпкай ватай Застраў зімы густы цяжар, — А дворнікі ў руках з лапатай Барыкадуець тратуар.

Міргне дзень шэраю гадзінай, І на зямлю паўзе змрок зноў; Шмялі прадуць вуаль-тканіну У святле малочным ліхтароў.

Ці з'ядуць нас «акулы імперыялізму»

(Пачаток на стар. 5).

мой ідэі эканамічнай самастойнасці? Вядома, не. Яна — у структуры нашай вытворчасці, якая дазваляе прадпрыемствам-манапалістам дыктаваць сваю волю спажывателю. Альбо вазьміце тую ж кааперацыю, якая, акрамя агіды, ніякіх іншых пачуццяў у аўтара не выклікае. Ці ж у тым, што наш кааператыўны рух прыняў такія пачварныя формы, вінавата кааперацыя як такая? Зноў-такі не. Там, дзе рынак замяняе Дзяржснаб, там ніякай цывілізаванай кааперацыі быць не можа. А цяпер давайце паставім пытанне шырэй: чаму «эксплуатацыя» ў нашай дзяржаве «сацыялістычнага выбару» пабіла ўсе сусветныя рэкорды? Адказ вядомы: прычына — у манаполіі дзяржавы на ўласнасць. Нават у тым выпадку, калі б наша шырока разрэкламаванае права на працу не трансфарміравалася ў прымусовую працоўную павіннасць, нават у гэтым выпадку дзяржава, валодаючы манаполіяй на ўласнасць, мела б нічым не абмежаваны магчымасці скупляць рабочую сілу за бясконца. Есці ж чалавеку трэба. Нарэшце, ці не каланіяльная эканамічная залежнасць Беларусі (як і між іншым, і любой іншай рэспублікі) ад «інтэрнацыянальнага», г. зн. пазбаўленага якіх бы там ні было этнічных каранёў, Цэнтра з яго адмаўленнем самай ідэі Айчыны прывяла да падмены нацыянальнай самавядомасці манкурцкім сурагатам «самай перадавой ідэалогіі»? Я павінен з усёй шчырасцю сказаць, што тое бачанне праблемы, якое прапанувае аўтар, дыктуе пэўную стратэгію адроджэння: маўляў, дастаткова выдаць «Краткий курс истории ВКП(б)» на беларускай мове, і ўсе пытанні будуць зняты. Канечне ж, аўтар так прымітыўна не думае. Але логікі ён трымаецца менавіта такой.

Нам усім трэба, нарэшце, зразумець: разгул ценявой эканомікі, татальная карупцыя — гэта кроўныя дзеішчы каманд-

на-распарадчай эканомікі. І ніякі Б. Пуга, ніякі В. Кручкоў, ніякі нацыянальны падзвіжнік, які заклікае да нацыянальнай самавядомасці і нацыянальнай годнасці, ні ўсе яны разам узятыя нас ад іх не пазбавяць. Для гэтага існуе адзіны шлях: ліквідаваць тое сілкавальнае асяроддзе, на якім прарастаюць і ценявая эканоміка, і карупцыя, г. зн. ліквідаваць манаполію дзяржавы на ўласнасць. А вось як гэта зрабіць, якім чынам правесці раздзяржаўленне і прыватызацыю ўласнасці — гэта ўжо іншае пытанне. І тут я цалкам падзяляю трывогу пісьменніка. Нельга дапусціць абкрадання народа, прымусяць яго расплачвацца за эканамічную некомпетэнтнасць М. Рыжкова і В. Паўлава, як гэта прадугледжвае канцэпцыя раздзяржаўлення нашага прэм'ера «новага тыпу». Нельга дапусціць, каб уласнасць, якая стваралася працай пакаленняў усяго народа, была перададзена толькі нейкай частцы грамадства ва ўрон другой яго частцы. Задача гэта наймаверна цяжкая, але зусім вырашальная. Механізмы такога больш-менш справядлівага раздзяржаўлення ўласнасці эканамістам вядомы. Але гаворка пра іх выходзіць за межы гэтай задачы, якая перада мною тут стаяла. Скажу толькі ў заканчэнне, што апасенні пісьменніка наконт экспансіі «акул імперыялізму» не маюць пад сабой сур'ёзнага грунту. Пра гэта сведчыць увесь сусветны вопыт. Ды і наш уласны вопыт пераконвае: не хочучы скупляць нас «акулы імперыялізму», не хочучы інвеставаць нашу прамысловасць. А вось тое, што раздзяржаўленне ўласнасці пакладзе канец ператварэнню нашага народа ў працоўную армію «сусветнай камуністычнай рэвалюцыі», — дык гэта праўда. Я прапануваю Аляксею Мікалаевічу парадавацца разам са мной такой перспектыве.

В. АКУЛАУ,
доктар філасофскіх навук,
прафесар.

Мне сніцца поўдзень ў ноч глухую,
Але ж усё-ткі, прызнаюся,
Люблю радзіму я другую
Люблю цябе я, Беларусь.
(«Маладняк», 1927, № 3).

Зрада

Я ўжо здрадзіў табе, дарагая, —
Прамяняў на квадрат гарадоў
Стракату твайго жніўня і мая
І капрызны малюнак садоў.

Помню вечар. З галля вымыкаўся
На прасторы нябёс медны таз.
Хутка зьменшыўся, — і захістаўся
У перламуравым моры баркас.

А цяпер, толькі захад адзвоніць,
Месяц гасіць электро-ліхтар.
Узмах крыла серабрыстага гоніць
Цьму пужлівую ў хмуры бульвар.

Ночкай зімняй — канец ёй ці будзе! —
Цьмой праглынуты, жду п'явунюў.
А цяпер роўна ў сем мяне будзіць
Зык бадзёры фабрычных гудкоў.

У дзевяць хвалі мяне падхапляюць...
Гоман, грукат... Трамвай грызучы
Рэйкі скрогатам. Аўто рыкаюць.
Гандляры свае песні пяюць.

Ня сумуй-жа: ўсё роўна пакрые
І цябе брук праз дзесяць гадоў;
Над вясковым тэатрам завяе
Многаструнны оркэстр прадаоў.
(«Маладняк», 1927, № 2).

У Крыму

СОНЭТ

Усё тут як казка альбо дзіўны сон:
Зьлілося вузь з далёкім небам мора,
А кіпарысамі прашыты горы...
Бяжыць уперад хутка шэраг дзён.

А за сьпіной вялізны Чатыр-даг
Цалуецца з праменем, падпірае
Блакiт нябёс, і часта разрывае
Хмар чэрава яго зьлёны дах.

Імкнуцца сіл набрацца ў сонца, ў мора
Суды з палёў далёкіх, з ціхіх рэк,
І тут яны канчаюць часам век.

Няўжо-ж магчымы тут і сьмерць, і гора!
А можа й не! Пад хваляў звон
Прыходзіць к людзям ціхі, вечны сон.
Алушта, 1927 г. («Маладняк», 1927, № 9).

Новаму богу

(Прысвячаецца Янку Купале)

Вуха маё ўжо болей ня муліць
Рыпам капуставым сьнег,
Восьпённым твар паказала свой вуліца,
Брукам сьмяецца вясне.

Раніца новаму моліцца богу,
Скрогат жалеза і грук...
Ламавікоў барадатыя ногі
Цокам грызучы ўжо брук.

Тут у ваколіцы цягнецца вуліца
Пусткай цаглянай сьцяны,
К небу вужакаю дым чорны туліцца,
Пэцкае просіне вясны.

Новаму горад моліцца богу,
Цягнецца к небу лясамі антэн,
Грае на струнах гімні перамогі,
Ловіць з паветра гукаў струмень.

Увечары вочы шклянны крамаў
Глянуць хвастамі электра-комэт,
Моўчкі танцуюць сьвета-рэжлямы,
Цемру трывожаць ўзлётам ракет.

Ноччу бяззорнаю новаму богу
Моліцца моладзь у новых царквах:
«Зможам праціць мы бяз бога старога,
Шчасьце сусьвету ў нашых руках!»
(«Польмя», 1928, № 5).

У АЗЯРНІЦУ ДА АЛЕСЯ СУЧКА...

Цікавая і арыгінальная кніга выйшла з друку ў канцы мінулага года ў выдавецтве «Мастацкая літаратура» — «Ростані волі». Яна — своеасаблівы працяг кнігі «Сцягі і паходні», што пабачыла свет у 1965 годзе. Першую і другую склалі вершы паэтаў былой Заходняй Беларусі. Падрыхтаваў іх да друку Уладзімір Калеснік.

Сярод твораў аўтараў «Сцягоў і паходняў» і «Ростаняў волі» надрукаваны вершы малавадомага паэта са Слонімскага Аляся Сучка (П. Дабрыня). У зборнік «Сцягі і паходні» ўвайшлі чатыры яго творы, а ў кнігу «Ростані волі» — восем... Застаецца толькі падзякаваць складальніку, які ў пасляваенны час змог упершыню прадставіць рэспубліканскаму чытачу вершы гэтага сціплага і шчырага чалавека.

...Ёсць на Слонімскае вёска з прыгожай назвай Азярніца, дзе шмат гадоў жыў Пётр Навумавіч. Я часта бываю ў яго ў гасцях. І калі ёсць вольны час, ідзём да Бяздоннага возера, якое побач з вёскай.

— Люблю гэтыя мясціны, — гаворыць Пётр Навумавіч. — Памятаеш, як пісаў пра іх Уладзімір Караткевіч у сваім рамане «Хрыстос прыямліўся ў Гародні»: «Пад вечар мы прыйшлі з ім на бераг Бяздоннага возера пад Слонімам і тут вырашылі начаваць. Возера было ўсё празрыста-чырвоное, гладкае, як люстра. І лясны вакол яго былі таксама зялёна-аранжавыя...».

Побач з Бяздонным возерам знаходзіцца унікальны старажытна-славянскі могільнік V—IX стагоддзяў. А недалёка — вёска Збочна, радзіма беларускага паэта, празаіка, дзіцячага драматурга Кендрата Лейкі (1860 — 1921). Гэтыя мясціны

добра ведае Аляся Сучок, бо ўсё яго жыццё звязана з імі.

Нарадзіўся П. Дабрыня ў 1916 годзе, а ў 1926 годзе паступіў у першы клас польскай школы ў вёсцы Мьяльканавічы. Вясной 1932 года ўступіў у нелегальную беларускую піянерскую арганізацыю. Разам з раўеснікамі змагаўся за адкрыццё беларускіх школ, за вольную Беларусь. Праз некаторы час яго арыштавалі паліцыя, а ў верасні 1935 года буржуазны акруговы суд прыгаварыў да чатырох гадоў турэмнага зняволення. Выйшаўшы з турмы, П. Дабрыня зноў уключыўся ў падпольную работу. Ды ў лютым 1939 года яго арыштавалі другі раз і пасадзілі ў Картуз-Бярозу...

Вершы пачаў пісаць яшчэ ў турмах і паціху адсылаў іх у Вільню. А каб схаватца ад праследванняў, падпісваўся псеўданімам Аляся Сучок.

У 1938 годзе віленскі часопіс «Шлях моладзі» ўпершыню змясціў тры ягоныя вершы «Вясна», «Мне ахвота», «Я бачыў», у якіх Аляся Сучок усаляў свабоду:

Я бачыў — усходзіла сонца,
З-за горкі зіхцела яно.
І, яснае, пекна бясконца
Свяціла й свяціла ў акно.
І песцілі душу праменні,
У сэрца мне сілы лілі,
У думках ўставаў імкненні —
За сонцам плылі і плылі...

Сёння вершы Аляся Сучка, напісаныя ў трыццатую гаду, маюць перш за ўсё літаратурна-гістарычную цікавасць. Іх агульны пафас — стваральны, сугучны нашым пераўтварэнням. Гэта вершы-заклікі, вершы-лозунгі. Паэт-змагар вучыўся паэтычнаму майстэрству ў Вялянціна Таўлая, Максіма Танка, Міхася Васілька і ў іншых паэтаў Заходняй Беларусі. «І

хоць вершам не ставала паэтычнага натхнення, а то часам і звычайнай мастацкай тэхнікі, — пісаў Аляксей Пяткевіч (зборнік артыкулаў «Наддніманскія былі») — яны хвалявалі, бо былі вельмі сугучныя думкам і настраям шырокіх працоўных мас. Асобныя творы Аляся Сучка завучваліся мясцовай моладдзю на памяць, іх дэкламавалі на маладзёжных сходках і вечарынках».

У гады Вялікай Айчыннай вайны П. Дабрыня быў у партызанах. За гэта ён узнагароджаны баявымі ордэнамі і медалямі.

У пасляваенны час працаваў у рэйгэзцы, старшынёй сельскага Савета, на чыгунцы. Але па-ранейшаму шмат пісаў вершаў, артыкулаў-успамінаў пра Заходнюю Беларусь. Уладзімір Калеснік неяк падкрэсліў: «Мастацкая вартасць прыкметна паблякла ў смуге часу, але для гісторыі літаратуры такія рэчы, як, напрыклад, вершы Аляся Сучка (П. Дабрыня), маюць сваё значэнне, іх нельга выкінуць, як слова з песні» (зборнік «Сцягі і паходні»).

Нягледзячы на свой 75-гадовы ўзрост, Аляся Сучок не перастае складаць вершы, якія пастаянна друкуюцца на старонках раённай і абласной газет. Ён вядзе вялікую работу на Слонімскае і Зэльвенскае па вывучэнні беларускай культуры і літаратуры.

Пётр Навумавіч любіць сустракаць гасцей. І калі хто з мінчукоў будзе на Слонімскае, не забудзьце завітаць у Азярніцу да Аляся Сучка. Ён з вялікім задавальненнем пачытае свае вершы, падзеліцца ўспамінамі і абавязкова, я ўпэўнены, пачастуе пчаліным мёдам.

Сяргей ЧЫГРЫН.

СВЯТА КІРЫЛЫ І МЯФОДЗІЯ Ў БЕЛАРУСІ

ГІСТАРЫЧНЫ ДАСВЕД

Працуючы ўжо амаль паўтара года ў Беларусі, я пераканаўся, што балгарскія асветнікі з даўніх часоў былі вядомымі братняму беларускаму народу. Ён шанавалі памяць святых братоў Кірылы і Мяфодзія, называлі іх імёнамі свае царквы і манастыры, перапісвалі іх кнігі, пісалі іх абліччы на іконах, пра што сведчаць экспанаты музея ў г. Веццы.

«Як найбольш зручны для пісьма алфавіт, які адпавядае ладу славянскіх моў, «кірыліца», — пісаў акадэмік М. Ціхаміраў, — сцвердзілася ў Балгарыі, Сербіі, у Расіі, на Украіне і на Беларусі... Усе самыя старажытныя рускія кнігі і надпісы, за малымі выключэннямі, напісаны кірылаўскай азбукай». Пасля хрышчэння Русі з'явілася пільная патрэба мець для царквы свой збор канонаў, і Русь атрымала яго з Балгарыі.

Славянскі збор канонаў набыў вядомасць на Русі пад назвай «Кормчая кніга». Правілы гэтай кнігі манахі перапісвалі ў сваіх манастырах і распаўсюджвалі іх сярод народа. Такім шляхам атрымалі іх духоўныя і свецкія асобы. «Кормчая кніга» стала неадменным законам праваздаўнай Царквы на Русі. Вядома, што Полацк, які побач з Кіевам і Ноўгарадам з'яўляўся буйнейшым старажытнаславянскім культурным цэнтрам, устанавіў плённыя сувязі з Балгарыяй. Кнігі Кірылы і Мяфодзія знаходзіліся ў бібліятэцы Ефрасіні Полацкай. Манастыры Полацкага і Тураўскага княстваў з'яўляліся буйнымі апырышчымі асветы. У Спаса-Ефрасінеўскім у Полацку, Барысаглебскім у Бельчыцах і іншых манастырах пісалі і перапісваліся царкоўныя і свецкія кнігі. Заслугоўвае асаблівай увагі асветніцкая дзейнасць на Беларусі таленавіцейшых людзей свайго часу, відных балгарскіх царкоўных і грамадскіх дзеячаў Кіпрыяна (1336—1406) і яго пляменніка Рыгора Цамблака (1364 — каля 1420), выхаванцаў знакамітай школы патрыярха Яўфімія Тырноўскага. Кіпрыян быў мітрапалітам Кіеўскім, і працаваў пэўны час на Беларусі. Вось чаму імя Кіпрыяна ўключана ў пантэон святых і гэтым выказана ўдзячнасць чалавеку, які на працягу 30 гадоў кіраваў рускай царквой. У «Памятнай кніжцы» Віцебскай губерні на 1889 год, дзе ўказаны вядомыя рускія святые і мясцова шанаваныя падзвіжнікі, адзначана: «Кіпрыян, митрополит Киевский и Московский, 1406 г. 16 сентября и 27 мая».

Цікава адзначыць і такі факт. Вядома, што ў баях за вызваленне Балгарыі ў 1877—1878 гг. удзельнічалі і сыны Беларусі ў складзе мінскага і магілёўскага пяхотных, беларускіх уланскіх і гродзенскіх гусарскіх, а таксама ў складзе іншых палкоў. Яны змагаліся плеч з балгарскімі апалчэнцамі пад Самарскім сцягам, на якім былі выявы Кірылы і Мяфодзія — быццам паўтараліся падзеі IX ст., калі Балгарыя ўспрыняла справу братоў як зброю ў барацьбе

за сваю незалежнасць. Акрамя таго, з пачатку XIX стагоддзя да 1877 г. Расія вяла некалькі войнаў за вызваленне славянскіх народаў, якія насялялі тэрыторыі па той бок Дуная. У сілу гэтага ўсе песні і гімны рускіх кампазітараў А. Барадзіна і П. Чайкоўскага маюць дваісты сэнс: гэта былі гімны ўдзячнасці, праслаўлення Кірылы і Мяфодзія, у іх выказвалася спачуванне лёсу балканскіх славян.

У цэнтры сталіцы Беларусі знаходзіцца будынак былога Кірыла-Мяфодзіўскага манастыра, асвечанага імёнамі святых братоў 4 студзеня 1860 года. У памяць аб гэтым і была створана царква «Святых Кірылы і Мяфодзія» ў падвале Свята-духаўскага сабора. На будынку былога манастыра 24 мая мінулага года быў устаноўлены барэльеф з абліччамі святых братоў, адбылося афіцыйнае перайменаванне вуліцы, якая прылягае да манастыра і царквы, у вуліцу Кірылы і Мяфодзія.

На тэрыторыі Беларусі існуе яшчэ адна царква, якая носіць імя славянскіх першанастанікаў. Яна знаходзіцца ў Пагосце-Загарадным Пінскага раёна Брэсцкай вобласці. А раней іх было, напэўна, намнога больш. Згодна статыстычным дадзеным аб царквах і царкоўных прытчах Полацкай епархіі, змешчаных у «Памятнай кніжцы» Віцебскай губерні за 1889 г., «пры Віцебскай духоўнай семінарыі існавала царква Кірылы і Мяфодзія — мураваная, трывалая, цёплая».

У Беларусі (мяркуючы па дакументах ЦДГА, ф. 458, воп. 1, с. 111А) свята святых братоў было перш за ўсё святкам вучняў і выкладчыкаў. Працакоп пасяджэння вучылішчнага савета Мінскай Дырэкцыі народных вучылішчаў ад 14 студзеня 1885 года сведчыць аб своечасовай падрыхтоўцы ўсіх школ да свята. Свята было звязана з тысячагоддзем з дня смерці Мяфодзія і прашэннем Славянскага Дабрачыннага Таварыста «зробіць завяшчанае распоряджэнне аб вызваленні ад занятых в означенный день всех воспитанников и воспитанниц учебных заведений округа, а также о том, чтобы в стенах оных были устроены, после Божественной литургии в этот день, торжественные собрания с произнесением приличных случаев речей, и, если представится возможность, с духовным пением».

Вучылішчны савет паставіў: «Учебные заведения города Минска, подведомственные Минской Дирекции народных училищ, имеют ознаменовать этот торжественный день следующим образом: После совершения Божественной литургии ученики всех учебных заведений г. Минска соберутся в здание женского 3-х классного училища, где перее всего будет пропеть тропарь св. Кириллу и Мефодию. Затем за-

коноучитель женского училища священник Теодор Миткевич обратится к присутствующим с краткой речью, в которой пояснит: значение праздника, краткое жизнеописание великих первоучителей и значение их деятельности среди славян и будет приступлено к совершению молебствия, по окончании которого и по провозглашении обычного многолетия г. Директором училищ будет сказана приличная торжеству речь. После этого хор из учеников и учениц начальных училищ г. Минска пропоет: Слава Кириллу и Мефодию, Русский народный гимн, Коль славен Боже, Боже милосердный и другие песни, после чего детям будет роздано «Краткое житие св. Кирилла и Мефодия».

Вучылішчны Савет Дырэкцыі паставіў, каб сельскія народныя вучылішчы Мінскай губерні таксама адсвяткавалі дзень славянскіх першанастанікаў наступным чынам: «Для придания большей торжественности празднику и для большего ознакомления народа с праздничным событием Совет Дирекции находил бы весьма полезным, чтобы по окончании Божественной Литургии и молебна в Церкви, совершены были, при пении тропаря св. Кириллу и Мефодию, крестные ходы из церквей в училища, чтобы таким образом молящиеся в церквах могли бы принять участие и в молитве в училищах. По прибытии из церкви в училище, местными законоучителями должно быть сказано несколько слов о жизни и деяниях св. Кирилла и Мефодия и отслужено молебствие, по окончании которого с провозглашением обычного многолетия, дети тех училищ, в которых преподается пение, пропойт народный гимн, Коль славен и некоторые народные песни».

На Беларусі, як і ў Балгарыі, адзначалі свята Кірылы і Мяфодзія перш за ўсё як свята царкоўнае і свецкае. І гэта адпавядае гістарычнаму праўдзе. Бо першанастанікі не толькі далі славянам азбуку, але і перш за ўсё ўсю багаслужэбную літаратуру. Невыпадкова на старэйшых абразках і сценапісах быў надпіс: «Величаем Вас, Светии равноапостольнии Мефодие и Кирилле. Все славянские страны учением своим просветовиши и ко Христу приведши». У гэтых адносінах ўшаноўванне славянскіх асветнікаў у Мінску ў 1990 годзе з'явілася слаўным працягам традыцыі.

Заслугоўвае ўвагі і той факт, што ў свята была канкрэтная мэтанакіраванасць. Як запісана ў дакуменце, «дабы была польза практыческая», кожнай школе прадаставіць партрэты Кірылы і Мяфодзія, кожнаму вучню — кароткае жыццё, а настаўнікам — пашыранае. У гэтых адносінах мы маглі б павучыцца ў нашых продкаў. Бо ў мінулым годзе прагучаў на свята гімн Кірылы і Мяфодзія на беларускай мове, але пасля свята — ні пласцінак, ні касетных запісаў у школах так і не з'явілася. Хацелася б спадзявацца, што гімн Кірылы і Мяфодзія на Беларусі будзе гучаць кожны год ў маі:

Ідзі, народзе уваскрэсла,
да светлай прышласці ідзі,
з пісьменствам, гэтай
слай новай,
шчаслівы лёс сабе знайдзі!

Пётр КУЦАРАУ,
консул Генеральнага
консульства Рэспублікі
Балгарыя ў Мінску.

«ЛІМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

«...ЧЭСЦЬ АДАЦЬ АЎТАРЦЫ...»

Гэта радок з верша Францішка Багушэвіча «Яснавільможнай пані Арэшчысе», адрасаванага славаўтай польскай пісьменніцы Элізе Ажэшцы. Усё яе жыццё было цесна звязана з Прыняманнем, яна пастаянна падтрымлівала творчыя сувязі з дзеячамі беларускай культуры.

Творчасць Э. Ажэшкі вельмі блізкая і дарагая нам яшчэ і таму, што пісьменніца з вялікай пашанай адносілася да ўсіх людзей, усіх нацыянальнасцяў. І героі яе кніг жылі разам на гэтай зямлі ў добрасуседстве і згодзе.

Таму, безумоўна, 150-гадовы юбілей Э. Ажэшкі стаў буйной культурнай падзеяй на Гродзеншчыне. У Гродзенскім гісторыка-археалагічным музеі адкрылася цікавая выстава, прысвечаная пісьменніцы. Звяртаючы на сябе ўвагу унікальныя фотаздымкі пачатку стагоддзя, скульптурны партрэт Э. Ажэшкі, асабістыя рэчы, ёсць нават арыгінал гербарыя, які яна збірала. Усе гэтыя экспанаты красамоўна сведчаць пра тое, як пісьменніца была звязана з гродзенскай зямлёй.

6 чэрвеня прадаставілі грамадскаму гораду і вобласці, годзі наведальніцы наталіція могілкі, усклалі кветкі да яе магілы.

Затым у Гродне, па вуліцы, што носіць імя нашай славаўтай зямлячкі і дзе ўстаноўлены ёй гранітны помнік, адбыўся літаратурны мітынг. Шчырае слова аб творчасці гэтай цудоўнай пісьменніцы сказаў гродзенскі літаратар А. Пяткевіч. Адзін з кіраўнікоў Саюза палякаў Беларусі — Р. Кацыньскі — падкрэсліў, што творы Э. Ажэшкі маюць вялікае значэнне для духоўнага адраджэння, бо ў іх услаўляецца высокая чалавечая маральнасць. Затым свае вершы прачыталі маладыя паэты — удзельнікі літаратурнага аб'яднання «Наддзёманскія галасы».

Завяршыўся гэты дзень канцэртамі самадзейных артыстаў на пляцоўцы каля дома-музея Э. Ажэшкі.

Праграма юбілейных урачыстасцей была працягнута 10 чэрвеня, калі ў абласным драма-

Выступае Аляксей ПЯТКЕВІЧ. Справа — Аляксей КАРПЮК.

тычным тэатры адбыўся літаратурны вечар. Аб творчасці Э. Ажэшкі расказала загадчыца кафедры польскай філалогіі Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Я. Купалы С. Мусіенка. На вечары выступілі таксама Ю. Голуб, супрацоўніца абласной бібліятэкі Л. Шагун, літаратар з Беластока (Польшча) А. Амеляновіч. Цёплае слова пра творчую спадчыну пісьменніцы сказаў і А. Карпюк, які шмат зрабіў для арганізацыі гэтага святкавання. А завяршыўся вечар спектаклем Беларускага дзяржаўнага акадэмічнага тэатра імя Якуба Коласа па аперацы Э. Ажэшкі «Хам».

У заключэнне вяртаюцца скажаць аб ініцыятыве, якую правілі абласное аддзяленне Беларускага фонду культуры і абласная бібліятэка імя Я. Карскага. Яны сумесна выпусцілі спецыяльны нумар газеты, прысвечаны юбілею. Тут матэрыялы аб жыццёвым і творчым шляху пісьменніцы, вершы гродзенскіх паэтаў да гэтай даты, бібліяграфія твораў Э. Ажэшкі.

М. ДУБРАВІН,
журналіст.

Для дома-музея пісьменніцы гучаць народныя песні. Фота У. ВІДЗЕРКІ.

На свяце Сымона-музыкі

Добрай традыцыяй робіцца фестываль юных музыкаў Мінскай вобласці, якому дадзена імя адной з паэм Якуба Коласа. Праводзіцца ён у канцы навучальнага года ў другі раз. Фестываль дае магчымасць удзельнікам паказаць сваё выканаўчае майстэрства, вернасць традыцыям нацыянальнай культуры. Сялета свята музыкі супала з 85-годдзем пачатку творчай дзейнасці народнага песняра.

У першым фестывалі, які праводзіўся ў рамках III Усеаўскага фестывалю народнай творчасці, прынялі ўдзел 164 выканаўцы з 17 музычных школ

Мінскай вобласці. Другі сабраў удзельнікаў утрый больш: далучыліся і калектывы мастацкай самадзейнасці школьнага ўзросту.

Шмат новых талентаў адкрыў агляд-конкурс. Вялікі поспех выпаву на долю навучанцаў Барысаўскай музыкальнай школы. Другі раз атрымала галоўны прыз дзевяцігадовага скрыпачка Людміла Бачена. Дыпломы атрымалі ансамбль скрыпачоў маладых і старэйшых класаў (кіраўнік А. Фаменка) і унісон цымбалістаў (кіраўнік Л. Скачак).

М. ПІШЧАНКА,
г. Барысаў.

ГЕРБУ МАГІЛЁВА — 330 ГАДОЎ

Гэтай знамянальнай падзеяй ў жыцці горада была прысвечана вечарына, арганізаваная культурна-асветніцкай суполкай беларусаў «Машэна» ў мясцовым мастацкім музеі. Дэвізам яе сталі словы паэта Андрэя Мельнікава: «Шмат гадоў, шмат стагоддзяў таму, калі ворагі лезлі да нас, бралі зброю і ішлі на вайну ўсе, хто мог тую зброю трымаць...»

Пра аднаўленне гістарычнай памяці народа гаварыў М. Ермаловіч. Фальклорны гурт А. Ткачовай з Мінска выканаў народныя песні. На вечарыне гучалі таксама вершы, пераклады.

Спонсарам гэтага мерапрыемства стаў Камерцыйны банк Магілёва. А сябры суполкі «Машэна» звярнуліся да гарвыканкома з прапановай штогод 9 чэрвеня (менавіта 9 чэрвеня 1661 года Магілёў і атрымаў герб) ці ў бліжэйшую да гэтай даты нядзелю праводзіць свята горада.

І. ПУШКІН,
сбра рады
суполкі «Машэна».

Госць музея Мікола ЕРМАЛОВІЧ. Фота С. МІЗГАЙЛЫ.

УЗЯЦЦА ЗА ГЭТЫ ЛІСТ мяне прымусіў артыкул «Абэцэдаршчына» Сямёна Падокшына ў «ЛіМе» за 8 чэрвеня мінулага года. Цікавы сацыялагічны аналіз уплыву татальнай ідэалагізацыі грамадства на гуманітарныя навукі зроблены ім на прыкладзе постаці аднаго з найбольш вядомых прадстаўнікоў афіцыйнай гістарычнай навукі Беларусі мінулых дзесяцігоддзяў — Лаўрэна Абэцэдарскага.

Праўда, узнікла пытанне: ці варта з'ява, якой названы артыкул С. Падокшына, увекавечанна пад імем канкрэтнага чалавека? Не завём жа мы гвалт над беларускай літаратураю ў 30-я гады «бэндаўшчынаю», а падобныя ж кампаніі ў фалькларыстыцы «гутарушчынай»? Ці варта ўвекавечваць «герастратаву славу», пра якую мімаходзь успамінае С. Падокшын? Здаецца, лепей памятаць сумленных вучоных, такіх, як У. Пічэта ці М. Улашчык. Але паколькі мой папярэднік па тэме ўжывае тэрмін «абэцэдаршчына», буду карыстацца ім і я.

Выкажу некаторыя меркаванні наконт метадычнага характару і паходжання асноўных канцэпцый Л. Абэцэдарскага. У заслугу гэтаму даследчыку, несумненна, можна залічыць тое, што ён адным з першых надрукаваў звесткі пра перасяленні беларусаў у Маскву, менавіта ў Мясчанскую слабаду, і ў Замаскоўны край, у другой палове XVII ст. Тут трэба адзначыць, што папярэднікам Л. Абэцэдарскага па гэтай тэме быў маскоўскі гісторык член-карэспандэнт Акадэміі навук СССР С. Багаўленскі. Ён яшчэ да 1910 года пачаў працаваць над крыніцамі па гісторыі гэтай слабоды, даказваючы беларускі склад яе насельніцтва. У 1921 г. С. Багаўленскі зрабіў навуковы даклад, а скончыць напісанне гісторыі слабоды планавалі да 1950 года. Выдаць сваю працу вучоны не паспеў, бо памёр у 1947 годзе. Ягоную працу пра Мясчанскую слабаду надрукавалі толькі ў 1980 г. па рукапісу, які захоўваецца ў ягоным фондзе ў Архіве Акадэміі навук СССР у Маскве.

Тлумачыць Л. Абэцэдарскі перасяленні беларусаў у Маскву па-свойму, без належных падстаў пераносіць з'яву масавай добраахвотнасці, тыповай для перасялення ўкраінцаў у тым жа XVII ст. у Слабадскую Украіну, на перасяленні беларусаў у Маскву і Замаскоўе. Пры гэтым ён ігнараваў шматлікія крыніцы, што сведчылі пра гвалтоўны характар перасяленняў беларусаў у ходзе заваёвы Беларусі царскім войскам у вайне 1654—1667 гг. Л. Абэцэдарскі адным з першых звярнуў увагу на значны ўплыў беларускага элемента на развіццё культуры Масквы другой паловы XVII ст. Таксама ён адзначыў неправамернасць атакі на казачкі рабункаў і гвалтаў у беларускіх гарадах на рубяжы XVI—XVII стст. з антыфеадыяльнай барацьбы народных мас.

Л. Абэцэдарскі вывучаў пытанні антыфеадыяльнай барацьбы народных мас Беларусі ў XVII ст., асабліва паўстанні ў сярэдзіне XVII ст. згодна з традыцыйным накірункам савецкай гістарычнай навукі. Ён лічыў адной з галоўных прычын гэтай барацьбы імкненне беларускіх сялян трапіць пад уладу рускіх цароў. Гэта ён падмацоўваў часцей за ўсё крыніцамі, што паходзяць ад зацкаўленых у такой версіі расійскіх імперскіх устаноў. Вучоны амаль не падвяргаў іх крытычнаму аналізу.

Л. Абэцэдарскі адмаўляў балцкі элемент у этнагенезе беларусаў і беларускі элемент у кіраванні Вялікім княства Літоўскім, прагрэсіўную ролю Магдэбургскага права ў гарадах нашага краю, станючы для свайго часу характар Статута Вялікага княства Літоўскага, перабольшваў памеры масавых супраціваў увядзенню ў краі царкоўнай уніі, недацэннаваў (ці наогул ігнараваў) уздым культуры Беларусі ў XVI ст., уплыў на развіццё беларускай культуры агульнаеўрапейскага Адраджэння і Рэфармацыі.

Гісторык лічыў прагрэсіўным далучэнне Беларусі да Расійскай дзяржавы, якое называў у 1965 годзе «злучэннем» (Л. С. Абецэдарскі. Боря беларусскага народа за с'ядзіненне с Росіей (вторая половина XVI—XVII вв.). Автореферат докторской диссертации. Минск. 1965, с. 9—10), прычым даволі лагічна даказваў справядлівасць тэрміну «злучэнне», бо выраз «з'яднанне» лічыў некратычна перанятым савецкімі гісторыкамі з дваранскай гістарыяграфіі, якая спрабавала, па яго сцвярджэнні, атаківаць вялікадзяржаўны дамаганні царызму на Украіну і Беларусь. Але раней і пазней вучоны карыстаўся тэрмінам «з'яднанне» (гл. ягоныя ж працы: Боря беларусскага народа за воссоединение Белоруссии с Россией в середине XVII века) (Воссоединение Украины с Россией. М., 1954; Барацьба ўкраінскага і беларускага народаў за з'яднанне з Расіяй у сярэдзіне XVII

стагоддзя. Мінск, 1954; У святле неабвержных фактаў. Мінск, 1969, с. 78—80).

Л. Абэцэдарскі звычайна браў асобныя факты з крыніц, якія здаваліся карыснымі для ягоных канцэпцый, адмаўляючы значэнне тых крыніц, з разгляду якіх выцякала супрацьлеглае ягоным высновам. Ён ігнараваў спецыфіку некаторых гістарычных дакументаў. Вось прыклад: пры выкарыстанні казаняў, палемічных, публіцыстычных крыніц вучоны не зважаў на тое, што для іх характэрны прыёмы перабольшвання, каб удзейнічаць на эмоцыі слухачоў і чытачоў. Гісторык лічыў паказанні гэтых крыніц непасрэднымі сведчаннямі аб рэальным становішчы сялян Беларусі, хоць

не ад Шчарбакова, а менавіта ад веры ў месіянскую ролю Вялікаросіі, у вынісенні расійскага народа і яго гісторыі за рамкі тых заканамернасцяў, якія становяць змест гістарычнага матэрыялізму. Гэта канцэпцыя была пануючай ва ўсёй гістарычнай навукі Савецкага Саюза.

АДКУЛЬ, ЗДАВАЛАСЯ Б, інакш магла з'явіцца такая думка ў былога інструктара Аршанскага камітэта камсамола (у гэтай якасці Л. Абэцэдарскі працаваў да паступлення ва ўніверсітэт), калі вядома, што ў 20-я гады, калі ён вучыўся ў школе, у савецкай гістарычнай навукі панавалі погляды, перанятыя ў дарэвалюцыйных

быў Кіраў, марыў: «Эх, праз год дваццаць, пасля добрай вайны, выйсьці ды глянуць на Савецкі Саюз — рэспублік так з трыццаці—сарама. Чорт яго ведае, як добра!» Напомню, што Кіраў асабіста меў ужо вопыт такой вайны: менавіта ён быў адным з арганізатараў «добраахвотнага» далучэння трох Закаўказскіх рэспублік, з якімі ў РСФСР былі дагаворы...

Фільм «Сувораў» абгрунтоўваў гістарычную справядлівасць слоў Шахава. І невыпадкова дазвалялае паследчанне на паўторны яго паназ было выдадзена 14 лістапада 1968 года, калі савецкія войскі стаялі на чужой зямлі, і гэта зноў тлумачылася вышэйшымі інтарэсамі.

У імперскаму міфалогію трывала ўваходзіць прынцып свяшчэннай тэрыторыі, якая абазначана межамі. Але яе сэнс засяроджваецца ў цэнтры, як гаворыць

Валянцін ГРЫЦКЕВІЧ,
доктар гістарычных навук.

«Абэцэдаршчына» і Абэцэдарскі

Перш чым рухацца наперад, варта азірнуцца назад і вакол. Сёння ўсталёўваецца новы погляд на гісторыю Беларусі, але асінсаванія патрабуюць і тых скажэнні, што панавалі ў афіцыйнай гістарычнай навукі не адно дзесяцігоддзе і атрымалі назву «абэцэдаршчына». З'ява гэта не такая простая, як падаецца на першы погляд. Таму ў працяг тэмы, узятай С. Падокшыным на старонках нашай газеты, мы друкуем артыкул В. Грыцкевіча.

іншым разам выкарыстоўваў пры гэтым крыніцы не пра Беларусь, а, скажам, пра Польшчу ці Жмудзь.

Вось яшчэ прыклад «своеасаблівай» трактовкі фактаў Л. Абэцэдарскім. Ён сцвярджаў, што сейм Рэчы Паспалітай у 1696 г. забараніў ужываць беларускую мову ў пастанове ўсеагульнай канферэнцыі саслоўяў. Але ж калі разгледзець дакумент, на які спасылаўся навуковец, то бачна, што там гаворыцца зусім іншае,—што ў справаводстве Вялікага княства Літоўскага, Жамойцкага і Рускага «цяпер усе рашэнні павінны складацца на польскай мове», але далей у дакуменце сцвярджаецца, што «касе папярэднія акты, запісы, рашэнні і паказанні захоўваюць сваю моц». Члены ж калегій гродскіх і земскіх у XVII—XVIII стст. абавязкова мусілі ведаць, акрамя польскай, беларускую мову. Вядома, мусілі, бо інакш як было б ім разабрацца ў папярэдніх актах і запісах? Ды й увогуле дзе тут забарона мовы?

Увогуле Л. Абэцэдарскі ў гістарычнай навукі Беларускай ССР узяў сабою, так бы мовіць, класічны ўзор прадстаўніка вульгарна-сацыялагічнай школы, для якой характэрна аднабаковае, механістичнае тлумачэнне мінулага, дзяленне яго на толькі чорнае ці толькі белае, згодна маніхейскаму міфу. Што ў сваю чаргу вынікае з дагматычнай і схластачнай пазіцыі класавасці і партыйнасці, адмаўлення нацыянальнага пачатку ў развіцці гісторыі Беларусі, з погляду на беларускую гісторыю толькі як на дробную частку гісторыі Расіі.

Мне здаецца, што засяроджваючы крытычны агонь на Л. Абэцэдарскім, мы робім тую ж самую памылку, якую незнарок робяць крытыкі Сталіна, якія за гэтай шыльдай не бачаць каранёў сталіншчыны, таталітарызму наогул.

Па сутнасці, Л. Абэцэдарскі замакуфляваў адраджаў ідэалагічны пастулат рускіх дарэвалюцыйных манархічных і клерыкальных гісторыкаў, пачынаючы з беларуса па паходжанні, пецярбургскага прафесара М. Каяловіча і ягоных пераемнікаў на правіцельным узроўні: П. Бранцава, П. Бацюшкова і інш. Разам з тым Л. Абэцэдарскі развіваў некаторыя ідэі, якія ў 1930-я гады прапагандаваў В. Шчарбакоў — аўтар знакамітай кнігі «Класавая барацьба і гістарычная назва Беларусі» (Менск, 1934).

Пераняў Л. Абэцэдарскі ў В. Шчарбакова не толькі стыль абвінавачвання сваіх апанентаў, але і змененую В. Шчарбаковым схему, што ішла яшчэ ад М. Каяловіча. Па гэтай схеме дарэвалюцыйны погляд на так званую барацьбу праваслаўнага «рускага насельніцтва» Паўночна-Заходняга краю (гэта значыць, беларусаў) супраць гвалтоўнага іх акаталічвання з боку ксяндзоў і польскіх панцоў (якіх на Беларусі, дарчы, не было, а былі толькі апалчаныя беларускія паны) трансфармаваўся ў погляд на барацьбу «працоўных мас» Беларусі супраць феадыяльнага ўціску.

Але асноўная канцэпцыя Л. Абэцэдарскага — менавіта погляд на Беларусь як на законную спадчыну кіеўскіх, а потым маскоўскіх вялікіх князёў, а за імі цароў і расійскіх імператараў ідзе

дэмакратыя (дастаткова толькі пачытаць Герцэна і Чарнышэўскага!), — погляды на захопы царызмам іншых краін з іншымі народамі, як на звычайны гвалт, а на Расійскую імперыю, як на турму народаў?

Паступова погляды гэтыя — натуральны працяг развіцця прагрэсіўнай грамадскай думкі пераўтвараліся ў зусім адваротнае пад уплывам развіцця таталітарызму, які не мог не пераняць у царызму ягонай ідэалогіі. Спашлося на некаторыя трапныя назіранні ўкраінскіх даследчыкаў Івана Дзюбы з яго працы «Інтэрнацыяналізм чы русіфікацыя» (1965 г.) і Міхайлы Брайчэўскага з яго твора «Прыеднанні чы з'яднанні? Крытычны нотаткі з прыводу адзінай канцэпцыі» (1966 г.). Гэтыя працы толькі ў мінулым годзе сталі вядомымі шырокаму чытачу.

З канца 1930-х гадоў у савецкай гістарычнай навукі з'явілася тэндэнцыя разглядаць паняцці «Расія» і «расійскі народ» як нешта пазагістарычнае, незалежнае ад рэальных гістарычных варунакаў. Сацыяльна-гістарычная і сацыяльна-эканамічная граніца паміж Расійскай імперыяй і Савецкім Саюзам паступова сціралася, а расійскі народ беспаступна абвясчалі «дзяржаваю расійскага народа». Дзеячы феадыяльнай дзяржавы, якія забяспечвалі царызму захопы чужыя зямлі і панаванне над чужымі і сваім народамі (дастаткова ўспомніць, скажам, Сувораву), былі накіштвалі Івана Жыхлівага і Пятра I пераўтвараліся ў зброўны амаль народных герояў. Іх апялялі, ім прысвячалі літаратурныя і сцэнічныя творы, кінафільмы.

Дарэчы, аб кінафільмах. Па словах К. Сіманова, Сталін (які, па сутнасці, кіраваў адраджэннем імперскага мыслення ў Савецкім Саюзе) «нічога так не праграмаваў (...), як будучыя кінафільмы, і праграма гэтая была звязана з сучаснымі палітычнымі задачамі, хоць фільмы, якія ён праграмаваў, былі амаль заўсёды, калі не заўсёды, гістарычнымі. (...) Гэта можна прасачыць па вылучаных ім для кіно фігурах: Аляксандр Неўскі, Сувораву, Кутузаў, Ушакоў, Нахімаў (Сіманаву не прыгадвае Багдана Хмяльніцкага, Пятра I і Івана IV. — В. Г.). Прычым паказалі, што ў разгар вайны пры стварэнні ордэнаў Сувораву, Кутузава, Ушакова, Нахімава як ордэнаў палкаводчых на першае месца былі пастаўлены не тыя, хто болей застаўся ў народнай памяці, — Кутузаў і Нахімаў, а тыя, хто веў вайну і атрымаў бліскучы перамога на рубяжы I за рубяжамі Расіі» (К. Сіманов. Глазмі чалавека моего поколения. М., 1988, с. 189—190).

Менавіта пры Сталіне, пад наглядом якога стваралася насіроўз ілжывая культурная міфалогія, дом-музей у Кобрыне ў гонар кіраўніка «чырвоных» і апошняга кіраўніка Нацыянальнага ўрада ў вызваленчым паўстанні 1863—1864 гг. ураджэнца Беларусі Рамуальда Траўгута пераўтварылі ў музей Сувораву, які неаднойчы ўзначальваў карныя аперацыі супраць вызваленчага руху народаў Расійскай імперыі.

З эпоху падаўлення паўстання Тадаўша Касцюкі пачынаецца цікавы кінафільм 1940 г. «Сувораў», сцэнарый якога рэдагаваў Сталін. У фільме ўхваліліся і пералічвалі перамогі Сувораву — і ўсе па-за межамі Расіі. Фільм «Сувораў» з'явіўся тады, калі былі далучаны да СССР Заходнія Беларусі ў Украіна, частка Фінляндыі, тры Прыбалтыйскія краіны, Бесарабія, а разам з ёй прыходзіла і Бунавіна, якая ніколі не ўваходзіла ў склад Расійскай імперыі. Гэтым палітычным падзеям папярэднічаў кінафільм «Вялікі грамадзянін». Ягоны герой Шахаў, прататыпам якога

ца ў дзіцячым вершы: «Пачынаецца зямля, як вядома, ад Крамля». Тут, па меркаванні А. Рапапорта (А. Рапопорт. Мифологический субстрат советского доображений) («Искусство кино», 1990, № 6), гэты парадокс ліквідуе прасторавую логіку росту тэрыторыі, якая паступова пашыраецца ў космас.

Але задоўга да нашага пашырэння ў космас, у маі 1941 г., Сталін раскрытыкаваў за антыцарысцкі змест артыкул Ф. Энгельса «Внешняя политика русского царизма» (надрукаваны ў 2-м выданні твораў Маркса і Энгельса ў 22-м томе. — В. Г.) у сваім артыкуле «О статье Энгельса «Внешняя политика русского царизма» («Большевик», 1941, № 9, с. 1—5). Правадыр мусіў не толькі апраўдаць захопы, але і «творча» адхіліць некаторыя прынцыповыя тэзісы марксізму.

Погляды Сталіна гэтых часоў не маглі не адбіцца на развіцці гістарычнай навукі Беларусі. У 1940 г. Л. Лочмель выпускаў у свет кнігу «Очерк истории борьбы белорусского народа против польских панов» (М., Воениздат, 1940). У ёй да шчарбакоўскага варыянта старой каяловічэўскай схемы было дададзена нешта новае — спалучэнне класавай барацьбы працоўных мас Беларусі ў мінулым з нацыянальна-рэлігійнай барацьбой, пра якую пісалі манархічна-клерыкальныя расійскія гісторыкі да рэвалюцыі. Таму ў Лочмеля з'явіліся тэмы барацьбы народных мас супраць літоўска-польскага панавання, каталіцкай агрэсіі, Брэсцкай уніі. Пакт Рыбентропа-Молатава, які папярэднічаў артыкулу «правадыра ўсіх народаў» пра памылкі Энгельса, дадаў да папярэдніх канструкцый Шчарбакова тэзіс пра тое, што Рэч Паспалітай, як і пасляверсальская Польшча, не мела права на існаванне, а таксама пра ўяўную прагрэсіўнасць яе падзелу ў канцы XVIII ст., каб апраўдаць гэтым легітымнасць вызваленчага паходу Чырвонай Арміі на захад ад Мінска і Жытоміра насустрач пераможнаму вермахту. Гэтыя палітычныя змяненні выкарыстаны ў схеме Лочмеля так: паколькі ў канцы XVIII ст., як і ў 1939 г., была ліквідавана ўлада польскіх панцоў над беларускімі сялянамі, то і характар далучэння Беларусі ў 1772—1795 г. да Расійскай імперыі быў абвешчаны прагрэсіўным.

Сталінская рэвізія поглядаў Энгельса, Маркса, Леніна на рэакцыйную ролю расійскага імперыялізму падтурхнула да далейшай рэвізіі марксісцкай ацэнкі шэрагу падзей, звязаных з тэмай нацыянальна-вызваленчых рухаў супраць расійскага панавання. У 1950 г. былі рашуча перагледжаны адносіны да нацыянальна-вызваленчага руху паўночна-каўказскіх народаў пад кіраўніцтвам Шаміля ў сярэдзіне XIX ст., які пачалі трактаваць як рэакцыйны, інспіраваны Турцыяй і Вялікабрытаніяй. Кваліфікаваліся як рэакцыйныя і апісанні нават у школьных падручніках 1930-х — пачатку 1940-х гг. паўстанні супраць імперскага прыгнёту ў Андыжана ў 1898 г. і ў Сярэдній Азіі і Казахстане ў 1916 г. Зараз у падручніках для ВНУ для гістарычных факультэтаў гэтыя паўстанні увогуле не ўпамінаюцца (гл. 1-е і 2-е выданні «Истории СССР. XIX — начало XX в. Под ред. И. А. Федосова. М., «Высшая школа»,

1981 і 1987). Дарэчы, у гэтым жа падручніку беларускі чытач можа знайсці даволі цікавую рэч. Паўстанне 1830 г., аказваецца, было толькі ў Польшчы (у іншых частках былой Рэчы Паспалітай, у прыватнасці, на Беларусі, Жмудзі быццам яго не было), а ў 1863 г. было таксама толькі «польскае» паўстанне, у якім загінулі «А. Пацэбня, К. Каліноўскі і іншыя польскія, рускія, літоўскія дзеячы паўстання» (выд. 2-е, с. 206, выд. 1-е, с. 174). Пра Беларусь сказана толькі, што «ўплыў польскага паўстання 1863 г. выклікаў масавы сялянскі рух у Літве, Беларусі і Прыбалтычнай Украіне» (2-е выд., с. 162).

ЯШЧЭ ў 1937 г. была прынята пастанова ўрадавай камісіі па конкурсу на лепшы падручнік па гісторыі. У пастанове гаварылася, што захоп часткі Украіны ў 1654 г. і Грузіі ў 1801 г. Расіяй быў «найменшым злом» для народаў гэтых краін. У 1951 г. у ходзе дыскусіі ў часопісе «Вопросы истории» гэтая пастанова яшчэ не была перагледжана, але захоп царызмам Паволжа, Сярэдняй Азіі, Закаўказзя атрымаў новую дэфініцыю — як вялізнае дабро для іх народаў. Але і гэтая дыскусія падверглася разгромнай крытыцы за... патуранне мясцоваму нацыяналізму.

З таго часу ў савецкай гістарыяграфіі пачала пашырацца канцэпцыя, па якой нацыянальна-вызваленчы рух пачалі разглядаць, як з'ява безумоўна рэакцыйная, калі гэтыя рухі накіраваны супраць Расіі. І навуку яна ў расійскай гістарыяграфіі дасюль.

Пачалася серыя масавых святкаванняў 400-годдзя, 300-годдзя, 200-годдзя і г. д. так званых добраахвотных прыяднанняў народаў, што мелі шчасце жыць побач з вялікаросамі, да братаў Расіі. Святкавалася нават 475-годдзе «добраахвотнага» прыяднання Казані, той самай, насельніцтва якой знішчаў Іван IV за адзінаццаць год да падобнага ж учынку з жыхарамі Полацка.

Пры гэтым, па-першае, не лічыліся з агульнавядомымі гістарычнымі крыніцамі, не лічыліся з традыцыйна развітой думкай, з прычыновымі дакументамі марсізму-ленінізму, у вернасці якому кляліся. Па-другое, аніводзім з заваяваных народаў не палепшыў у выніку далучэння сваёй эканамічнага становішча, а, наадварот, прыходзіў у заняпад. Па-трэцяе, не можна прызнаць прагрэсіўнай з'яву, якая характарызуецца гвалтам, каланіялізмам, заняпадам грамадства і культуры пакарнальнага этнаса, бо яна павялічвае нацыянальную варожасць, а не дружбу, як бясаромна нас запэўнівалі. У. Ленін пісаў пра прагрэсіўныя справы, якія сядытады робяць рэакцыйныя колы: «Не наша справа, не справа замакраты (не кажучы ўжо пра сацыялістаў) дапамагчы Раманаву-Бобринскаму-Пурышкевічу душыць Украіну і г. д. Бісмарк па-свойму рабіў прагрэсіўную справу, аб'ядноўваючы Германію, але добры ж быў бы той сацыяліст, які падтрымліваў бы яго!» (В. І. Ленін, О национальній гордости великороссов) (Полн. собр. соч., т. 26, с. 109).

Дадамо, што Бісмарк аб'ядноўваў сваю краіну, а не прыядноўваў іншыя. Нават калі б дапусціць, што царская Расія не была дэспатычна дзяржавай, што расійскі каланіялізм прыводзіў русафобы, усё роўна трэба было б здзівіцца, каб хімера, нахваліў добраахвотных прыяднанняў, мела месца ў Расіі. Бо іншым краінам свету падобная манна нябесная не выпадала. Што ж гэта тады, калі не вера ў ідэйнае абгрунтаванне месіянскай ролі Расіі?

Не ведаю, каму трэба дзякаваць, што на Беларусі не святкавалі ўгодкі «добраахвотнага прыяднання» да Расійскай імперыі. Праўда, у 1972 г. мінскае таварыства «Знамя» выпусціла да 200-годдзя прыяднання Віцебшчыны і Магілёўшчыны ратапрынтную брашуру двух дактароў гістарычных навук, але ўсё ж гэта аніж не параўнаць з тым шалам, які нібыта віхура пракаціўся па іншых рэспубліках — саюзных і аўтаномных, з нагоды юбілеяў «добраахвотных прыяднанняў».

Увогуле з 40-х гадоў у савецкай гістарычнай навуцы пачало прышчэптвацца паняцце пераемнасці «неотъемлемости», «священних границ», «неподемимости русского оружия», «объединения вокруг русского начала», «старшего брата». Гэта ўсё рабіла гісторыкаў, якія распаўсюджвалі такое паняцце, спадкаемцамі імперскай ідэалогіі, давала падставу атажсамліваць СССР з колішняй Расійскай імперыяй. З той пары гісторыю ўсіх нерасійскіх народаў разглядаюць як гісторыю іх адносін з Расіяй, а ў аснову падзелу гістарычнага працэсу быў пекладзены не падзел па фармацыях, а гісторыя міжнацыянальных уззаемаадносін. Хоць вядома, што марксізм кладзе ў аснову адносіны між класамі, а не між нацыямі. На гісторыю СССР гэта не распаўсюджвалася. Па сутнасці, «Гісторыя СССР» у школах і ВНУ пачынаецца не са стварэння СССР, а з'яўляецца гісторыяй Расійскай дзяржавы, якая паступова пераходзіць у СССР.

Уся гэтая рэвізія марксісцка-ленінскіх поглядаў на мінулае дзеля апраўдання сталінскай палітыкі не магла не адбіцца на становішча беларускай гістарычнай навуцы.

АМАЛЬ ЦІ НЕ УСЁ ТОЕ, што было сказана вышэй, трапіла ў дакумент, які выйшаў у свет пад час аспірантуры Л. Абэцэдарскага ў Беларусі. Маю на ўвазе «Тэзісы аб асноўных пытаннях гісторыі БССР (частка першая)», складзеныя калектывам аўтараў на ча-

ле з К. Шабунем. «Тэзісы» былі надрукаваны ў 8-м нумары часопіса «Большэвік Беларусі» (тады ён яшчэ друкаваўся на дзвюх, а не на адной расійскай, мовах) за 1948 г. Значная частка «Тэзісаў» была прысвечана доўгаму феадальнаму перыяду, паводле «Тэзісаў» былі выдзелены першыя тамы «Гісторыі Беларускай ССР» тройчы: у 1954, 1961 і 1972 гг., а таксама падручнік па гісторыі БССР з удзелам і пад рэдакцыяй Л. Абэцэдарскага, які, выкарыстоўваючы прызначаныя «Тэзісы», развіў іх у тую сістэму, якая лепей за ўсё адлюстравана ў ягонай брашуры «У святле неабвержных фактаў» (Мінск, 1969).

Трэба падкрэсліць, што складальнікі «Тэзісаў» па сутнасці развівалі палажэнні памянёнай кнігі Лочмеля без уліку сведчанняў шматлікіх крыніц. На міфавы часцей за ўсё каяловічаўскага паходжанні трываліся наступныя палажэнні «Тэзісаў»: разгляд Вялікага княства Літоўскага як дзяржавы выключна літоўскіх (летувіскіх) феадалаў, захоп епошнімі беларускіх зямель, цяга беларусаў да ўз'яднання з Маскоўскай дзяржавай, наданне рэлігійнай барацьбе праваслаўных супраць каталіцкай царквы нацыянальнага характару, разгляд Рэчы Паспалітай як выключна польскай дзяржавы, а не як федэрацыі Польшчы і Вялікага княства Літоўскага, якое ў сваю чаргу складалася з гістарычнай Літвы (Беларусі), этнічнай Летувы (Жмудзі) і часткі Украіны, ухваленне падзелу Рэчы Паспалітай.

«Тэзісы» выйшлі пасля адпаведнай пастановы ЦК Кампартыі Украіны 1947 года, калі галаўны калектыв гісторыкаў Савецкай Украіны — Інстытут гісторыі АН УССР быў абвінавачаны ў буржуазным нацыяналізме, а гісторыю Украіны пачала пераглядаць у патрэбным таталітарызму духу. Па сутнасці гэта быў «беларускі» варыянт украінскага пагрому гістарычнай навуцы — дарэчы і ў нас, і ў паўднёвых суседзях — не першы.

Л. Абэцэдарскі развіў палажэнні «Тэзісаў» пад рэдакцыяй К. Шабуні і падмацаваў іх канкрэтнымі прыкладамі. Ён паказаў сябе як прыхільнік унітарнай канцэпцыі аб'яднання ўсходнеславянскіх народаў вакол Масквы і Маскоўскай дзяржавы, якая па ягоных поглядах быццам будавалася на аснове ідэі гістарычнай наманаванасці стварэння Расійскай унітарнай імперыі. Ён праводзіў думку нібыта і кіеўскія князі, і маскоўскія вялікія князі, і расійскія цары мелі легітымныя правы на Беларусь. Цікава, дарэчы, як ажыццяўлялі памянёныя валадары гэтыя «правы». Так, Уладзімір Мамашаў успамінаў пад канец жыцця: «И на ту осень идехом с черниговци и с половци, с читевичи... и Меньску: изъехомо город, и не оставихом у него ни челядина, ни скотины» (Повесть временных лет. М.-Л., Изд-во АН СССР, 1950, ч. 1, с. 160). Эстафету кіеўскага князя па выпальванні беларускіх гарадоў і вёсак перанялі спадкаемцы яго вянца на поўначы — дастаткова ўспомніць узяцце Полацка Іванам IV, «Трубяцкую разню» Мсціслава ў 1654 г. не кажучы ўжо пра тое, як у 1708 г. «Журнал...» Пятра Вялікага паведамляў, што «перед неприятелем наша кавалерия по деревням провиант и на полях стоячий хлеб и строения всякие жгли для оголошения неприятеля, и чтоб не было оному пристанища» (Журнал или подённая записка императора Петра Великого. СПб., 1770, ч. 1, с. 179).

Увогуле Л. Абэцэдарскі механічна пераносіў палітычныя палажэнні сучаснасці на мінулае. «Абэцэдаршчына» адмоўна адбілася на стане беларускай нацыянальнай самасвядомасці, бо ўкладвала ў галавы думку, што Беларусь — гэта дрэбная і абавязковая састанова частка Расіі, што яе карэннае насельніцтва — «русічы», якія быццам нічым не адрозніваюцца ад вялікаросаў, хіба што «пераклучанай» рускай мовай. Стэрэатыпы «абэцэдаршчыны» паўтараюцца (хоць і вераць, не знарок) нават у тых аўтараў, якім цяжка прыпісаць прыхільнасць да канцэпцыі Л. Абэцэдарскага.

І дзіва што! Па каталогах Дзяржаўнай Публічнай бібліятэкі імя Салтыкова-Шчадрына ў Ленінградзе я налічыў, пачынаючы з 1960-х гг., дваццаць пяць выданняў на дзвюх мовах вучэбных дапаможнікаў для вучняў сярэдняй школы па гісторыі БССР пад аўтарствам Л. Абэцэдарскага і ягоных дзвюх супрацоўніц. Ягоная брашура «У святле неабвержных фактаў» была аператыўна перакладзена і выдадзена ў вядомым выданні «Дары данацэв» у 1987 годзе як зброя для барацьбы з рухам за незалежнасць думкі і чалавечую годнасць.

Цікава, што сам Л. Абэцэдарскі нямаў зрабіў, каб пахіснуць сваю ж канцэпцыю. Аднабаковасць ягоных пастулатаў, вульгарызатарскі стыль, абразы апанентаў адразу кідаліся ў вочы чытачу, які цікавіўся мінулым Беларусі. Не адзін чалавек казаў мне, што на перагляд догм нашай гістарычнай навуцы яго падтуркнула менавіта брашура «У святле неабвержных фактаў» Л. Абэцэдарскага.

І гэта не дзіва. Бо мы нават па сучасных гістарычных падзеях у краіне бачым, што праціўнікі той ці іншай ідэі часам больш робяць для яе свярджэння, чым яе прыхільнікі. Дагматыкі ад ідэалогіі разбураюць яе з большай эфектыўнасцю, чым дысідэнты і замежныя палітычныя апаненты.

Ідэйны змест твораў Л. Абэцэдарскага праграмаваўся ўсёй сістэмай таталітарызму.

У рэшце рэшт «абэцэдаршчына» — інтэгральная частка таталітарызму, сістэмы, якая прадстаўляла дэспатызм як бацькоўскі клопат, а навуку ператварала ў тэатр абсурду. На жаль, гэты тэатр абсурду працягваецца і сёння, дзякуючы ўжо не самому Л. Абэцэдарскаму, а сістэме, якая выхавала такіх, як ён. Ці ж не драма гістарычнай навуцы Беларусі ў тым, што ў ёй не распрацаваны на беларускім матэрыяле тэорыя і метадыка крыніцазнаўства, што няма сцэнальнага агляду спадчыны гістарычнай навуцы Беларусі, без чаго ніякая гістарычная навука краю ці народа не можа лічыцца цалкам сфарміраванай?

КАЛІ Я СКАЗАў пра гэта на У. Усесаюзнай канферэнцыі «Перабудова ў гістарычнай навуцы і праблемы крыніцазнаўства», што адбылася ў Кіеве ў апошнія дні мая 1990 г., дык быў дырэктар Інстытута гісторыі АН БССР член-карэспандэнт АН БССР П. Петрыкаў стаў прыводзіць у аб'яўжэнне маёй думкі наступнае: у Беларусі выдадзены зборнікі крыніц пра рэўкомы і пра калектывізацыю (нібыта археаграфічная праца можа замяніць тэорыю і метадыку крыніцазнаўства), а па гістарыяграфіі выдадзена праца У. Міхнюка «Становленне і развіццё гістарычнай навуцы ў Беларусі» (1919—1941 гг.) (Мінск, «Навука і тэхніка», 1985). Ці можа агляд гістарычнай навуцы за 22 гады на абмежаванай тэрыторыі, які зрабіў У. Міхнюк, замяніць агульны агляд усяе гістарычнай навуцы Беларусі ды яшчэ таго, што зроблена за яе дзяржаўныя межамі? Такі агляд можа толькі «распрацаваць» афіцыйную беларускую гістарычную навуку 1940—1980-х гг., паказваючы, што яна ішла ў рэчышчы кансерватыўных поглядаў.

Памянёная кніга У. Міхнюка накіравана на апраўданне таго, што адбылася ў Беларускай гістарычнай навуцы, пачынаючы з 30-х гг., калі бэціліся і знішчаліся сумленныя гісторыкі, кадры маладой Беларускай навуцы. Яесэнс можна звесці да наступнага: «Пажар быў правільны, і ўсё гарэла верна».

Прэз усю кнігу У. Міхнюка чырвовай ніццю праходзіць трактоўка гістарычнай навуцы Беларусі ў 20—30-ыя гг. з пункту гледжання «Кароткага курсу гісторыі ВКП(б)». З кнігі можна даведацца аб тым, як у 1930—1932 гг. «большое влияние на совершенствование работы института (гісторыі АН БССР. — В. Г.), усиление его роли в идеологической деятельности партии оказало письмо И. В. Сталина в редакцию журнала «Пролетарская революция». Обсудив его, коллектив института наметил и осуществил ряд мер по дальнейшему улучшению исследовательской работы и прежде всего укреплению связи с практикой социалистического строительства. Были вскрыты политические ошибки отдельных сотрудников, разоблачены и изгнаны троцкистские оппортунисты, разгромлены белорусские националисты, подвергнуты критике шовинистические схемы бундовцев» (В. Михнюк. Становление... с. 76).

У іншым месцы У. Міхнюк адзначае, што «новый этап в деятельности Общества историков-марксистов Белоруссии связан с реализацией положений и выводов, содержащихся в письме И. В. Сталина «О некоторых вопросах истории большевизма» в редакцию журнала «Пролетарская революция» (с. 105). Тут упамінаецца той самы ліст Сталіна, што і ў папярэдняй цытаце. Далей у кнізе можна знайсці і такое: «Исключительно важную роль в разоблачении троцкистских версий (гісторыі партыі. — В. Г.) сыграло письмо И. В. Сталина в редакцию журнала «Пролетарская революция» (с. 112).

І ўсё гэта ставіцца ў заслугу гістарыяграфіі Беларусі ў той час, калі і ў часопісе «Вопросы истории КПСС», і ў іншых выданнях памянёны ліст Сталіна разглядаецца як паваротны пункт у гістарычнай навуцы ад больш-менш адкрытай дыскусіі да ўстанаўлення жорсткай дагматычнай грамадскай думкі!

Ці ж не драма беларускай гістарычнай навуцы — тэма «Беларусь у складзе Вялікага княства Літоўскага», якую, дарэчы, С. Падокшын не зусім дакладна ўпамінае ў сваёй «Абэцэдаршчыне». Мусяць, яго падвёў былі кіраўнікі тэмы Я. Карпачоў, не прыватныя размовы з якім С. Падокшын спасылаецца.

Па-першае, дастатковыя аргументы для абгрунтавання свайго пункту гледжання наконт дзяржаўнасці Вялікага княства Літоўскага апаненты Л. Абэцэдарскага на памянёнай С. Падокшын дыскусіі 1966 года ўсё ж такі мелі і адстойвалі гэтыя аргументы надалей. Я маю іншыя крыніцы інфармацыі па гэтым пытанні, чым павяжаны Сямён Аляксандравіч.

Па-другое, праблема дзяржаўнасці Вялікага княства Літоўскага ў падрыхтаванай пад кіраўніцтвам Я. Карпачоў працы вырашана не кампрамісна, а якраз у «абэцэдарскім» рэчышчы. Гэта можна лёгка даказаць, зварнуўшыся да аднаго з былых актыўных аўтараў тэмы — Анатоля Грыцкевіча. Яго «выштурхнулі» і з

гэтай тэмы, і з Інстытута гісторыі АН БССР — менавіта за антыабэцэдарскую пазіцыю, супраць якой выступалі ўсе іншыя ўдзельнікі працы над тэмай, якія працавалі або працуюць зараз у сектары гісторыі феадальнага інстытута. Крытыка ў адрас састарэлых поглядаў у працах сектара, у тым ліку і на гісторыю Беларусі ў складзе Вялікага княства Літоўскага, што прагучала ў маім з сааўтарамі артыкуле «Неужели «запретная зона»?» («Советское славяноведение», 1988, № 3), атрымала водгукі ў тым жа часопісе (С. В. Думин. Об изучении истории Великого княжества Литовского, тамсама, 1988, № 6; А. К. Свободное поле науки, тамсама, 1989, № 4). Але з боку сектара рэакцыі не было.

Як назваць стварэнне Мінскага гарадскога таварыства гісторыкаў па вясне 1989 года, як не працягам традыцыі Л. Абэцэдарскага? У статuce таварыства, калі верыць словам члена яго праўлення У. Міхнюка, сярод мэт і задач таварыства называецца «крытыка ненавуковых інтэрпрэтацый і скажэнняў гістарычнай праўды» (Вяртанне да праўды) («Чырвоная змена», 1 мая 1989 г.). Але гэты ж пункт статута другі член праўлення таварыства П. Башко фармулюе крыху інакш: «критика реакционных и националистических интерпретаций» гісторыі (Создание общества историков) («Вечерний Минск», 11 марта 1989 г.). Як разглядае У. Міхнюк «ненавуковыя інтэрпрэтацыі і скажэнні гістарычнай праўды» і тое, што ў ягоным уяўленні яны не адрозніваюцца ад «рэакцыйных і нацыяналістычных інтэрпрэтацый», вядома з вышэйпамянёнай ягонай манаграфіі, калі яе ўнікліва прачытаць.

Што б ні казалі тым супрацоўнікам мананалістычнай замкаў гістарычнай навуцы Беларускай ССР, хто не хоча ўлічваць патрабаванняў часу, яны пакуль што не паражацьныя. Што б ні казалі звонку, унутры ўсё ідзе, як і раней.

Так, «абэцэдаршчына» жывучая, бо менавіта дагматы, якія былі закладзеныя ў фундаменце партыйнай ідэалогіі, сфарміравалі лад мыслення і Л. Абэцэдарскага, іншых нашых гісторыкаў, і працягваюць аказваць не тое што ўплыў, а ціск на грамадскую думку. Згодна гэтай лад мыслення можна дзеля класавай маралі падваргаць свае веды максімальнай ідэалагізацыі, палітызацыі, маніпуляванню звышінструменталізацыі. Можна пармяняць паніцы, не лічыцца з метадыкай збору, адбору і аналізу крыніц, з'явы мінулага можна прывязваць да неадкладных заданняў недастаткова кампетэнтных кіраўнікоў. Пры гэтым скоўвалася імкненне гісторыка мысліць свабодна і самастойна, вызвацца свае меркаванні, працягваюць ініцыятыву без інструкцый зверху. З поля зроку даследчыкаў пры гэтым зніклі цэлыя комплексы гістарычных праблем (скажам, вайсковая ці дыпламатычная гісторыя Беларусі), імёны тых людзей, якія выклікалі падозрэнне ў іх незгодзе з рэжымам ці проста падваргаліся рапраціям — як мы ведаем зараз, беспадстаўна. А што да асабістай аднанасці кожнага гісторыка, то расплатя за яе адсутнасць можна лічыць сучаснае становішча беларускай гістарычнай навуцы.

Зважаючы на тое, што я сказаў вышэй, мне здаецца памылковым спадзявацца, як гэта робіць С. Падокшын, што палітычнае кіраўніцтва ў сваіх ацэнках не будзе арыентавацца на той ці іншы навуковы аўтарытэт. Бо ў выпадку з Л. Абэцэдарскім, ды і ў іншых выпадках (скажам, пры абмеркаванні аднаго артыкула М. Ермаловіча ў «Звяздзе» колькі год таму назад, калі меркаванне толькі аднаго вучонага — пераемніка Л. Абэцэдарскага па кафедры ў БДУ і ягонага вучня А. Ігнаценкі палічылася «аўтарытэтным меркаваннем» у адрозненне ад іншых) — не кіраўніцтва арыентуецца на аўтарытэт вучонага, а зусім наадварот, вучоны — на аўтарытэт кіраўніцтва. Інакш пры камандна-пакаральным стылі праўлення не можа быць.

Добра разумею крыўду, якую выкажуць тыя мае калегі, якія я вымушаны быў прыгадаць у маім артыкуле. На самай справе будаваць сваю навуковую працу на выяўленні зыходных пасылак па канчатковым выніку і раптам адчуць, што гэтыя вынікі іхняй працы будуць пераглядацца, што крытыка можа палічыць яе недастаткова дасканалай, часта патрэбнай толькі на версе, без зваротнай сувязі з народам, не разлічваючы на попыт чытача, на сваю творчасць — ці ж не крыўдна такое адчуваць? Навум Каржавін пісаў усё ж такі і пра такое: Правда монца — это тоже возможность начала...

Кто осознал поражение — того не разбили...

Самое страшное — это инерция стиля. Спадзяюся на тое, што ў нас знойдуцца здаровыя сілы, якія пераадолець інерцыю стылю, якія разумеюць, што крызіс беларускай гістарычнай навуцы — гэта частка агульнай бяды беларускага народа. Бада гэтая — страта памяці на багатую і шматкаляровую спадчыну. г. Ленінград.

Саюз пісьменнікаў Беларусі выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Паўлу МІСЬКО з прычыны напаткаўшага яго гора — смерці жонкі.

ДОЛЯ ПРАЎДЫ

Над пыхай, над фальшу смяемся даўно — «пацеха», «камедыя», «проста кіно». З пагардаю сочым за хватамі, што зараз нам «лепляць гарбатага», і цяжка ўжо, цяжжавата «дурыць нашага брата».

Паэт радзіў бадзёрыя радкі: «Па ўсёй краіне нашы землякі». Вось каб задумаўся, п'якон бязвусы, чаго так раскідала беларусаў.

Адзінае неспававанае, што засталася нам ад савецкага, — савецкае шампанскае. Дык і таго няма. Ці то бутэлек не стае, ці то савецкага.

Казка. Пра светлае будучае, цёмнае мінулае і змрочную прышласць, пра людзей, што ўтрапёна ўглядаліся ў нязведаную даль, бо цвёрда верылі, што недзе яно зіхаціць, светлае будучае, і пра тое, як узорам такога будучага пачалі лічыць цёмнае мінулае.

Што можна ўбачыць, заплюшчыўшы вочы? Шмат! Калі ты відучы.

Перспектыва: арганізацыі аховы помнікаў гісторыі і культуры знікнуць, як толькі не стане чаго ахоўваць.

— Які ён, гоман лесу? — пытаўся ва ўсіх вуж.
— Я дык чую толькі сябе, — сказала цяцера.
— А я — мышыны піскі, — сказала ліса.
— А я — рэха таго, чаго ніхто не чуе, — сказаў кажан.
— Я наогул днём сплю, — сказала сава.
— Дык ці ёсць ён, гоман лесу, — завагаўся вуж, — каб быў, дык мы, тутэйшыя, пэўна нешта б ведалі.

Разглядаючы мемарыяльныя дошкі на прэстыжных дамах, уздыхаў: «Жылі ж людзі!»

Дэпартызацыя... дэідэалагізацыя... дэманалізацыя... дэмуныцыпалізацыя... Не вымаўляецца, а — гучыць!

Пакуль мовазнаўцы раіліся, як пісаць: «шлях да камунізма» ці «шлях да камунізму», выявілася, што і шляху такога няма.

Механізацыя на ўзроўні сярпа і молата: сюды хлеб, туды золата.

Няхітрая справа рассякаць рукамі паветра, але як таленавіта гэта робяць некаторыя дырыжоры!

Рэжыём тэатру. Жонка рэжысёра, мажняя кабетка, грае на сцэне трапятную Джульету. Нічога такога, сямейнасць — і годзе, а глядач выпендрываецца, на спектаклі не ходзіць. Рэжысёр тлумачыць: прымаем меры, шукаем п'есы, выбіваем кватэры, праграем тэлебачанню, і тут ужо, шчыра, не чакаем цудаў нават ад Шэкспіра.

Камуністы называюць дэмакратаў «так званымі дэмакратамі», бо «так званымі камуністамі» дэмакраты камуністаў назваць не могуць.

Папоўнім спіс найўных утапістаў імёнамі славутых камуністаў.

Алесь КАСКО

ПАЭТЫ У ЛЮСТЭРКУ АНКЕТЫ

НЕПАХІСНЫ

Крытыкуюць? Дык гэта за смеласць.
Не друкуюць? Шэдэўр, дык ляжыць.
Хваліць М. А таная ўжо шэрасць!
Дрэнь у Н. А ўзраслі тыражы...

МАЛАДЫ

Крытыкуюць? А мы не зважаем.
Не друкуюць? Не нам бедаваць.
Хутка самі пасты пазаймаем:
хто — ухваліваць, а хто — выдаваць.

ЗНАХОДЛІВЫ

Крытыкуюць? Затое згадалі.
Не друкуюць? Затое партрэт

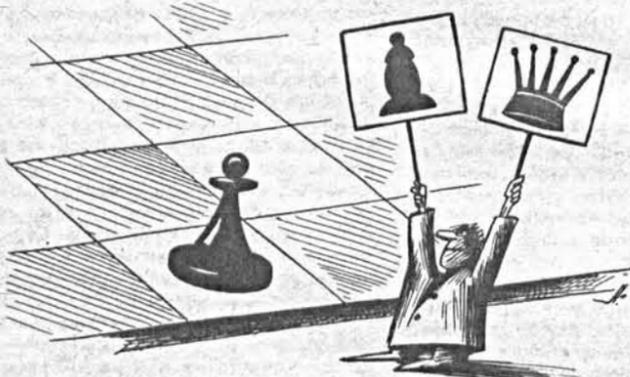
у даведніку надрукавалі.
Хто мне скажа, што я не паэт?

ПЕРЫФЕРЫЙНЫ

Крытыкуюць? Няўжо ж... Безаблічнасць.
Не друкуюць? Ага, трэці год... Я пакуль што паэт не сталічны, стану ім — буду мець поўны ход.

АБАЧЛІВЫ

Крытыкуюць? За што? Я ж нічога...
Не друкуюць? Пра гэта не след вам пытацца, пабойцеся бога, і наогул — ніякіх анкет!

Малюнак А. ГУРСКАГА.

Жарты 3-за мяжы

Нядаўна трапіла мне пад руку кніжка польскага аўтара Тадэвуша Квяткоўскага пад тытулам «Анекдоты з кухні (літаратурныя анекдоты)». Кароткія гумарыстычныя абразкі з жыцця пісьменнікаў, мастакоў, скульптараў ачалавечваюць бягучыя вядомых прадстаўнікоў польскай культуры. Прачытаўшы кніжку, падумалася: «А што ў нас, на Беларусі?»

Неяк ад старэйшых чуў я такую быль. Сакратару Мінскага гаркома партыі па прозвішчу Саламаха не падабаліся паводзіны паэта Анатоля Астрэйкі. Ён запрасіў яго ў свой кабінет і доўга вучыў, як трэба жыць на

свецце. Пасля гадзіннай маралі запытаўся ў Астрэйкі:

— Ну, што ты, Анатоль, скажаш мне цяпер?

Той адразу ж выпаліў:

— Тата з мамай далі маху, што зрабілі Саламаху.

Можа, гэта быў не Саламаха і не Астрэйка, але, як кажуць, няхай пішучы пра мяне добрае або кепскае, толькі б называлі прозвішча.

Дык вось, мне падумалася, а што, калі і ў нас знойдзецца зборальнікі анекдотаў з літаратурнай кухні? І каб заахваціць іх — прапаную некалькі перакладаў з кнігі Тадэвуша Квяткоўскага, якая выйшла ў Кракаве. Ад аўтара перакладу.

дываном і са здзіўленнем сказаў:

— О, курва! Адкуль тут узнялася жаба?

Бельгійская каралева Альжбета ў час побыту ў Варшаве спытала ў Яраслава Івашкевіча, які суправаджаў яе па горадзе:

— Ці спадаў каталік?

— Так. Веруючы, але не выконваючы абрады.

— А можа, вы камуніст?

— Так. Выконваючы абрады, але не веруючы.

Некалі на адным пасяджэнні секцыі прозы пры варшаўскім аддзяленні Саюза польскіх літаратараў адзін з пісьменнікаў быў тамчасна раскрытыкаваны тагачаснымі «зубрамі». Засмучаны спусціўся ён у кавярню пісьменнікаў. Сустрэў яго там Тадэвуш Бароўскі і спытаў:

— Што ты цяпер пішаў, Стась?

— Г...о, — адказаў той лаканічна.

— Гэта я ведаю, — кінуў галавой Бароўскі, — але пад якой назвай?

Неякі раззлаваны артыст, незадаволены, што яму адмовілі ў

стыпендыі, скіраваўся ў Міністэрства культуры і мастацтва і там, уварваўшыся ў кабінет адказнага міністэрскага кіраўніка, у прысутнасці некалькіх асоб назваў яго «ідыётам». Абражаны кіраўнік звярнуўся ў суд, і артыст трапіў у турму на два з паловай гады. Казалі, што паўгода атрымаў за абразу асобы, а два гады за раскрыццё дзяржаўнай таямніцы.

У пяцідзсятых гадах у літаратурных колах казалі, што цяпер у модзе тры новыя плыні: фармалізм, рэпрэсіялізм і соціраэлізм.

Неяк у кавярні варшаўскіх літаратараў на Кракаўскім прадмесці Януш Мінкевіч сказаў:

— У апошні час надта многа людзей выганяюць з партыі і такім чынам засмечваюць нашы шэрагі беспартэйных.

Пасля славутай «адлігі» пасля кастрычніка 1956 года ў аднаго з пісьменнікаў, які напісаў некалькі твораў метадам сацыялістычнага рэалізму, запыталіся, што ён думае аб новым пераломе ў літаратуры.

— Вельмі добра стала, бо ўжо пачало бракаваць вялікіх прамысловых прадпрыемстваў для апісання.

— А што вы сам думаеце пісаць? Чуў, што на вашым сталі новы твор.

— Так, працую з поўным натхненнем.

— Гэта будзе нешта з жыцця рабочых і іх працы? Або, можа, нешта пра вёску?

— Не. Прадукцыю перапрабляю на лёгкі романс, а трактар на псіхалагічнага інтэлігента.

Пераклад з польскай В. КАЛІНОЎСКІ.

Андрэй ФЕДАРЭНКА

Міхась СКОБЛА

«МАЛПІНА МОВА»

ГУМАРЭСКА

У Зошчанкі ёсць такі абразок — «Малпіна мова»: жаклівы дэлаг са словамі пленарнае, нворум, перманентна, індустрыя канкрэт. на і індустрыя фактычна... Пад канец пісьменнік іранічна зазначае, што «цяжка размаўляць па-руску», маючы на ўвазе перанасычанасць мовы інашаземнымі словамі. Дык вось, калі пераказаць гэты, напісаны 66 гадоў назад, абразок са спасылкай на беларускі матэрыял, атрымаецца, па-мойму, вельмі надзённа. Глядзіце:

Я нядаўна стаў на мітынг. Прамоўца, відаць, спрачаліся, наму першай выступаць, і таму пакуль ніхто не выступаў. А збоку двое балэкалі. Адзін, у бялюткай кашулі і пры галштукі, але ў пашарпанай мантанай касцы, павярнуўся да суседа, мужчыны ў скураным піжмаку, але ў брудных спяцоўках на руках, і гучна так, на чысцючой беларускай мове, спытаў:

— Вы не чулі, жансенсус учора быў дасягнут?

— А як жа, — адказаў сусед, — чуў. Прэзентацыя паўнейшая была дасягнута.

— Што вы кажаце? — здзівіўся першы. — Прэзентацыя нават адбылася? То-та мне сон сніўся — вада нейкая, дарога... Аж гэта, значыць, да прэзентацыі дзела йшло.

— На гэты... конт можаце не хвалівацца. Адбылася прэзентацыя, спакойна, хораша, нават рэйтынг паспелі сабраць.

— Во як, — з павагаю азваўся першы. — Няўжо яшчэ і рэйтынг паспелі?

— Яй Богу.

— І што ён, рэйтынг гэты?

— Нічога, — сусед трошкі разгубіўся. — Сабраўся, і ўсё.

Першы прыцмоннуў і з жалем паківаў галавою. Другі спачатку глянуў на яго строга, потым паблагліва ўсміхнуўся:

— Вы, бачу, не надта горнецеся да гэтых самых прэзентацый, рэйтынгаў... А мне, ведаце, дык яны нейкі і блізкі. З маленства, можна сказаць. Слухаю, дык як масліцам па гру-

дзечках. Асабліва, калі інвестыцыю падпусаюць... Ох, тады трывайце! Але, прызнаюся, апошнім часам у мяне як бы інверсія да гэтых прэзентацый. Так, ведаеце, прыватызацыя з пустага ў парожняе.

— Ну, гэта раз на раз не даводзіцца, — не згадзіўся першы.

— Асабліва, калі ўлічваць бартэр.

— Бартэрную здзелку, — праправіў строга сусед.

— Так, сапраўды, — пагадзіўся першы, — можна сказаць і бартэрную здзелку. Бабна, як той казаў, пораўнв дзяліла.

Тым часам вышэй уршыце прамоўца і пасыпаў як сухі гарох у міску: прэзэдэнт, дывіздэнт, апанент, кампанент, страйк, брэйнк...

— Гэта хто ўзяў слова? — спытаў сусед у спяцоўках.

— А гэта парламентарый узяў слова, — адказаў сусед у касцы. — Знакаміты рупар галоснасці, хораша асвятляе бягучы момант.

Але тут сусед у спяцоўках глянуў на гадзіннік, узважыў у руцэ пустую торбачку і заспяшаўся. Сусед у касцы яго прытрымаў:

— Спанаравілася мне з вамі дыскуціравацца. Пакіньце мне свой тэлеак.

— Як?

— Ну, фанк у вас які?

— Э-э... пяцьдзсят два.

— Што пяцьдзсят два?

— А што фанк?

...Вось ужо сапраўды, панове.

— І цяжка размаўляць па-беларуску!

ДЗЕ АПРЫШЧА?

Што вывучаць? З чаго пачаць? Між іншым, можна і з дзяўчат.

Па чым раўняцца? Па чынах, ці па вачах каханай?

Я. МІКЛАШЭЎСКІ.

Я на Парнасе, як на пласе.

Якіх я тут шукаў прыгод?

Кароў бы пасвіў у калгасе

і жыў бы ціха, без турбот.

А то на гэтай верхатуры,

дзе ўсе чужыя, не радня,

з мяне смяюцца нават куры,

а шэф дык дражніцца штодня:

— За што цябе прагналі з «вуза»?

Калі за п'янку ды з-за дам —

я праганю цябе з Саюза

і нават пенсіі не дам!

І як дамоклаў меч — той

выран...

Я ж — выдаў кніжак цэлы

стус!

Так, я — паэт! Я — тонкі

лірык!

Ну не раўняючы, як Трусі!

Сябры разумныя, парайце, —

я звяр'цеў без дай прычын, —

на што мне зараз апірацца —

няма чыноў — няма й жанчын!

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жанна ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётр ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС — 33-19-65; Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт: Уладзімір КРУК — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перададзеным просьба спасылка на «ЛІМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе. Паацыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алесь АСПІЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОВ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГІЛЕП, Уладзімір ГНІЛАМЕДАЎ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алесь ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856

М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

ЛІМ

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ БССР.

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах.
Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.